

EKONOMICKÝ ČASOPIS

23 | 1975 | 10

8.— Kčs

Z OBSAHU

ŠARMÍR, Eduard: Nulový či obmedzený rast? – ŠESTÁKOVÁ, Monika: Niektoré tendencie v povojnovom vývine finančného kapitálu – ŠIBL, Drahoš: Boj robotníckej triedy o charakter imperialistickej integrácie – ŠIMKOVIC, Ján: Aplikácia rozdeleného tvaru matice štruktúrneho modelu pri účelovo orientovaných štúdiách – DULOVEC, Štefan: Rozvojové programy v Slovenskej socialistickej republike – KELENOVÁ, Zsuzsa: Modifikácia klasických mechanizmov cyklov v štátnomonopolistickom kapitalizme – Recenzie a bibliografia – Správy

Ekon. Čas., 23, 1975, č. 10, s. 841–944

VEDA, VYDAVATELSTVO SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

895 30 Bratislava, Klemensova 19

EKONOMICKÝ ČASOPIS

Časopis pre marxisticko-leninskú ekonomickú teóriu

Ekonomický časopis prináša state a diskusné príspevky z oblasti marxistickej politickej ekonómie plánovitého riadenia a rozvoja socialistického národného hospodárstva, teórie hospodárskej politiky, financií, ekonomiky priemyslu, poľnohospodárstva a ostatných úsekov ýct ekonomík. Venuje pozornosť otázkam medzinárodnej socialistickej integrácie, vedeckotechnickej revolúcie a využívaniu ekonomicko-matematických metód. Zaoberá sa aj ekonomikou kapitalistických a rozvojových krajín a kritikou buržoáznych ekonomických teórií. Prináša recenzie teoretických prác, bibliografiu a správy z vedeckého života.

Ekonomický časopis печатает статьи и дискуссии из области марксистской политической экономики, планового управления и развития социалистического национального хозяйства, теории экономической политики, финансов, экономики промышленности, сельского хозяйства и других отраслевых экономик. Он уделяет внимание вопросам международной социалистической интеграции, научно-технической революции и использованию экономико-математических методов. Занимается также и экономикой капиталистических и развивающихся стран равно как и критикой буржуазных экономических теорий. В журнале публикуются рецензии теоретических работ, библиография и новости из научной жизни.

Ekonomický časopis brings articles and discussion on marxist political economy, planned management and development of the socialist national economy, theory of the economic policy, finances, industrial economics, economics of agriculture and other branch economics. It gives attention to the questions of the international socialist integration, scientific-technical revolution and applying of the economico-mathematical methods. It also deals with the economic problems of the capitalist and developing countries and with the critics of the bourgeois economic theories as well. It brings reviews of theoretical publications, bibliography and news about the scientific life.

Hlavný redaktor Andrej Lantay
Výkonná redaktorka Zdenka Sláviková
Redaktorka Katarína Rybanská
Tajomníčka redakcie Naďa Proksová

Redakčná rada: Ivan Figura, Štefan Fišera, Vladislav Garaj, Štefan Heretik, Pavel Hoffmann, Filip Hronský, Michal Hronský, Jan Iša, František Jarušek, Miloslav Jirges, Milan Kodaj, Ján Kúkel, Adam Laščiak, Ivan Okáli, Jan Příklad, Pavol Rapoš, Štefan Samson, Eduard Šarmír, Ladislav Unčovský, Libor Zátopek, Ján Zervan

Adresa redakcie: ul. Obrancov mieru 2, 884 16 Bratislava, telefón 35761-5

Číslo bolo redakčne spracované v júli 1975

OBSAH

ŠARMÍR, Eduard: Nulový či obmedzený rast? — — — — —	843
ŠESTÁKOVÁ, Monika: Niektoré tendencie v povojnovom vývine finančného kapitálu —	854
ŠÍBL, Drahoš: Boj robotníckej triedy o charakter imperialistickej integrácie —	870
ŠIMKOVIC, Ján: Aplikácia rozdeleného tvaru matice štruktúrneho modelu pri účelovo orientovaných štúdiách — — — — —	882

Prehľady

DULOVEC, Štefan: Rozvojové programy v Slovenskej socialistickej republike — —	895
---	-----

Zo zahraničnej vedy

KELENOVÁ, Zsuzsa: Modifikácia klasických mechanizmov cyklov v štátnomonopolistickom kapitalizme — — — — —	908
---	-----

Recenzie a bibliografia

KROSZEL, Janusz: Infrastructura społeczna w teorii i praktyce gospodarki socjalistycznej — Š. Zajac — — — — —	924
Bibliografia — L. Greiner — — — — —	928

Správy

Medzinárodná konferencia o integrácii rozvojových krajín a o problémoch spolupráce socialistických a rozvojových krajín (I. Tomková) — — — — —	933
Obsah 23. ročníka Ekonomického časopisu — — — — —	940

СОДЕРЖАНИЕ

Статьи

ШАРМИР, Эдуард: Нулевой или ограниченный рост? — — — — —	843
ШЕСТАКОВА, Моника: Некоторые тенденции в послевоенной эволюции финансового капитала — — — — —	854
ШИБЛ, Драгош: Борьба рабочего класса за характер интеграции империалистических стран — — — — —	870
ШИМКОВИЦ, Ян: Апликация разделенного вида матрицы структурной модели при целенаправленно ориентированных студиях — — — — —	882

Обзоры

- ДУЛОВЕЦ, Штефан: Программы развития в Словацкой социалистической республике 895

Наука за рубежом

- КЕЛЕНОВА, Жужа: Модификация классических механизмов циклов в государственно-монополистическом капитализме — — — — — — — — — — 908

Рецензии и библиография

- КРОШЕЛ, Януш: Социальная инфраструктура в теории и практике социалистической экономики — Ш. Заяц — — — — — — — — — — 924
Библиография — Л. Грайнер — — — — — — — — — — 928

Сообщения

- Международная конференция по вопросам интеграции развивающихся стран и по проблемам сотрудничества социалистических и развивающихся стран (И. Томкова) 933
Содержание 23-го тома Экономического журнала — — — — — — — — — — 940

CONTENTS

Articles

- ŠARMÍR, Eduard: Zero or Restricted Growth? — — — — — — — — — — 843
ŠESTÁKOVÁ, Monika: Some Tendencies in the Post-War Evolution of the Finance Capital — — — — — — — — — — 854
ŠIBL, Drahoš: Working-Class' Struggle for the Character of Intergration of the Imperialist Countries — — — — — — — — — — 870
ŠIMKOVIC, Ján: The Application of an Extended Input-Output Model to Analyse a Certain Type of Economic Flows — — — — — — — — — — 882

Outlines

- DULOVEC, Štefan: Development Programs in the Slovak Socialist Republic — — 895

Science Abroad

- KELENOVÁ, Zsuzsa: Modification of the Classical Cycles-Mechanisms under State-Monopoly Capitalism — — — — — — — — — — 908

Book Reviews and Bibliography

- KROSZEL, Janusz: Social Infrastructure in the Theory and Practice of the Socialist Economy — Š. Zajac — — — — — — — — — — 924
Bibliography — L. Greiner — — — — — — — — — — 928

Reports

- International Conference on the Developing Countries Integration and the Problems of the Socialist and Developing Countries Cooperation (I. Tomková) — — — — — 933
Contents of 23-rd Volume of Ekonomický časopis — — — — — — — — — — 940

Nulový či obmedzený rast?

ŠARMÍR, Eduard

V posledných rokoch širokú publicitu v buržoázných teoretických prácach, ale aj v masovokomunikačných prostriedkoch majú rôzne odliene teórie nulového rastu. V najsúhrnnejšej podobe podáva túto teóriu publikácia Rímskeho klubu *Hranice rastu*, pre ktorý ju spracoval s využitím modernej výpočtovej techniky kolektív pracovníkov z Massachusettského technologického inštitútu (M. I. T.) [1]. Avšak už predtým sa objavovali čiastkové štúdie, ktoré sa zaoberali rôznymi stránkami znečisťovania životného prostredia ako dôsledkom rozrastajúcej sa priemyselnej výroby, masového využívania chemických prostriedkov v poľnohospodárstve, nedostatočnej starostlivosti o regeneráciu základných prírodných zložiek. V oprášenej podobe sa oživovalo maltuziánstvo, poukazovalo sa na vyčerpávanie prírodných zdrojov v súvislosti s rýchlymi tempami rozvoja, ozývali sa kritiky na adresu „pretechnizovanej“ civilizácie a na nerozumné mrhanie výsledkami ľudskej práce pri tzv. konzumnom spôsobe života.

Spomínaná štúdia Rímskeho klubu zhŕňa tieto rôzne myšlienkové prúdy, podkladá ich kvantifikovanými úvahami „vedecky“ zostavenými a prepočítanými kybernetickou technikou a predkladá nám dramatickú víziu našej už najbližšej budúcnosti. Úvahy publikácie vyúsťujú vo fatalistickú predpoveď katastrofálnych následkov rýchleho ekonomického rastu založeného na doterajších trendoch rozvoja vedy a techniky. K týmto neblahým následkom prispieva aj súčasný životný štýl „industriálnych“ štátov, ako aj „populačná explózia“ príznačná pre rozvojové krajiny.

Vychádzajúc z určitej inventarizácie zdrojov, ktoré poskytuje naša planéta, z poznatkov o rýchle narastajúcej výrobnej a nevýrobnej spotrebe, o prudkom zhoršovaní životného prostredia v priemyselne vyspelých krajinách, zástancovia teórie nulového rastu tvrdia, že ak sa udržia doterajšie tempá ekonomického rastu a zvyšovania počtu obyvateľstva na zemi, ľudstvo nevyhnutne smeruje k zbedačovaniu, k hladu, k vyčerpaniu prírodných zdrojov a k zaduseniu. A to vo veľmi krátkom čase: katastrofa nastane za päťdesiat, sto rokov. Podľa autorov týchto hypotéz, ekonomický rast má svoje hranice. Je vraj ako gumový balónik, ktorý chceme nafúknuť čo najviac. Balónik sa zväčšuje, až naraz

praskne. Prekročil sa určitý prah, limitný bod odolnosti gummy. Sám J. K. Galbraith hovorí: „Po prekročení určitého prahu rast výroby prestáva znamenať znižovanie utrpenia.“¹

Záver z týchto úvah je jednoznačný: po dosiahnutí hranice ekonomického rastu niet iného riešenia, ako zastaviť akýkoľvek rast, inak nastáva v ekonomickom vývoji zlom a fakticky nedochádza k ekonomickému rastu, ale naopak, k regresu a otvára sa cesta k spomínaným katastrofám.

Pritom už súčasný ekonomický rast vo vyspelých kapitalistických krajinách, vykazovaný v hrubom spoločenskom produkte, je vraj len zdanlivý. Pri jeho výpočte sa nezvažujú škody spôsobené na životnom prostredí, dokonca, vzhľadom na to, že ide o hodnotný ukazovateľ, v ktorom sa stotožňuje ekonomický rast s tokom peňazí vo výrobnej a nevýrobnej sfére, náklady spojené s odstraňovaním či prevenciou škôd na životnom prostredí prispievajú k nafúknutiu celkovej hodnoty tohto ukazovateľa. Podľa odhadov vraj v súčasnosti spôsobené škody na životnom prostredí svojou hodnotou presahujú vo vyspelých kapitalistických krajinách dosiahnutý prírastok spoločenského produktu. Vykazovaný ekonomický rast je tak vlastne ilúziou. Ani tu sa východiskom nejaví ekonomický rast, ktorý prináša viac ekonomických škôd ako úžitku, ale zastavenie rastu, aby sa zamedzilo ďalším škodám.

Teda medzi ekonomickým rastom a reprodukčnými podmienkami, v nich i životným prostredím, existuje vraj antagonisticke protirečenie. Rast ekonomiky ide na úkor životného prostredia a vyčerpáva limitované prírodné zdroje, a naopak, úsilie o zachovanie ekologickej rovnováhy a o hospodárne využívanie obmedzených zdrojov, ktoré nám poskytuje príroda, zákonite ohraničuje, prípadne zamedzuje úsilie o ekonomický rast. Podľa spomínaných autorov, keďže primárne je koniec koncov zabezpečenie základných predpokladov pre život, za súčasného stavu poškodenia životného prostredia a stupňa vyčerpanosti prírodných zdrojov, niet iného východiska ako zastaviť ekonomický rast.

Na tejto východiskovej úvahe o protirečení medzi ekonomickým rastom a zabezpečovaním podmienok pre výrobu a život na našej planéte nič nemení skutočnosť, že predstavitelia Rímskeho klubu ustúpili neskoršie od pôvodných, až príliš pesimistických záverov publikácie o hraniciach rastu a pripúšťajú možnosť obmedzeného rastu. Správa Rímskeho klubu z októbra minulého roku prináša rámcovú koncepciu tohto menej pesimistického variantu budúcnosti ľudstva. Namiesto všeobecného krachu dôjde v rôznych oblastiach a v rôznych obdobiach ešte v prvej polovici budúceho storočia iba k regionálnym zrúteniam spôsobeným populačnou explóziou, nedostatkom surovín atď., ktoré môžu mať svoju reťazovitosť ozvu v ostatných častiach sveta, ak sa ľudstvo nevzchopí k spoločnému konaniu. Súčasťou toho je zabezpečenie organického rastu v súlade s hospodárskym a sociálnym stavom príslušnej oblasti, čo má prispieť k prekonaniu svetovej krízy. Teda nie nulový rast, ale akýsi obmedzený rozvoj so zreteľom na predpoklady príslušnej krajiny. Už vo februári minulého roku vydali vedúci predstavitelia Rímskeho klubu prehlásenie, ktoré signalizovalo

¹ Citované v [2].

ústup z pôvodných pozícií. Zdôrazňuje sa v ňom: „Aby bol doterajší životný štandard udržaný alebo dokonca zlepšený, bude potrebné ešte pomerne silnejšie rozšírenie produktívnej činnosti...“ [3]

Treba vidieť, že situácia v kapitalistickom svete sa v priebehu dvoch rokov od vydania štúdie o hraniciach rastu značne zhoršila, podstatne sa prehĺbili krízové javy, sociálna situácia sa vyostřila. Teória nulového rastu, ktorá mohla slúžiť ako teoretický základ pre zdôvodnenie obmedzenia výroby začiatkom sedemdesiatych rokov, je príliš pesimistická v podmienkach, keď ekonomická situácia javí tendenciu k sústavnému zhoršovaniu. Vzrastajú obavy zo vzostupu sociálneho napätia. Nulový rast so svojou bezvýhodiskovosťou nemôže dať perspektívu budúceho zlepšenia ekonomickej situácie. Preto sa hľadá riešenie v určitom vyváženom, obmedzenom raste, pričom sa v plnej miere nezavrhujú východiskové úvahy o „objektívne“ danom antagonistickom protirečení medzi ekonomickým rastom a reprodukčnými a životnými podmienkami.

Myslíme si, že práve tu je jedna zo základných slabín týchto teórií. Totiž ich zástancovia sa vedome opierajú o výsledky určitého, dosiaľ v kapitalistickom svete vládnuceho typu hospodárskeho rozvoja, ktorého tendencie extrapolujú do budúcnosti. Pri ňom rozhodujúce ekonomické subjekty koristníckym spôsobom pristupujú ku každému výrobnému faktoru. Vystupňovaná exploatácia prírodných zdrojov pri čo najmenších nákladoch na ich regeneráciu je základnou črtou tohto typu rozvoja založeného na maximálnej ziskovej motivácii súkromného vlastníka. Tomu zodpovedá i typ používanej techniky, ktorá slúži na dosiahnutie stále nových prahov ekonomickeho efektu; pri jej voľbe sa parametre ochrany životného prostredia zvažujú len v malej miere. Je síce pravda, že to súvisí aj so stupňom poznania škodlivosti príslušnej techniky, pokiaľ ide o životné prostredie a možnosti tomu predchádzať, ale vidina bezprostredného zisku sa v určitých spoločenských podmienkach stáva hlavným kritériom inovačného procesu. Treba povedať, že v súčasnosti už v podstate niet technických zábran pre prechod na výrobnú techniku, ktorá by zabezpečovala ekonomický rozvoj bez degradácie životného prostredia a rýchleho vyčerpania objektívne obmedzených zdrojov surovín. Avšak monopoly zámerne do krajnej miery brzdia zavedenie nových techník, ktoré by viac vyhovovali požiadavkám ochrany základných životných podmienok, keďže by im to mohlo brániť v rýchlom zhodnocovaní kapitálu. Techniky bezodpadovej výroby a opätovného výrobného využitia odpadov, ktoré sú v súčasnosti známe už na 95 %, sa využívajú len vo veľmi malom rozsahu.

Ako hovorí R. Lacko [4], „... pre kvalitu životného prostredia nie je škodlivý hospodársky rozvoj samotný, lež rozvoj založený na určitom škodlivom správaní výrobcov a spotrebiteľov, na určitom nesprávnom využívaní vedy a techniky, ako aj niektorých «pravidlách hry», daných spoločensko-ekonomickým zriadením. Všetko toto možno a treba zmeniť“.

Pri zdôvodňovaní rozporu medzi ekonomickým rastom a ochranou životného prostredia sa argumentuje s dodatočnými nákladmi, ktoré si vyžaduje „ekologická“ technika, a ktoré znižujú, či dokonca anulujú celkový ekonomický efekt, a tým limitujú ekonomický rast. Je to vraj jeden z podstatných dôvodov malého

tempa zavádzania tejto techniky do výrobného procesu. Ak je to tak dosiaľ, možno jednoznačne tvrdiť, že to tak bude aj v budúcnosti? Je zrejmé, že tradičná ochranná technika, spočívajúca v zachytávaní odpadu bez uvažovania jeho ďalšieho výrobného využitia, zvyšuje celkové výrobné náklady, avšak už dnes pracujú zariadenia založené na bezodpadovej technológii, ktoré vykazujú vyššiu efektívnosť ako doterajšie technológie.²

Možno spomenúť celý rad príkladov, keď nová technika umožňuje znižovať materiálovú a energetickú náročnosť výroby. Rozširuje sa rozsah druhov výrobné využívaných prírodných látok, dochádza k substitúcii prírodných surovín umelými surovinami. Všetky tieto tendencie prispievajú k zvyšovaniu efektívnosti celkového reprodukčného procesu a k posunutiu absolútnych hraníc vyčerpanosti prírodných zdrojov. Je teda oprávnené predpokladať, že trajektória vývoja spotreby a spracovania surovín v budúcnosti rokoch, ktoré budú obdobia rozvíjajúcej sa vedeckotechnickej revolúcie, nemusí byť iba mechanickým extrapolovaním doterajších trendov, najmä ak uvažíme stále rastúci celospoločenský záujem o nevyhnutnosť zásadnej zmeny v prístupe k riešeniu problémov ekonomického rozvoja a reprodukcie základných životných a prírodných faktorov. Už dosiaľ realizované opatrenia vo svete, ako aj celkové tendencie vedy a techniky svedčia o tom, že nejde o slepú vieru v ich účinnosť pri prekonávaní doterajšieho protirečenia medzi výrobou a jej pôsobením na jej okolie, čo veľmi často vyzdvihujú niektorí zástanci maltuziánskych koncepcií [6] proti ekonómom, ktorí zdôvodňujú potrebu dynamického tempa ekonomického rozvoja založeného na výtobykoch v ekologických intenciách rozvíjajúcej sa vedy a techniky.

Dôležitá je však aj iná, nemenej závažná stránka tohto problému, t. j. otázka adekvátnosti doterajších spôsobov vyjadrenia rastu ekonomiky. Čím viac sa presadzuje spoločenský aspekt súčasnej modernej výroby, tým menej vhodné sa javia doterajšie metódy kvantifikácie ekonomického rastu prostredníctvom hrubého spoločenského produktu, keď — ako sme už spomenuli — i náklady na odstránenie doterajších negatívnych dopadov hospodárskej činnosti zvyšujú úroveň tohto ukazovateľa, namiesto toho, aby ho znižovali. V oblasti celkového efektu výrobnej činnosti sa protirečenie medzi výrobou a životným prostredím vo veľkej miere prekrýva s rozporom medzi úzko chápanou efektívnosťou, o ktorú sa usilujú súkromné firmy, a faktickou efektívnosťou na úrovni národného hospodárstva. V dôsledku toho vyčíslený rast na úrovni výrobných jednotiek, ktorý vchádza do výpočtu hrubého spoločenského produktu, sa v skutočnosti, ak by sa odpočítali všetky nutné náklady, ktoré by boli potrebné na odstránenie negatívnych dopadov spojených s týmto rastom na mikroúrovni, môže obrátiť vo svoj protiklad. Hľadanie riešenia rastu efektívnosti na mikroúrovni, pri ktorom by ako kritériálna požiadavka vystupoval celospoločenský záujem, presahuje doterajší rámec zaužívaných prístupov v teórii a praxi buržoáznej eko-

² B. Bílek uvádza príklad rekonštrukcie závodov papierenského a celulóзовého priemyslu vo Švédsku, pri ktorej sa dosiahol stav, že znečistenie akéhokoľvek druhu je skutočne minimálne a využitie suroviny takmer úplné. Pritom sa zvýšila celková ekonomická efektívnosť výroby [5].

nómie. Primárnosť záujmov individuálnych výrobcov, ktorá je základnou líniou reprodukcie kapitálu, je vážnou prekážkou na presadenie celospoločenských záujmov. Toto si uvedomujú i niektorí buržoázni teoretici. Kritizujú preto ukazovateľ hrubého spoločenského produktu, že nesprávne vyjadruje celkový progresívny ekonomický pohyb, a usilujú sa vytvoriť systém ukazovateľov vyjadrujúci v globále „sociálne optimum“ rastu, do ktorého vchádzajú aj ukazovatele späté s prírodnými podmienkami. Teda rast áno, ale pri dodržaní určitých kritérií v sociálnej oblasti [7]. Treba povedať, že ich predstavy sú zatiaľ ešte nedopracované a realizácia tejto, inak nesporne zaujímavej myšlienky naráža na spomenuté základné protirečenia medzi individuálnym primárnym záujmom výrobcu a skutočnými záujmami spoločnosti. Zrejším riešením problému sa javí prevrátenie poradia dôležitosti medzi spoločenským a individuálnym záujmom. K tomu v zásadnej podobe dochádza za socializmu, keď sú vytvorené objektívne podmienky pre uplatnenie kritériálnej funkcie spoločenskej efektívnosti.

Už z toho, čo sme povedali, je zjavné, že i v teóriách nulového či obmedzeného rastu buržoázni autori, tak ako to robia bežne i v ďalších svojich teoretických koncepciách, venujú pozornosť predovšetkým technicko-ekonomickému aspektu problému, nedostatočne berú do úvahy charakter vládnučích výrobných vzťahov, ktoré podmieňujú pôsobenie objektívnych ekonomických zákonov špecifických pre kapitalistickú spoločensko-ekonomickú formáciu. Protirečenie medzi ekonomickým rastom a životným a prírodným prostredím, ktoré sa v ich úvahách absolutizuje, ale ktoré je tiež fakticky vypuklým prejavom protirečenia charakteristických pre kapitalistický výrobný spôsob, sa objasňuje ako výlučný dôsledok nepriaznivých dopadov rozvoja vedy a techniky, spôsobu života a obmedzenosti prírodných zdrojov „industriálnej spoločnosti“, ktorý tento rozvoj navodil. Je tu viditeľné úsilie preniesť vinu za protirečenia kapitalizmu na neutrálne prírodné či obdobné objektívne faktory. Z hľadiska životného prostredia sa v ostatnom čase mimoriadne vyzdvihuje negatívna úloha vedy a techniky.

Je príznačné, ako sa v teoretických, ale najmä publicistických kruhoch kapitalistických krajín menil postoj k vede a k technickému pokroku. Vieme, že v buržoáznej ekonomickej teórii veda a technika boli dlho považované za exogénne, mimoekonomické faktory rastu. Až v súvislosti so vzostupom potenciálnej produkčnej spôsobilosti vedy sa veda začala vyzdvihovať ako dôležitý, v neskoršom období, zvlášť po druhej svetovej vojne, ako rozhodujúci faktor ekonomického rastu, čo prerástlo až vo fetišizáciu vedy. Ťažkosti s kvantifikáciou jej ekonomického efektu, a snád' aj určité sklamanie spôsobené precenením ekonomickej úlohy vedy, súvisiace s nedostatočným zvážením osobitosti postavenia a dôsledkov vedy v celkovom reprodukčnom procese, viedli k obratu v postoji k vede. V súčasnosti sa zvýrazňujú negatívne stránky pôsobenia vedy a ňou navodenej techniky v spoločenskom a ekonomickom živote, zvlášť v súvislosti so zhoršovaním životného prostredia.

Problematika pozitívnych a negatívnych dôsledkov vedy a technického pokroku nie je v ekonomickej teórii nová. Vo všeobecnosti sa však nepochybovalo o tom, že prevažuje pozitívny prínos. Avšak najmä v súvislosti s teóriami nulového rastu a so vzrastajúcim zhoršovaním životného prostredia do popredia sa jedno-

značne stavia veda a technika ako hlavné vinníci prehlbujúcich sa krízových javov, a to nielen vo vzťahu človek — príroda, ale aj v samom spoločenskom systéme. Teda nie protirečenia kapitalistickej spoločensko-ekonomickej formácie sú príčinou prehlbovania sociálnych a ekonomických ťažkostí kapitalistických štátov, ale „neutrálne“ objektívne faktory.

Správne posúdenie postavenia vedy a techniky v spoločenskom vývoji si vyžaduje vzážiť všetky dôsledky, ktoré oba uvedené fenomény v tomto smere majú. Vyžaduje si to v prvom rade objasniť si, aké je postavenie človeka a jeho práce (v ktorej sa stelesňujú jeho praktické a teoretické poznatky a skúsenosti) voči prírode. Správne východisko je také, pri ktorom sa nestavia človek mimo prírodu, ale ako všemocný vládca nad ňou.

Poučné je vrátiť sa v tejto súvislosti k niektorým Engelsovým myšlienkam. V *Dialektike prírody* veľmi správne načrtáva miesto človeka vo vzťahu k prírode [8], keď hovorí: „Len si však príliš nelichotíme víťazstvami nad prírodou. Za každé také víťazstvo sa na nás mstí. Každé má síce predovšetkým dôsledky, s ktorými sme počítali, ale v druhom a treťom rade má úplne iné, nepredvídané účinky, ktoré často prvé dôsledky zasa ruší.“ Ďalej Engels upresňuje, v čom je špecifickosť ovládnutia prírody človekom, keď uvádza: „A tak si na každom kroku pripomínáme, že naprosto neovládame prírodu tak, ako dobyvateľ ovláda cudzí národ, ako niekto, kto stojí mimo prírodu, ale že jej telom, krvou i mozgom patríme a stojíme uprostred nej a že celá vláda nad ňou záleží v tom, že dokážeme lepšie ako všetky ostatné tvory poznávať jej zákony a správne ich užívať.“

Veda a technika sú práve tými prostriedkami poznávania a prostredníctvom výrobného procesu aj ovládania prírody. Pre ne teda platia tie možnosti a obmedzenia, ktoré spomína Engels v súvislosti s postavením človeka v objektívnom svete. S rozširujúcim sa vedeckým poznaním a jeho spredmetnením v stále mocnejších technických prostriedkoch sa sústavne zvyšuje miera ovládnutia prírody človekom, zároveň sa zvyšuje faktické a potenciálne poškodzovanie životného prostredia, ako aj ďalšie negatívne dôsledky technického pokroku. Vedecké poznávanie a technický pokrok v kontexte ostatnej ľudskej činnosti nie sú však absolútne autonómnymi procesmi. Sú determinované jednak vývojovými tendenciami, ktoré sa presadzujú vo vede a technike, jednak cieľmi, ktoré si stavajú ľudia. Tieto ciele stále viac ovplyvňujú aj miera poznania negatívnych dôsledkov, ktoré spoločnosti prinesie realizácia výdobytkov vedeckotechnického pokroku v praxi. Preto za nesprávne možno považovať koncepcie, ktoré zhoršovanie kvality životného prostredia kladú jednoznačne na vrub vede a technike, akoby tieto procesy stáli mimo pôsobenia spoločnosti. Analýza dôsledkov vedy a techniky si vyžaduje komplexný prístup, ktorý by bral do úvahy tak technicko-ekonomickú, ako aj celkovú spoločenskú podmienenosť rozvoja vedy a techniky. Rozširujúce sa poznanie negatívnych dôsledkov vedy a techniky umožňuje brať ich do úvahy pri orientácii vedeckého výskumu a v projektoch nových technických riešení. Teda nie obmedzovanie vedeckej činnosti a technického pokroku, ale naopak, ich plnú podporu v spoločensky želaných smeroch. Na jednej strane takýto postup umožní vynachádzať nové spôsoby na predchádzanie a nápravu

škôd spôsobených dosiaľ používanou technikou, prípadne zaviesť ekologicky nezávadnú techniku, na druhej strane nové výtobytky vedy a techniky umožnia ďalej zvýšiť celkovú ekonomickú efektívnosť, a tak poskytnúť materiálnu základňu pre realizáciu projektov zameraných na ochranu životného prostredia. To sú predpoklady, ktoré v tomto smere poskytuje veda a technika. Či — a do akej miery — sa stanú skutočnosťou, závisí od záujmov vládnucej triedy spoločnosti, ktoré sú podmienené charakterom panujúcich výrobných vzťahov a, prirodzene, celkovou úrovňou rozvoja výrobných síl v príslušnej krajine.

Zvaľovanie viny za prehlbovanie krízových javov v kapitalistických štátoch na „neutrálne“ činitele, ako sú veda a technika, „vedecké zdôvodnenie“ tohto postoja vo forme teórií nulového či obmedzeného rastu, skrýva v sebe čertovo kopýtka apologetiky kapitalistického systému. Tieto teórie vhodne slúžia na zdôvodnenie politiky úspor v boji proti inflácii, ako aj proti ďalšiemu zhoršovaniu životného prostredia, dávajú aj teoretickú argumentáciu pre politiku menšieho ekonomického rozvoja, ktorý fakticky súvisí so zdĺhavou depresiou kapitalistickej ekonomiky, ale ktorý sa oficiálna publicistika usiluje vydávať aj za progresívny jav smerujúci k ozdraveniu narušeného životného prostredia. Ako zvyčajne, buržoázni autori pri rozoberaní týchto problémov nerobia rozdiely medzi kapitalistickým a socialistickým systémom, a tendencie, ktoré postrehli pri skúmaní kapitalistickej skutočnosti, považujú za osudové pre celé ľudstvo rozvíjajúce sa v podmienkach vedeckotechnickej revolúcie. A tak celému svetu predkladajú rovnaké recepty na riešenie ekologických problémov: spomalený alebo nulový rast, zabrzdenie rozvoja vedy a techniky, ktoré sú prapríčinou nežiadúceho stavu v životnom prostredí.

Tieto teórie slúžia tiež na zdôvodnenie opatrení, ktorými sa má riešiť problematika ozdravenia životného prostredia. Keďže rast výroby je jedna z prvých príčin poškodzovania prírody, a zároveň sa dáva do priameho vzťahu s rastom všeobecného blahobytu ľudí, navrhujú niektorí autori, aby sa bremeno výdavkov na boj so znečisťovaním „spravodlivo“ rozdelilo medzi výrobcami a spotrebiteľmi. Čiže, vzhľadom na to, že všetci prispievame k znečisťovaniu životného prostredia, všetci by sme mali niesť aj určitú časť výdavkov na opatrenia, ktoré by toto znečistenie odstránili. Mlčí sa však o tom, že zodpovednosť za degradáciu životného prostredia padá v prvom rade na veľkokapitál.

Zložitost problémov ochrany životného prostredia si vynútila v popredných kapitalistických štátoch vytvorenie systému štátnych kontrolných orgánov, platieb a pokút za znečisťovanie prostredia, ktorými chce štát prinútiť súkromné spoločnosti realizovať účinné opatrenia v tomto smere. V tejto súvislosti sa niektorí buržoázni ekonómi stavajú za dôsledné zavedenie štátneho regulovania v uvedenej oblasti, ktoré by umožnilo dosiahnuť stav „sociálneho“ optima rastu. Hoci vychádzajú zo znalosti protirečivých vzťahov medzi individuálnymi záujmami podnikateľov a záujmami spoločnosti, nedostatočne zvažujú hĺbku tejto protikladnosti a pestujú ilúzie o tom, že dôsledné vyriešenie problému je možné v podmienkach kapitalistických výrobných vzťahov. V posledných rokoch sa v kapitalistických štátoch realizujú niektoré štátne opatrenia na ochranu životného prostredia, zahájil sa rozsiahly výskum týchto otázok, pripravil celý rad

zákonných predpisov a vytvorili sa inštitúcie, ktoré by mali zabezpečovať uplatňovanie týchto predpisov. Riešenie situácie je však naďalej zdĺhavé a často neúčinné. Ako poznamenáva R. Lacko [4, s. 176], napr. v USA síce existuje pomerne zložitý systém kontrolných orgánov, ktorým zákon dáva v oblasti boja za zlepšenie kvality životného prostredia široké právomoci, tieto však svoju právomoc využívajú nedostatočne, lebo je známe, že v nich sedia, rozhodujú a celú činnosť de facto brzdia predstavitelia práve tých monopolov, ktoré patria medzi najväčších znečisťovateľov životného prostredia. V rozhodujúcej chvíli u nich zákonite prevážia partikulárne záujmy súkromného kapitálu.

Ako sme už povedali, hoci teória nulového rastu a jej niektoré súčasti majú dosiaľ širokú publicitu, už v čase jej vzniku nebola jednoznačne prijímaná v teoretických kruhoch. Poukazovalo sa na nedostatočnú vedeckosť jej východísk i metód spracovania. Punc vedeckosti výpočtov publikovaných v *Hraniciach rastu* im mala dodať skutočnosť, že boli realizované na počítačoch. Pritom je zaujímavé, ako to ukázal ďalší tím amerických vedcov, že pri spracúvaní výpočtov došlo k preklepu, ktorý spôsobil, že vyčíslené výsledky sú nesprávne. Jeden z anglických kritikov prác M. I. T. im vytyka práve túto fetišizáciu počítača a ďalej poznamenáva: „Nemožno dosť opakovať, že presnosť akéhokoľvek výpočtu na počítači závisí úplne od kvality základných údajov a hypotéz (intelektuálnych modelov), ktoré tvorili vstup do výpočtového stroja. Modely počítača nemôžu nahradiť teóriu!“ A v súvislosti s „modelmi“ zostavenými M. I. T. uzatvára: „Ak dáme do počítača Malthusa, z neho opäť vyjde iba Malthus...“ [9] Výhrady boli vyslovené i voči niektorým základným východiskám teórie nulového rastu, ako napr. blízkosť času katastrofálneho nedostatku paliva, ktorý hrozí ľudstvu. V. Kirillin, vedec a predseda štátneho výboru pre vedu a techniku pri Rade ministrov ZSSR, konštatuje, že to tak nie je [10]. Omnoho skôr, ako sa vyčerpajú zdroje chemického a jadrového paliva, oboznámia sa ľudia s novými metódami využitia iných, oveľa významnejších zdrojov energie. Akademik Kirillin píše, že hlavnými líniami rastu elektrickej energie prinajmenej do konca 20. storočia sú tepelné a atómové elektrárne. Keď pripustíme, že všetky potreby budú uspokojované len chemickým palivom, bude toto palivo podľa úrovne potreby v roku 2000 stačiť na 150 rokov. Odborníci sa domnievajú, že terajšie zásoby uránu a thória podstatne prevyšujú zásoby chemického paliva.

Teóriu nulového rastu rozhodne odmietli rozvojové krajiny. Problematika životného prostredia je v týchto krajinách podstatne iná ako v priemyselne rozvinutých štátoch. Na tomto poli majú rozvojové krajiny dokonca priestorové rezervy pre lokalizáciu i tradične koncipovanej technológie. Ak možno v ich prípade hovoriť o znehodnotení životného prostredia, ide o znehodnotenie spôsobené celkovou zaostalosťou týchto krajín, ktorej riešenie nemôže byť zabezpečené nulovým rastom, ale naopak, dynamickým rastom.

Tieto i ďalšie výhrady viedli zástancov teórie nulového rastu k preskúmaniu svojich záverov a k prechodu na pozície obmedzeného rastu. Základné postuláty v tejto novšej koncepcii, ktoré slúžili za východisko pre teóriu nulového rastu — zásadné protirečenie medzi ekonomickým rastom a kvalitou životného prostredia, neomaltuziánske koncepcie, obídenie dôsledkov pôsobenia charakteru

výrobných vzťahov, preexponovanie negatívnych vplyvov vedy a techniky — nás nepresvedčajú o jej vyššej úrovni vedeckosti. Hodnotenie budúcich temp rozvoja ekonomiky si vyžaduje komplexný pohľad na perspektívy vývoja základných faktorov a podmienok rozvoja. Medzi ne nepochybne patrí aj systém výrobných vzťahov, ktoré ovplyvňujú jednak ciele, jednak cesty k dosiahnutiu uvedených cieľov. Týmto aspektom spoločenského a ekonomického rozvoja nevenujú však teórie nulového a obmedzeného rastu pozornosť.

Komplexný pohľad na ekonomický rozvoj spoločnosti je samozrejmom požiadavkou pre prognózovanie a perspektívne plánovanie v socialistických krajinách. Problematika ochrany životného prostredia i tu vystupuje v ostatnom čase do popredia, najmä v oblastiach s vysokou koncentráciou priemyslu. Avšak prístup k riešeniu týchto otvorených otázok v socialistickej ekonomike je principiálne iný ako v kapitalistickom systéme. Socializmus odstraňuje základné systémové príčiny zhoršovania životného prostredia, a to v prvom rade súkromné vlastníctvo výrobných prostriedkov. Možno povedať, že v socialistickom výrobnom spôsobe je medzi cieľmi spoločnosti a požiadavkami ochrany a zlepšovania životného prostredia zásadný súlad. To však neznamená, že kvalitné životné prostredie treba v socialistickej spoločnosti považovať za zabezpečené raz pre vždy. Socialistický štát disponuje síce rozhodujúcimi riadiacimi pákami, avšak využívanie tohto priaznivého rozvojového faktora neprebíha bez určitých problémov spočívajúcich jednak v neúplnosti poznania negatívnych súčasných a budúcich dôsledkov uplatňovania vedeckotechnických výdobytkov v národnom hospodárstve, jednak v neantagonistickom protirečení medzi skupinovými záujmami podnikov a záujmami spoločnosti.

Závažnou okolnosťou, ktorá ovplyvňuje oblasť životného prostredia socialistického štátu v súčasnosti, ale i v blízkej budúcnosti je, že existujúca materiálno-technická základňa bola vybudovaná na technických princípoch, ktoré nedostatočne brali do úvahy požiadavky ochrany životného prostredia. Prekonanie tohto objektívneho obmedzenia materiálno-technickej základne tak, aby zodpovedala moderným princípom ochrany životného prostredia, je spojené s veľkými nárokmi na investície, ale tiež na vedeckotechnický rozvoj, ktorý môže túto investičnú náročnosť znížiť.

Základný problém, pred ktorým stojí socialistický štát v tejto oblasti, nie je, ako prejsť na trajektóriu nulového či obmedzeného rastu, na cestu obmedzenia vedeckovýskumnej činnosti a realizácie technických inovácií, ale ako zdokonaľovať systém nástrojov a pák realizácie svojej hospodárskej politiky v oblasti životného prostredia, osobitne plánu tak, aby sa dosiahol cieľ dynamického a efektívneho rozvoja v zmysle základného ekonomického zákona socializmu. Len plná podpora vede a technickému pokroku, realizácii ich výdobytkov vo výrobe a v spoločenskom živote, pri využití predností, ktoré poskytuje socialistický spoločensko-ekonomický poriadok, umožní dosiahnuť tento cieľ.

Pri celkovom zhodnotení záverov teórií nulového a obmedzeného rastu, ktoré buržoázna publicistika tak vehementne propaguje, možno konštatovať, že sa redukujú predovšetkým na dramatické upozornenie na problematiku životného prostredia, ktorej závažnosť pri ekonomických rozhodnutiach skutočne nemožno

podceňovať. Avšak riešenia, ktoré tieto teórie ponúkajú, sa pri bližšej analýze ukazujú byť nevedecké a vyumelkované, s jasným apologetickým zámerom. Práve táto teoretická nevyargumentovanosť je príčinou, že po určitom vzostupe záujmu o ne v teoretických kruhoch, kde neobstáli serióznemu hodnoteniu, sa dostávajú postupne na perifériu ekonomickej vedy. To však neznamená, že jej jednotlivé elementy z času na čas neprebleskujú pri skúmaní problematiky životného prostredia a neovplyvnili v nepriaznivom smere aj verejnú mienku nesprávnym postavením problému — buď rast ekonomiky, a tým rozvoj vedy a techniky, alebo životné prostredie. Objasňovať, že ide o falošne formulovaný problém a viesť seriózne výskumy v oblasti ekonomickeho rozvoja a ochrany životného prostredia, v tom je úloha, ktorá stojí pred našou ekonomicou vedou i ďalšími spoločenskovednými a prírodovednými disciplínami, ktorých spoluúčasť si táto vskutku multidisciplinárna problematika vyžaduje.

Literatúra

- [1] MEADOWS, D. L.: *The Limits to Growth*. New York, Universe Books 1972.
- [2] MORICE, G.: *La croissance économique: une illusion comptable*. Jean-Jacques Pauvert (éditeur), 1972, s. 19.
- [3] KUBÍN, M.: *Objednávame lepšiu predpoveď*. Rudé právo, 20. novembra 1974.
- [4] LACKO, R.: *Ekonomické problémy životného prostredia*. Bratislava, Alfa 1975, s. 125.
- [5] BÍLEK, B.: *14 minút na promyšlení*. Hospodárske noviny, 1974, 31, s. 7.
- [6] HAZEK, H.: *Challenging Traditional Values*. Economic Impact, 1972, 1, s. 31.
- [7] BECHAR, N.: *Ekonomičeskij rost pri kapitalizme i problemy okružajuščej sredy*. [Referát na sympóziu o problémoch vedeckotechnického pokroku a faktorov ekonomickeho rastu.] Berlín, november 1974, s. 2, ešte nepublikované.
- [8] ENGELS, B.: *Dialektika prírody*. In: Marx, K. — Engels, F.: *Spisy* 20. Praha, Svoboda 1966, s. 460—461.
- [9] COLE, B. — FREEMAN, B. — JAMODA, I. — PANTT, K.: *Anti-Malthus*. In: *L'Humanité*, 20. V. 1975, s. 2.
- [10] *Nebezpečné ilúzie imperializmu*. Pravda, 9. 1. 1975.

НУЛЕВОЙ ИЛИ ОГРАНИЧЕННЫЙ РОСТ?

ШАРМИР, Эдуард

В статье автор реагирует на теории нулевого и ограниченного роста, которые в последние годы получили в буржуазной теоретической литературе и публицистике значительного расширения. Указывает на их недостаточную аргументированность и на классовую обусловленность этих теорий. Концепция ограничения или приостановления экономического роста как выход из экологического кризиса и ситуации истощения природных ресурсов не достаточно берет во внимание возможности, которые, наоборот, представляет научно-техническое развитие, считающееся главным виновником существующего

состояния в жизненной среде. Только полная поддержка науки и технического развития, реализация их открытий в производстве и в общественной жизни и общественный строй, основанный на социалистических принципах дает возможность к достижению динамического развития экономики при существующей охране и повышении качества окружающей среды.

ZERO OR RESTRICTED GROWTH?

ŠARMÍR, Eduard

The author of this article reacts on theories of zero and restricted growth which in the last years obtained a relatively wide propagation in bourgeois theoretical literature and publications. The author indicates on insufficient argumentations as well as on class nature of these theories. The conception of a restriction or a pause in economic growth as a point of departure from the ecological crisis, as well as from the situation of exhaustion of natural resources insufficiently considers possibilities which are given by the scientific and technological progress, that is considered as a main factor of the present gloomy state in life environment. Only a full support to science and in social life and social order based on socialist principles will make it possible to achieve a dynamic development in economy under simultaneous protection of quality of life environment.

Niektoré tendencie v povojnovom vývine finančného kapitálu

ŠESTÁKOVÁ, Monika

1. Úvodné poznámky

Marxistická politická ekonómia v nadväznosti na Leninovo teoretické dedičstvo vždy považovala finančný kapitál a finančnú oligarchiu za imanentnú črtu imperializmu. Vznik a vývoj finančného kapitálu vždy spájala s koncentráciou a centralizáciou kapitálu, s procesom monopolizácie, so zrastaním a splývaním rôznych foriem monopolitického kapitálu. Rozhodujúcu úlohu tu nehrá splývanie priemyselných a bankových monopolistických organizácií (hoci aj tento proces prebieha), ale prepletanie a splývanie „kapitálov ako vlastníctva“, ktoré sa uskutočňuje hlavne prostredníctvom fiktívneho kapitálu.

Leninova analýza procesu monopolizácie a miesta finančného kapitálu v tomto procese je plne aktuálna aj z hľadiska súčasného štátnomonopolistického kapitalizmu. Poskytuje teoreticko-metodologické východiská pre odhalenie podstaty, skrytého zákulisia mnohých hospodárskych a politických tendencií v súčasnom kapitalizme. Odhalenie skrytých, často veľmi maskovaných foriem, prostredníctvom ktorých sa dnes finančný kapitál usiluje upevniť svoje pozície v ekonomike i politike nielen jednotlivých kapitalistických krajín, ale aj celej kapitalistickej sústavy, je nevyhnutným predpokladom vypracovania účinnej stratégie a taktiky tak robotníckeho, ako aj celého protiimperialistického, demokratického hnutia v podmienkach súčasného kapitalizmu. Zároveň má takáto analýza veľký ideologický význam v boji proti buržoáznym teóriám o „odumieraní“ finančného kapitálu, ktoré sú dôležitou súčasťou buržoáznoapologetických koncepcií „transformácie“ kapitalizmu.

Napriek tomu však v tejto z hľadiska marxistickej teórie monopolov tak dôležitej oblasti došlo v našom ekonomickom myslení v minulosti k mnohým zjednodušeniam, a často aj deformáciám. Prejavovalo sa to:

a) V zjednodušenom, dogmatickom výklade pojmov „finančný kapitál“ a „finančná oligarchia“, keď sa síce formálne opakovali Leninove poučky, no nenaplnili sa konkrétnym obsahom, neskúmali sa a teoreticky neobjasňovali najnovšie tendencie vo vývine finančného kapitálu. Takýto prístup nepriamo zvädzal k ne-

kritickému preberaniu buržoázných teórií, v ktorých sa niektoré nové, maskovanejšie formy zrastania priemyselného a bankového kapitálu vyhlasujú za dôkaz „finančnej nezávislosti“ priemyselných korporácií a „odumierania finančného kapitálu“.

b) V redukování monopolu na trhové aspekty, v abstrahovaní od sociálno-ekonomického obsahu panstva monopolov. Určitou obdobou tohto prístupu je chápanie monopolov iba ako veľkých výrobnno-ekonomických jednotiek, keď sa berie do úvahy iba technicko-organizačný aspekt a ignorujú sa finančné a mocienské vzťahy a závislosti (príslušnosť toho-ktorého monopolistického koncernu k určitej finančnej skupine, prípadne „deľba kontroly“ medzi rozličnými finančnými skupinami a pod.), ktoré zo zákulisia usmerňujú skutočnú politiku monopolov. Dôkladná analýza podstaty monopolizácie v súčasnom kapitalizme sa takto nahrádzala opisom niektorých javových foriem, ktoré sa často absolutizovali.

c) V nekritickom preberaní rôznych buržoázných a revizionistických teórií o „odumieraní“ finančného kapitálu a finančnej oligarchie v súčasnom kapitalizme, o „manažérskej revolúcii“, „revolúcii korporácií“ a pod.

Nevyhnutným predpokladom prekonania týchto deformácií je marxistický výklad súčasných tendencií v procese zrastania a splývania priemyselného a bankového kapitálu, úlohy rôznych finančných inštitúcií v súčasnom kapitalizme, metód upevňovania panstva finančnej oligarchie, charakteru finančných skupín a ich „internacionálneho zamerania“ a pod. V príspevku sa pokúsime upozorniť aspoň na niektoré z tendencií typických pre súčasný vývoj finančného kapitálu, pričom ich budeme ilustrovať predovšetkým na príkladoch z najvyspelejšej imperialistickej krajiny — USA.

2. *Formy zrastania a splývania priemyselného a bankového kapitálu v súčasnom kapitalizme*

Jedným zo základných východísk buržoázných a revizionistických teórií o „odumieraní“ finančného kapitálu a finančnej oligarchie v súčasnom kapitalizme je téza o údajnej nezávislosti veľkých priemyselných korporácií od bankového kapitálu. Veľké priemyselné korporácie vraj nie sú odkázané na vonkajšie zdroje financovania, svoje investičné projekty môžu financovať z vlastných zdrojov. Význam bánk v ekonomickom systéme sa vraj znižuje, nedochádza k závislosti priemyselného kapitálu od bánk, a tak sa vraj sám pojem „finančný kapitál“ stáva anachronizmom. V týchto teóriách sa zámerne skresľuje skutočná úloha bankového kapitálu v súčasnom kapitalizme a cesty, ktorými si dnes finančný kapitál upevňuje svoje pozície.

Ak chceme charakterizovať obsah pojmu „bankový kapitál“ v súčasnom kapitalizme, musíme si uvedomiť, že okrem obchodných bánk existujú vo vyspelých kapitalistických krajinách rôzne iné finančné inštitúcie (napr. rôzne typy investičných bánk, poisťovacie spoločnosti, „vzájomné fondy“, penzijné fondy a pod.), ktorých význam v mechanizme upevňovania moci finančného kapitálu

sa v povojnovom období (najmä v USA a vo Veľkej Británii) značne zvýšil. Za „bankový kapitál“ v súčasných podmienkach nemožno teda považovať iba kapitál, ktorým disponujú banky, ale aj kapitál ostatných finančných inštitúcií.

V rámci „delby práce“ medzi rozličnými finančnými inštitúciami pripadá však naďalej významná úloha *obchodným bankám*. Proces koncentrácie v bankovníctve pokračoval vo všetkých kapitalistických krajinách — no v závislosti od konkrétneho zákonodarstva v tej-ktorej krajine bývajú rozdielne formy i stupeň tejto koncentrácie (za organizačnou rozdrobenosťou sa často skrývajú maskovanejšie formy koncentrácie ekonomickej moci) a do určitej miery sú rozdielne i funkcie obchodných bánk v systéme finančných inštitúcií. Napríklad v USA je podľa oficiálnych štatistík relatívne väčší počet formálne nezávislých komerčných bánk v porovnaní s Veľkou Britániou, Francúzskom, NSR a pod. Vyplýva to z toho, že zákony jednotlivých štátov v rámci USA zakazovali bankám otvoriť si oddelenia mimo príslušného štátu. Antimonopolné zákonodarstvo tu však vplyva iba na organizačno-právne formy, nie na skutočnú koncentráciu ekonomickej moci. Za pomerne veľkým počtom formálne nezávislých bánk sa skrýva niekoľko finančných skupín, ktoré prostredníctvom holdingových spoločností kontrolujú desiatky bánk.¹ Významným ukazovateľom koncentrácie v bankovníctve je sústredenie značnej časti celkových rezerv v pomerne malom počte veľkobánk.²

V niektorých kapitalistických krajinách došlo po veľkej hospodárskej kríze k inštitucionálnemu oddeleniu emisných a depozitných operácií bánk. Napríklad v USA zákon z r. 1933 zakazuje obchodným bankám investovať svoje zdroje do účastín korporácií a uskutočňovať operácie spojené s rozmiestnením, kúpou a predajom účastín.³ Emisné operácie sa stali náplňou špeciálnych inštitúcií — predovšetkým investičných bánk. Obchodné banky však naďalej môžu vlastniť obligácie štátne, príp. municipiálne.

¹ Napríklad v USA 40 holdingových spoločností kontrolovalo už v r. 1963 434 bánk, pričom iba sama North-West Banks Corporation kontrolovala 77 bánk a First Bank Stock Corporation 87 bánk [1, s. 111].

² Napr. v USA bolo v r. 1972 vcelku 13 669 formálne samostatných obchodných bánk. Z toho však 330 veľkých bánk, ktoré sú povinné podávať týždenné hlásenia Federálnemu rezervnému úradu (t. j. 2,4 % z celkového počtu obchodných bánk), sústredilo vo svojich rukách 57 % všetkých aktív obchodných bánk USA a 55 % všetkých vkladov. Ešte viac sa koncentrácia ekonomickej moci prejavuje v prípade 20 najväčších veľkobánk USA (ktoré sú zároveň medzinárodnými bankami). Tieto v r. 1972 mali vo svojich rukách 26,4 % aktív a 24,6 % všetkých domácich vkladov obchodných bánk USA (a zároveň 88,17 % všetkých zahraničných aktív amerických bánk). Prameň [5].

³ Veľkobanky si však veľmi skoro našli chodníčky, ako obísť tieto zákony a udržať si faktickú kontrolu aj nad emisnými operáciami. Keďže obchodné banky nemôžu mať filiálky, ktoré by uskutočňovali emisné operácie, došlo k formálnemu oddeleniu investičných filiálok od materských obchodných bánk, príp. k fúzii medzi takýmito osamostatnenými investičnými bankami. Napr. investičné filiálky newyorskej Chase National Bank a bostonskej First National Bank sa spojili do novej korporácie s názvom First Boston Corporation. Pritom sa však tesné finančné spojenie s pôvodnými materskými bankami udržalo.

V povojnovom období značne vzrástol význam tzv. operácií so zvereným majetkom, ktoré sú dnes jednou z hlavných ciest, ako obchodné banky zasahujú do pohybu fiktívneho kapitálu a získavajú si kontrolu nad priemyselnými korporáciami.⁴ Mnohí bohatí rentiéri zverujú bankám svoje účastiny a banky potom disponujú týmto cudzím kapitálom, rozmiestňujú účastiny medzi rozličné korporácie podľa očakávaného dôchodku, z poverenia vlastníkov účastín hlasujú na valných zhromaždeniach akcionárov a pod. Často sa v trustových oddeleniach veľkých obchodných bánk sústreďuje také veľké množstvo účastín jednotlivých korporácií (finančných i priemyselných), že už sama táto skutočnosť umožňuje banke zúčastňovať sa na kontrole nad príslušnou korporáciou. V americkej tlači sa objavil rad článkov, v ktorých sa vyslovovala obava z „hlasovacej sily“ bánk a iných finančných inštitúcií (tzv. kolektívni účastinári), ktoré môžu byť trój-ským koňom v bojoch o „finančnú kontrolu“.

Disponovanie fiktívnym kapitálom v rámci tzv. operácií so zvereným majetkom sa takto stáva jednou z najdôležitejších ciest splývania bankového a priemyselného kapitálu a zároveň dôležitým nástrojom vplyvu veľkobánk na politiku priemyselných korporácií. Pôsobia však ďalej aj iné, tradičné formy „zrastania a splývania“, o ktorých hovoril už Lenin. Významným prostriedkom finančnej kontroly a splývania priemyselného a bankového kapitálu je ešte stále systém účasti, ktorý vyvoláva dojem anonymity vlastníctva a vládnucej finančnej oligarchii umožňuje kontrolovať niekoľkonásobne vyšší ekonomický potenciál, než by zodpovedal jej skutočnému vlastníckemu podielu. Veľmi dôležitú úlohu aj naďalej hrá tzv. personálna únia, keď predstavitelia veľkobánk zasadaajú v správnych radách priemyselných korporácií a naopak.⁵ Zároveň v období štátnomopolistického kapitalizmu je bežným javom aj splývanie a prepletanie najvyšších predstaviteľov súkromných monopolov so špičkovými činiteľmi štátneho aparátu. Dochádza často aj k organizačnému spojeniu finančných a priemyselných korporácií v jednom koncerne, kde práve finančné inštitúcie zohrávajú kľúčovú úlohu.

⁴ Roku 1959, keď sa prvý raz publikovali údaje o veľkosti kapitálu, ktorým obchodné banky disponovali v rámci zvereneckých operácií, vyšlo najavo, že obchodné banky disponovali 15 % všetkých účastín, ktoré boli v tom čase v obehu v USA. Podľa údajov z r. 1964, keď sa brali do úvahy aj bankám zverené cenné papiere penzijných fondov, súkromných univerzít, „dobročinných fondov“ a pod., disponovali obchodné banky 33 % všetkých účastín registrovaných na newyorskej burze. V roku 1971 tzv. inštitucionálni investori (vzájomné fondy, banky, penzijné fondy atď.) mali vo svojich rukách 35 % všetkých účastín, ktoré boli v obehu v USA. V poslednom desaťročí sa však zvýšil podiel „vzájomných fondov“ a najmä penzijných fondov na držbe účastín. Pozri [13, r. 1974].

⁵ Napríklad podľa údajov komisie kongresu USA z r. 1956 135 veľkých finančných organizácií — navzájom medzi sebou spojených — bolo systémom „prepletajúcich sa direktorátov, príp. najvyšších administratívnych postov, spojených s 1008 veľkými korporáciami v priemysle a doprave. Sama rockefellerovská Chase Manhattan Bank bola prostredníctvom „prepletajúcich sa direktorátov“ spojená so 122 korporáciami, bankami a poisťovacími spoločnosťami. Pozri [7].

Organizačno-koordinátorská funkcia bánk v procese koncentrácie kapitálu sa však ešte častejšie uskutočňuje rôznymi skrytými formami, keď iba pri krachu alebo rôznych škandáloch sa ukáže, ktoré veľkobanky (a vlastne finančné skupiny) stáli v pozadí toho-ktorého monopolistického zoskupenia. Veľkobanky stoja prakticky v pozadí väčšiny (tajných) monopolistických dohôd, koordinujú činnosť ostatných finančných inštitúcií a priemyselných korporácií, ochraňujú monopolnú pozíciu „spriatelenej“ priemyselných monopolov (tým, že sťažujú preniknutie nových konkurentov do príslušných odvetví), poskytujú im pomoc pri financovaní investícií a pod.

Významným prostriedkom kontroly nad priemyselnými korporáciami je ešte stále *poskytovanie úveru*. Napriek tomu, že význam vnútorných zdrojov financovania priemyselných korporácií (z nerozdelených ziskov a amortizačných odpisov) sa v povojnovom období zvýšil, zvýšenie relatívneho významu samofinancovania (v porovnaní s vonkajšími zdrojmi financovania) nebolo také citeľné a jednoznačné, že by oprávňovalo k záverom o „finančnej nezávislosti“ veľkých priemyselných korporácií.⁶

Závislosť od vonkajších zdrojov financovania sa pritom mení v súvislosti s cyklickými výkyvmi v investičnej aktivite. Pre veľké priemyselné korporácie nie je taký dôležitý rozsah dostupného úveru v obdobiach relatívne stabilnej konjunktúry, ako skôr možnosť spoľahnúť sa na určité zdroje úveru v rozličných, pre korporáciu kritických situáciách (napr. pri zámeroch zaviesť novú výrobu a získať nové trhy, v prípade fúzií, pri neočakávanom prudkom znížení dopytu a pod.). A takúto záruku môže priemyselným korporáciám dať iba *dlhodobé a tesné spojenie s určitými bankami*. Prakticky všetky veľké priemyselné korporácie sú spojené s niektorou z najväčších bánk, alebo sú akýmsi „kondomíniom“ niekoľkých veľkobánk. Rozsah úverov poskytovaných najväčšími bankami kapitalistických krajín sa v povojnovom období prudko zvýšil. Napríklad úvery poskytované newyorskými bankami (ktorých klientmi sú najsilnejšie monopolistické koncerny) sa za roky 1952—1969 zvýšili štvornásobne, pričom strednodobé a dlhodobé úvery rástli ešte rýchlejšie. Rastúci význam dlhodobých úverov bol podmienený štrukturálnymi zmenami v ekonomike v období vedeckotechnickej revolúcie, rozšírením výroby zbraní, budovaním infraštruktúry a pod. V ostatných rokoch v súvislosti s krízovými procesmi v kapitalistickej ekonomike sa však zvýšil aj význam strednodobých a krátkodobých úverov vo finančných operáciách monopolov.

Pri poskytovaní dlhodobého úveru pripadá významná úloha *investičným bankám* a poisťovacím spoločnostiam.⁷ Z hľadiska jednotlivých typov dlhodobého

⁶ Podiel vnútorných zdrojov financovania vzrástol v USA zo 61,1 % v r. 1946 na 65,8 % v rokoch 1959—1964. Najvyššiu úroveň dosiahol v r. 1964, keď tvoril 70 %, no v r. 1965—1970 opäť poklesol na 58,2 % (citované podľa [4, s. 27]). Tieto údaje vyjadrujú priemer za všetky nefinančné korporácie. V najväčších monopoloch je podiel samofinancovania vyšší — za roky 1946—1953 tvoril asi 67 %. Pozri [8, s. 253].

⁷ Roku 1970 pripadalo napr. v USA na poisťovacie spoločnosti 21,1 % celkových aktív finančných organizácií (na obchodné banky 38,4 %). Pozri [14, tab. 617].

externého financovania sa v USA v povojnovom období značne zvýšil podiel obligácií v porovnaní s emisiou akcií.⁸ Vyplýva to predovšetkým z existujúceho daňového systému (dividendy z účastín podliehajú dani zo zisku, úroky z obligácií však nie), ale aj z obavy pred možným úsilím nových účastinárov získať si nad korporáciou „finančnú kontrolu“. Najvýznamnejšími držiteľmi obligácií priemyselných korporácií sú poisťovacie spoločnosti,⁹ ktoré sa v povojnovom období stávajú dôležitým nástrojom expanzie finančného kapitálu. Stupeň koncentrácie kapitálu v poisťovníctve je veľmi vysoký. Napríklad na 50 najväčších poisťovní v USA pripadlo v r. 1969 83,4 % všetkých aktív týchto spoločností (pozri [12, s. 456]). Tieto najväčšie poisťovacie monopoly sú rozličnými finančnými väzbami spojené s najsilnejšími bankami i priemyselnými korporáciami, aktívne zasahujú do rozmiestnenia fiktívneho kapitálu a ovplyvňujú investičnú politiku priemyselných monopolov.

Súčasnou buržoáznou teóriou o „finančnej nezávislosti“ priemyselných korporácií je aj téza o klesajúcom význame investičných bánk v dôsledku toho, že jednak podiel emisie účastín na celkových zdrojoch financovania klesá, jednak sa korporácie často usilujú vyhnúť tzv. verejnému rozmiestneniu účastín a zverujú tieto operácie niektorej poisťovacej spoločnosti. V skutočnosti však najväčšie investičné banky stále hrajú veľmi dôležitú, prakticky monopolnú úlohu na peňažnom trhu dlhodobých pôžičiek priemyselným korporáciám. Keď priemyselná korporácia potrebuje dlhodobý úver, obracia sa v prvom rade na niektorú z veľkých investičných bánk (najčastejšie na tú, ktorá je finančným poradcom príslušnej korporácie). Banka, ak je vôbec ochotná mať podiel na financovaní (a tu treba pripomenúť, že najväčšie investičné banky si vyberajú svojich klientov iba spomedzi najsilnejších priemyselných monopolov), navrhne korporácii plán financovania a po jeho schválení rokuje s poisťovacími spoločnosťami a obchodnými bankami, ktoré majú mať podiel na úvere. Bez sprostredkujúcej úlohy investičných bánk by vo väčšine prípadov bol dlhodobý úver nemožný. Za túto „organizátorskú“ prácu dostávajú investičné banky odmenu nezávisle od toho, či ide o „verejné“ (na otvorenom peňažnom trhu) alebo „súkromné“ operácie.

Podiel investičných bánk na aktívach finančných organizácií je síce nižší (8,8 %), no ich význam vo finančnej sústave je v dôsledku tesného spojenia s obchodnými bankami a ich funkciami v tzv. zakladateľských operáciách stále veľký.

⁸ Emisia účastín tvorila v r. 1970 iba 2,2 % z celkových zdrojov financovania amerických korporácií, emisia obligácií však 12,1 %. Pozri [13, r. 1971]. V iných kapitalistických krajinách táto tendencia nie je taká jednoznačná.

⁹ V rokoch 1945—1971 sa objem investícií poisťovacích spoločností USA do obligácií súkromných korporácií zvýšil takmer 8-násobne (pozri [6], október 1968 a [12, tab. 681]). V posledných rokoch v dôsledku väčšej tolerancie pri uplatňovaní zákonov, ktoré v USA zakazujú poisťovniam vlastniť účastiny korporácií, došlo aj k zvýšeniu investícií do účastín súkromných monopolov. Ešte významnejšiu úlohu hrajú investície poisťovacích spoločností do účastín korporácií v západoeurópskych krajinách. Napríklad vo Veľkej Británii umiestňujú poisťovacie spoločnosti asi 30 % svojho kapitálu do účastín rozličných podnikov.

Okrem toho investičné banky zohrávajú významnú úlohu aj v bojoch o finančnú kontrolu, sú dôležitou „hlasovacou silou“ (disponujú totiž obrovskou masou účastín rozličných korporácií, ktoré nakúpili pre svojich klientov),¹⁰ udržiavajú si obvykle značný vplyv na politiku korporácií, na ktorých založení sa zúčastňovali (napr. pri fúziách). Investičné banky sú azda najaktívnejšou a najpružnejšou súčasťou finančného kapitálu — najmä pokiaľ ide o vyhľadávanie kontaktov s inými finančnými inštitúciami, priemyselnými monopolmi, vládnyimi orgánmi, činiteľmi politických strán atď. Predstavitelia investičných bánk vo väčšej miere ako predstavitelia iných finančných inštitúcií zastávajú riaditeľské posty v rozličných korporáciách, čo je jednak ďalšou pákou ich kontroly nad príslušnými korporáciami, jednak im umožňuje získať cenné informácie pre vlastné podnikanie.

Formy zrastania a splyvania bankového a priemyselného kapitálu sú veľmi rozmanité a zložité. V stručnom prehľade sme mohli načrtnúť iba niektoré kľúčové ohnivé v rozvetvenej — a pritom veľmi maskovanej — sieti finančných vzťahov a závislostí, prostredníctvom ktorých si dnes finančný kapitál upevňuje svoje pozície v ekonomike i politike kapitalistických krajín. V imperialistických krajinách prakticky neexistuje „čistý“ kapitál bánk a iných finančných inštitúcií, práve tak ako neexistuje „čistý“ kapitál priemyselných monopolov. Nástrojom finančného kapitálu sa stávajú aj také inštitúcie, ako napr. podnikateľské zväzy, rozličné štátne i nadštátne organizácie v súčasnom štátno-monopolistickom kapitalizme a pod.

3. Konglomeráty — forma monopolov spätá s najnovším vývinom finančného kapitálu

Pri analýze procesov koncentrácie a centralizácie kapitálu za posledné desaťročie (najmä v USA) sa pozornosť sústreďuje čoraz viac na novú formu monopolu — konglomerát. Aj v rámci marxistickej ekonomickej teórie existujú dnes rozličné názory na príčiny vzniku, úlohy i perspektívy ďalšieho vývoja konglomerátov.¹¹ Neexistuje dokonca ani jednota v samom definovaní pojmu „konglomerát“.

Je všeobecne uznávaným faktom, že vznik a rozvoj konglomerátov tesne súvisí s tendenciou k *diverzifikácii*, ktorá je typická pre povojnový vývin procesu koncentrácie a monopolizácie. Typické supermonopoly dneška už nie sú jednodvetvovými, špecializovanými firmami, ale mnohodvetvovými koncernami, zasahujúcimi do rozmanitých sfér hospodárskeho života, ktoré často po technickej stránke na seba nenadväzujú. Monopoly, ktoré boli pôvodne vybudované buď na odvetvovom princípe, buď na princípe vertikálnej integrácie, prenikli do

¹⁰ Napríklad v r. 1962 disponovali investičné banky 10 % všetkých účastín, ktoré v tom čase boli v USA v obeh.

¹¹ Pozri diskusiu o problémoch a perspektívach konglomerátov [10, r. 1974].

mnohých ďalších odvetví, ktoré sú často veľmi vzdialené od pôvodného výrobného profilu. Rastie počet fúzií medzi monopolistickými firmami (čo sa zvlášť jasne prejavilo v šesťdesiatych rokoch) a zvyšuje sa podiel takých fúzií, ktoré nemožno zaradiť ani do horizontálneho, ani do vertikálneho typu. V buržoázných štatistikách sa takéto fúzie nazývajú konglomerátmi.¹²

Vedeckotechnická revolúcia nesporne vytvára materiálo-technické predpoklady pre samu možnosť diverzifikácie výroby. Vedie k vzniku technologických súvislostí a nadväzností medzi takými druhmi výrob, ktoré predtým nijako nesúviseli, rozvojom modernej výpočtovej a riadiacej techniky umožňuje riadiť z jedného centra aj obrovské mnohოდvetvové komplexy. Prudko sa zvyšuje stupeň zospoločenšenia výroby, čo si vyžaduje aj určité prispôbenie kapitalistických výrobných vzťahov. Diverzifikácia výroby vnútri monopolitických koncernov je jednou z foriem, ako sa monopoly usilujú prispôbiť týmto objektívnym procesom a využiť ich vo svoj prospech, uplatniť výsledky vlastnej vedecko-výskumnej základne v rozličných odvetviach, efektívnejšie využiť schopnosti riadiaceho štábu a možnosti modernej riadiacej techniky atď.

No to je iba jedna stránka procesu. Diverzifikácia výroby v rámci monopolistických koncernov je špecificky kapitalistickou formou riešenia problémov vyplývajúcich zo základných protirečení akumulácie kapitálu pri súčasnom stupni monopolizácie. Má pomôcť monopolom riešiť problémy prebytku kapitálu v niektorých „tradičných“ odvetviach a umožniť im preniknúť do dynamickejších odvetví, ktoré sľubujú lepšie možnosti monopolného zisku.¹³ Je výsledkom úsilia vyhnúť sa príliš ostrému a ničivému boju s inými monopolmi v „tradičných“ odvetviach, má prispieť k zníženiu rizika v prípade cyklických výkyvov dopytu a pod.

Avšak nie každý diverzifikovaný koncern možno podľa nášho názoru považovať za konglomerát.¹⁴ Konglomerát je monopolistické zoskupenie firiem, medzi

¹² Napríklad podiel takto definovaných konglomerátnych fúzií v USA vzrástol z 54 % v r. 1951—1958 na 69 % v rokoch 1959—1966. Pozri [10]. Pritom podiel vertikálnych fúzií bol v podstate stabilný a podiel horizontálnych fúzií sa citeľne znížil. V západnej Európe možnosti horizontálnej a vertikálnej integrácie nie sú ešte ani zďaleka vyčerpané, no pritom sa citeľne zvýšil podiel fúzií medzi firmami rozličných odvetví (vo Veľkej Británii v r. 1968 na tento typ pripadalo 45 %, v NSR v roku 1967—1969 43 % všetkých fúzií).

¹³ Popri diverzifikácii výroby v rámci monopolitistických korporácií prebieha aj proces diverzifikácie fiktívneho kapitálu finančných magnátov. Predstavitelia finančnej oligarchie dnes už nespájajú svoje dôchodky iba s jednou (alebo predovšetkým s jednou) korporáciou, ale investujú svoj kapitál do rozličných finančných i priemyselných korporácií. Príslušníci starých finančných dynastií sa často vzdávajú bezprostredných riadiacich funkcií v priemyselných monopoloch, ale ponechávajú si vedúce posty v bankách, a takto zo zákulisia, rozličnými finančnými pákami usmerňujú činnosť viacerých korporácií. Diverzifikácia vlastníctva účastní spojená s prechodom od priamych metód kontroly k nepriamym metódam sa takto stáva prostriedkom rozširovania finančných impérií, ktoré sú pod kontrolou určitej skupiny finančného kapitálu.

¹⁴ V marxistickej literatúre sú na túto otázku rozličné názory. Niektorí autori prakticky nerobia rozdiel medzi diverzifikovaným koncernom bežného typu a konglomerátom.

ktorými často nemožno nájsť nijakú výrobnú ani funkcionálnu nadväznosť. Stupeň diverzifikácie v konglomerátoch je oveľa vyšší ako v bežných diverzifikovaných koncernoch. K vzniku konglomerátov nevedli všetky fúzie, ktoré sa v buržoázných štatistikách nazývajú „konglomerátnymi“, ale iba tzv. investičné konglomerátne fúzie, t. j. spojenie firiem, medzi ktorými neexistuje ani výrobná, ani funkcionálna nadväznosť.

Typické pre vznik konglomerátov je, že sú výsledkom centralizácie kapitálu, že diverzifikácia sa tu neuskutočňuje budovaním nových výrobných kapacít, ale pohltením už existujúcich firiem. Podniky, ktoré sa združia v konglomeráte, často nie sú po výrobnej stránke integrované, neexistujú centrálné služby, centralizovaná vedeckovýskumná základňa a pod.,¹⁵ uplatňuje sa iba jednota finančnej a administratívnej kontroly. Práve finančná sféra vystupuje do popredia v súvislosti so vznikom konglomerátov.

Mnohé finančné vzťahy a závislosti, formy splývania bankového a priemyselného kapitálu, ktoré sú v prípade „tradičných“ monopolov skryté a maskované, sa pri vzniku konglomerátov ukázali v markantnejšej podobe. Práve skúmanie týchto procesov ukáže, že konglomeráty nemožno chápať iba ako bezprostredný a automatický dôsledok prispôsobenia sa monopolistickej štruktúry ekonomiky podmienkam vedeckotechnickej revolúcie, že sú veľmi tesne spojené s vývojom a protirečeniami finančného kapitálu. Uvedomujú si to veľmi dobre aj sami buržoázni ekonómi, keď pri rozbere efektívnosti konglomerátov ako alternatívu uvádzajú tzv. vzájomné fondy. Ide o finančnú inštitúciu, ktorá mobilizuje finančné prostriedky predovšetkým stredných vrstiev a investuje ich do účastí podnikov rozličných odvetví podľa očakávaných výnosov — t. j. uskutočňuje aj diverzifikáciu fiktívneho kapitálu, ktorým disponuje.¹⁶

tom. Tak im potom vychádza, že z 500 najväčších monopolov USA v r. 1967 bolo 398 konglomerátov [4, s. 50], kým iní našli v zozname 500 najväčších monopolov USA v r. 1969 iba 10 konglomerátov (pozri [3, s. 28]).

¹⁵ Na ilustráciu uvedieme niekoľko príkladov výrobného programu typických konglomerátov. Napríklad konglomerát Textron zahŕňa podniky v týchto odvetviach: 12 podnikov v elektrotechnickom priemysle, 7 v strojárstve, 15 v metalurgii, 3 v leteckom priemysle, 6 podnikov v optickom priemysle a výrobe hodín, 2 v nábytkárskom priemysle, 1 v obuvníckom priemysle, 2 vo farmaceutickom priemysle a pod. Koncern má dominujúce postavenie vo výrobe vrtuľníkov v USA a zúčastňuje sa na výrobe prístrojov pre kozmický výskum. Prítom pôvodný základný výrobný profil bol v textilnom priemysle. Uskutočniť jednotné riadenie výroby v rámci takéhoto heterogénneho komplexu je prakticky nemožné. Podobne konglomerát Litton Industries rozvíja činnosť v týchto odvetviach: elektronika, kontrolné a meracie prístroje, počítače, oceliarstvo, vedecké prístroje, prístroje na výskum kozmu, stavebný priemysel, vydavateľstvá, motely, potravinársky priemysel atď.

¹⁶ Toto porovnanie má, pravda, aj svoj apologetický podtón. „Vzájomné fondy“ sa totiž v buržoáznej literatúre často uvádzajú ako dôkaz „demokratizácie“ kapitálu. Vychádza sa pritom zo skutočnosti, že klientmi tohto typu investičných spoločností sú väčšinou strední a prípadne drobní akcionári. Úmyselne sa však zamlčuje fakt, že jadrom „vzájomných fondov“ (aj keď právne oddeleným) sú tzv. riadiace spoločnosti, ktoré sú tesne spojené s vládnúcimi finančnými skupinami v USA. „Vzájomné fondy“ sa takto

Podľa nášho názoru vznik konglomerátov tesne súvisí s *bojmi o kontrolu medzi rozličnými skupinami finančného kapitálu*. Typické je, že iniciátormi tohto procesu sa väčšinou stali stredne veľké korporácie, „outsideri“ z hľadiska najsilnejších skupín finančnej oligarchie, ktorí si takýmto spôsobom chceli získať väčší podiel na monopolných ziskoch v najdynamickejších odvetviach a takto upevniť a zlepšiť svoju pozíciu vo finančno-priemyselnej štruktúre súčasného kapitalizmu. Viacerým z týchto „outsiderov“ sa skutočne podarilo v priebehu niekoľkých rokov výrazne zlepšiť svoje postavenie v rebríčku najsilnejších amerických monopolov. Napríklad spoločnosť I. T. T. bola v roku 1966 v rebríčku najsilnejších priemyselných monopolov USA na 28. mieste, v r. 1971 už na 9. mieste. Konglomerát Litton Industries sa posunul z 57. miesta v r. 1966 na 35. miesto v r. 1971. Najväčší skok však urobil konglomerát Ling Temco Vaught (LVT), ktorý sa zo 168. miesta v r. 1966 vyšvihol na 20. miesto v r. 1971.

Zaujímavé je, akú úlohu v procese vzniku konglomerátov zohrali banky. V niektorých prípadoch bola koordinačná funkcia bánk jasná (napr. v procese vzniku Litton Industries). V mnohých prípadoch však banky nevystupovali v koordinačnej funkcii otvorene, no pomáhali iniciátorom konglomerátnych fúzií poskytovaním krátkodobého úveru (4/5 potrebných kapitálov získali konglomeráty v podobe krátkodobého úveru). Skutočnosť, že veľkobanky sa zdráhali verejne prijať zodpovednosť za vznik a rozvoj konglomerátov, nemožno však považovať za dôkaz „nezainteresovanosti“ finančného kapitálu. Je iste pozoruhodné, že práve v období vrcholného „boomu konglomerátov“ sa 21 z 50 najväčších bánk v USA formálne rozdelilo na dve časti, aby sa tak jedna časť mohla stať filiálkou novovytvorených korporácií a ako taká zúčastňovať sa operácií s účastinami. Je však možné, že mnohé veľkobanky považovali konglomerátne fúzie jednak za príliš riskantnú formu centralizácie kapitálu, jednak za útok na niektoré pozície „starých“ finančných skupín a preto odmietali zúčastňovať sa na dlhodobom financovaní konglomerátov.¹⁷ V tejto oblasti zostáva ešte veľa nevyriešených problémov, ktoré by si zaslúžili pozornosť marxistickej teórie.

Depresia v r. 1960—1971 bola pre konglomeráty veľmi ťažkou skúškou. Kurzy akcií konglomerátov klesli viac ako kurzy akcií iných korporácií. Viaceré konglomeráty sa rozpadli, mnohé zúžili sféru svojej pôsobnosti. Na mnohé

stávajú nástrojom mobilizácie peňažných prostriedkov stredných vrstiev v záujmoch finančného kapitálu.

Ak buržoázni ekonómi odporúčajú vzájomné fondy ako vhodnejšiu formu diverzifikácie kapitálu v porovnaní s konglomerátmi, fakticky obhajujú záujmy niektorých „starých“ finančných skupín (ktoré medziiným využívajú vo svoj prospech aj „vzájomné fondyD) proti útokom tzv. finančných pirátov — t. j. kapitalistov, ktorí prostredníctvom rôznych finančných operácií, súvisiacich s formovaním konglomerátov, si chcú vydobýť výhodnejšie pozície medzi finančnou oligarchiou. Plášťik „demokratickosti“ je v týchto teóriách súčasťou sociálnej demagógie.

¹⁷ V prípade konglomerátov zohráva však významnú úlohu aj spojenie s inými finančnými inštitúciami, napr. poisťovacími spoločnosťami.

konglomeráty ťažko doľahli aj súčasné krízové procesy v kapitalistickej ekonomike. Väčšina konglomerátov si zhoršila svoje postavenie v rebríčku najsilnejších amerických monopolov a v konglomerátoch, ktoré nemajú podniky v naftovom priemysle, sa väčšinou aj spomalilo tempo rastu dividend¹⁸ (pričom treba brať do úvahy, že nominálny vývoj dividend a ziskov odráža stupeň inflácie, takže skutočný „výnos, pripadajúci akcionárom“, pri ktorom sa prihliada aj na to, že ceny účastín klesajú, je vo väčšine prípadov záporný).

Ukázalo sa, že z hľadiska dlhodobej stability korporácie nestačí iba jednota finančného riadenia, ale je potrebná užšia koordinácia v oblasti výrobnjej politiky a ostatných sfér podnikania. Je možné, že v budúcnosti sa bude uberať vývoj konglomerátov viac v smere funkcionálnej diverzifikácie, vyššej centralizácie riadenia a pod. Niektoré rozdiely medzi konglomerátmi a diverzifikovanými koncernami tradičného typu možno postupne vymiznú (napr. riskantné metódy finančnej špekulácie).

Vcelku sa ukázalo, že konglomeráty, hoci na jednej strane vytvorili organizačné predpoklady pre plánovitosť vnútri mnohohodvetvových komplexov, na druhej strane prehľbili anarchiu a nestabilitu kapitalistickej ekonomiky ako celku a sú ďalším prejavom neracionálnosti kapitalistického spoločensko-ekonomického systému.

4. Súčasnú metódy medzinárodnej expanzie finančného kapitálu

Finančnému kapitálu je už od jeho vzniku vlastná tendencia k expanzii bez ohľadu na národné hranice. V tomto zmysle bol finančný kapitál vždy „transnacionálny“. Po upevnení svojich pozícií na vnútornom, národnom trhu (prípadne aj ako súčasť upevňovania svojich pozícií v boji s domácimi konkurentmi) umiestňoval svoj kapitál do rozličných krajín podľa toho, kde sa dala dlhodobe očakávať vyššia miera zisku. Formy, štruktúra a predovšetkým intenzita zahraničnej expanzie sa však menili s vývojom imperializmu a prehľbovaním všeobecnej krízy kapitalizmu.

Pre súčasnú zahraničnú expanziu finančného kapitálu je typické úsilie získať kontrolu nielen nad surovinovými zdrojmi v iných krajinách, prípadne v medzinárodnom meradle koordinovať niektoré fázy reprodukčného procesu (napr. rozličné medzinárodné monopolistické dohody o rozdelení trhov, o cenách, výrobných kvótach a pod.), ktoré boli typické pre obdobie pred druhou svetovou vojnou, ale *kontrolovať v rámci medzinárodných monopolistických komplexov celý reprodukčný proces.*

Medzinárodné monopoly, t. j. monopolistické komplexy, ktoré uskutočňujú operácie v medzinárodnom meradle, možno rozdeliť na dva hlavné typy: a) *transnacionálne monopoly*, v ktorých kontrolujúce jadro tvorí finančný kapitál jednej krajiny — t. j. pokiaľ ide o vlastníctvo a kontrolu — národné monopoly s medzinárodnou sférou pôsobnosti; b) *medzinárodné trusty a koncerny v užšom*

¹⁸ Pozri [6, r. 1974].

zmysle, kde kontrolujúce jadro tvorí finančný kapitál dvoch alebo viacerých imperialistických krajín. Toto základné členenie medzinárodných monopolov platí tak pre medzinárodné priemyselné monopoly, ako aj pre medzinárodné bankové monopoly (na jednej strane zahraničná expanzia najväčších bánk imperialistických štátov, na druhej strane vytváranie medzinárodných bankových konzorcíí a bankových skupín).

Pritom medzinárodné priemyselné i bankové monopoly sú navzájom mnohými pákami prepojené, takže sa tu aj v medzinárodnom meradle uskutočňuje proces zrastania a splývania priemyselného a bankového monopolistického kapitálu a formujú sa medzinárodné finančné skupiny. Všetky tieto procesy sú reakciou na objektívny rozvoj výrobných síl, sú špecifickou spoločenskou formou, ako si v podmienkach panstva finančného kapitálu presadzuje cestu rozvojom výrobných síl podmienená internacionalizácia hospodárskeho života.

Hlavnou formou zahraničnej expanzie priemyselných monopolov po 2. svetovej vojne sú *tzv. priame zahraničné investície*. Ide o takú formu vývozu kapitálu, keď monopoly so sídlom v jednej imperialistickej krajine si získavajú úplnú kontrolu nad podnikmi v iných krajinách. Môže sa to uskutočniť buď priamym budovaním nových výrobných kapacít v zahraničí, buď pohltením už existujúcich národných podnikov, prípadne získaním kontrolného balíka účastín v podnikoch zahraničných krajín.¹⁹ Hodnota „priamych zahraničných investícií“ monopolov určitej imperialistickej krajiny sa vyčísľuje ako účtovnícka hodnota vlastníckeho podielu na aktívach tých zahraničných podnikov, ktoré príslušné monopoly kontrolujú.²⁰

Zvýšenie tejto hodnoty je možné do značnej miery nezávisle od čistého vývozu kapitálu z materskej imperialistickej krajiny. Zdrojom financovania priamych zahraničných investícií môže byť aj reinvestícia ziskov, presunutie pros-

¹⁹ V západoeurópskych štatistikách býva zvykom zaraďovať pod priame zahraničné investície takú formu finančnej kontroly, keď zahraničný kapitál vlastní najmenej 25 % účastinného kapitálu tej-ktorej spoločnosti. Naproti tomu v amerických štatistikách sa za dolnú hranicu priamych zahraničných investícií považuje 10 % kapitálový podiel. Tieto rozdielne kritériá zrejme odrážajú skutočnosť, že americký finančný kapitál si aj pri nižšom kapitálovom podieli dokáže zabezpečiť rozličnými inými formami (napr. úverovými vzťahmi, dohodami v oblasti vedeckotechnického pokroku, politikou v oblasti patentov, politickým nátlakom a pod.) efektívnu kontrolu nad zahraničnými podnikmi. V skutočnosti sa však americký kapitál usiluje získať pokiaľ možno 100 % kontrolu nad zahraničnými podnikmi, takže fakticky väčšina dlhodobých zahraničných investícií amerických monopolov spadá do kategórie „priamych zahraničných investícií“ aj podľa západoeurópskych štatistických kritérií.

²⁰ Napríklad v r. 1970 sa odhadovala hodnota aktív zahraničných firiem a dcérskych spoločností amerických monopolov na 134 mld dolárov. Celú túto masu kapitálu fakticky kontrolovali americké monopoly, pričom ďalšie zahraničné podniky kontrolovali nepriamo — prostredníctvom holdingových spoločností a pod. Za „priame zahraničné investície“ amerických monopolov sa však považovalo iba 78 mld dolárov, t. j. časť aktív týchto podnikov úmerná kapitálovému podielu amerických monopolov. Prameň [13, r. 1971].

triedkov z filiálok toho istého monopolu v iných krajinách, úver získaný na kapitálovom trhu mimo materskej imperialistickej krajiny a pod. Tieto zdroje hrajú zvlášť významnú úlohu pri financovaní priamych zahraničných investícií v iných vyspelých kapitalistických krajinách. V súčasnom období priame zahraničné investície medzi vyspelými kapitalistickými krajinami navzájom tvoria ca 2/3 celkových priamych súkromných zahraničných investícií. Pritom podiel čistého vývozu kapitálu na priamych zahraničných investíciách je pomerne nízky.²¹

Prudký rast priamych zahraničných investícií po druhej svetovej vojne, ktorý niekoľkonásobne prevýšil tempo rastu investícií vnútri vedúcich imperialistických krajín, bol základom búrlivej expanzie monopolov za národné hranice. Dnes sú medzinárodné monopoly jedným z rozhodujúcich ekonomických i politických faktorov kapitalistického sveta.

Proces centralizácie a koncentrácie kapitálu viedol k tomu, že koncom šesťdesiatych rokov sa 46,2 % priemyselnej produkcie kapitalistického sveta sústredilo v rukách 500 najväčších monopolov, z čoho ca 3/5 boli americké medzinárodné monopoly.²² Aj keď v poslednom čase sa zvýšil význam medzinárodných operácií západoeurópskych monopolov a v ostatných rokoch aj japonských monopolov, americké monopoly si ešte stále udržiavajú dominujúce postavenie. Podľa údajov OECD mali USA v r. 1972 52 % podiel na celkovej sume priamych súkromných zahraničných investícií imperialistických krajín.²³

Významným nástrojom v tejto prudkej expanzii medzinárodných monopolov sa stali finančné operácie. Operácie s fiktívnym kapitálom boli a sú jednou z hlavných ciest centralizácie kapitálu v medzinárodnom meradle, pomohli získať kontrolu nad podnikmi v rozličných krajinách sveta. Rozširovanie finančných impérií sa často uskutočňuje iba formou tzv. kvázifúzií, t. j. výmenou a vzájomným prepletením účastín, prípadne spoločným určovaním najvyšších riadiacich pracovníkov, pričom sa z taktických dôvodov ponecháva formálna právna samostatnosť podnikov v rozličných krajinách. V medzinárodných monopoloch, kde kontrolujúce jadro tvorí finančný kapitál viacerých krajín (k takýmto monopolom patrí napr. Unilever, Royal-Dutch-Shell, Dunlop-Pirelli atď.), sa kontrola nad celým monopolistickým komplexom uskutočňuje spravidla finančnými metódami prostredníctvom materských holdingových spoločností (alebo operatívno-holdingových spoločností).

Finančným operáciám pripadá kľúčová úloha v celom systéme dlhodobej stratégie medzinárodných monopolov. Na jednej strane tieto operácie pomáhajú monopolom získať mocensko-ekonomické pozície v rozličných krajinách, na druhej strane sú prostriedkom mobilizácie „najlacnejšieho“ kapitálu zo všetkých končín

²¹ Pokiaľ ide o zdroje financovania investícií v zahraničných filiálkach amerických monopolov, tvoril čistý vývoz kapitálu v posledných rokoch ca 23 % — 25 % (s rozdielmi podľa krajín a geografických oblastí). Prameň [13, r. 1974].

²² Pozri [15].

²³ Veľká Británia mala na tejto sume podiel 14,5 %. Francúzsko 5,8 %, NSR 4,4 % atď.

sveta a alokácie finančných prostriedkov v rámci celého monopolistického komplexu v súlade s kritériom maximalizácie dlhodobých globálnych ziskov. Vo svojich finančných operáciách medzinárodné monopoly využívajú rozdiely v úrokových mierach na rozličných kapitálových trhoch, rozdiely v pohybe kurzov účastín, v daňových predpisoch, účtovníckych metódach a pod. v rozličných krajinách. Usilujú sa získať finančné prostriedky za najvýhodnejších podmienok a investovať ich tak, aby súhrnné zdanenie bolo čo najnižšie. V ostatnom čase sa vo finančných operáciách medzinárodných monopolov venuje stále viac pozornosti špekuláciám s pohybom menových kurzov, pričom tieto praktiky monopolov sú jedným z faktorov prehlbujúcich menovú krízu kapitalistického sveta.

Rozsah a význam finančných operácií medzinárodných monopolov si na jednej strane vyžadoval vysoký stupeň internacionalizácie monopolistických bánk, na druhej strane medzinárodné banky svojimi operáciami podporovali ďalšiu zahraničnú expanziu koncernov.

Banky radia medzinárodným koncernom, kde možno mobilizovať „najlacnejší“ kapitál a kde najvýhodnejšie investovať finančné prostriedky. Analyzujú platobnú bilanciu a vývin inflácie v jednotlivých kapitalistických krajinách, rozdiely v odvetvových štruktúrach, daňových systémoch a pod. a na tomto základe vypracúvajú prognózy pre orientáciu finančnej stratégie monopolistických koncernov. Medzinárodné banky však nevykonávajú iba finančné služby pre koncerny, ale zároveň aj samy prenikajú do priemyselnej výroby, obchodu a služieb.²⁴

Zároveň sa však aj v rukách obrovských medzinárodných koncernov nahromadilo také množstvo finančných prostriedkov, že aj samy mohli vystupovať ako finančné organizácie a plniť rozličné funkcie, ktoré ináč plnia banky. Veľké koncerny môžu poskytovať úver nielen vlastným podnikom, ale aj iným firmám a prostredníctvom úverových vzťahov si tieto firmy postupne získavať pod vlastnú kontrolu. Takéto formy „bankovej kontroly“ bývajú často dopĺňané personálnou úniou, systémom účastín a pod. Všetky tieto opatrenia pomáhajú rozširovať „finančné impériá“, podriaďovať pod kontrolu najsilnejších finančných skupín stále väčšiu časť ekonomického potenciálu celej svetovej kapitalistickej sústavy.

V období štátnomonopolistického kapitalizmu využíva finančný kapitál pre svoje expanzívne ciele do značnej miery aj aparát a rozličné hospodárskopolitické opatrenia buržoázneho štátu. Ako nástroj upevňovania moci finančného kapitálu sa využívajú rozličné vnútroštátne i medzinárodné štátnomonopolistické organizácie. Expanziu finančného kapitálu do značnej miery podporuje aj rozpočtová politika jednotlivých imperialistických štátov, zákonodarstvo, rozličné formy politického (a v krajnom prípade aj vojenského) nátlaku vo vzťahu k iným krajinám atď.

²⁴ Napríklad francúzska Compagnie Financière de Paris et des Pays-Bas (CFPPB) je holdingovou spoločnosťou, ktorá má iba 41 % účastín investovaných v bankách a finančných organizáciách a 59 % z jej celkovej držby účastín pripadá na priemyselné podniky (najmä v naftovom, chemickom, elektrotechnickom priemysle a v metalurgii). Pozri [11], s. 551–578.

Proces zrastania a vzájomného prepletania záujmov finančného kapitálu a buržoázneho štátu je však vnútorne protirečivý. Môžu vzniknúť a v praxi často vznikajú situácie, keď sa záujmy určitých finančných skupín (ktoré dnes už majú medzinárodné dimenzie) dostávajú do protirečenia s hospodársko-politickými cieľmi (či už vnútornými, alebo zahranično-ekonomickými) jednotlivých imperialistických štátov. Tieto protirečenia sa zvlášť vyhrcojú v krízových situáciách kapitalistického ekonomického systému. Práve v krízových situáciách sa na jednej strane najbezohľadnejšie presadzujú metódy upevňovania moci finančného kapitálu (kým v období relatívneho rozmachu sa tieto metódy starostlivejšie skrývajú a maskujú), na druhej strane sa zas najzreteľnejšie ukazuje bezradnosť a protirečivé postoje buržoázneho štátu vo vzťahu k akútnym ekonomickým problémom.

Bezohľadné metódy expanzie finančného kapitálu vedú k prehĺbeniu všetkých protirečení kapitalizmu. Internacionalizácia hospodárskeho života, ktorá sa uskutočňuje v medzinárodných monopoloch v záujme finančného kapitálu, a metódami, ktoré najviac zodpovedajú dlhodobým cieľom finančného kapitálu, vyostreje do krajnosti protirečenie medzi spoločenským charakterom výroby a súkromnomonopolistickým charakterom privlastňovania. Prehľbuje sa protirečenie medzi prácou a kapitálom, medzi monopolmi a všetkými demokratickými, protimonopolistickými silami v jednotlivých imperialistických štátoch i v medzinárodnom meradle. Zostrujú sa protirečenia medzi imperialistickými štátmi a rozvojovými krajinami i rozpory medzi imperialistickými štátmi navzájom. Robotnícka trieda a všetky protimonopolistické sily v kapitalistických krajinách sa čoraz viac presvedčujú o iracionálnosti systému založeného na panstve finančného kapitálu. Na vlastných trpkých skúsenostiach si stále viac uvedomujú, že definitívnym riešením sociálnych a hospodárskych problémov súčasného kapitalizmu môže byť iba odstránenie panstva finančného kapitálu, nahradenie monopolistických foriem internacionalizácie hospodárskeho života socialistickou medzinárodnou ekonomickou integráciou.

Literatúra

- [1] Bank Holdings Companies. Report of Committee on Banking and Currency. House of Representatives 88-th Congress. Washington 1963.
- [2] BEGLOV, I. I.: SŠA: Sobstvennosť i vlast'. Moskva, Nauka 1971.
- [3] BELOUS, T. Ja.: Meždunarodnyje promyšlennyje monopolii. Moskva, Mysl 1972.
- [4] DALIN, S. A.: Poslevojennyj gosudarstvennomonopolističeskij kapitalizm. Moskva 1972.
- [5] Federal Reserve Board. Total Assets: Call Report. June 30, 1972.
- [6] Fortune. October 1968; May 1969; August 1969; May 1974.
- [7] Interlocking Directors and Officials of 135 Large Financial Companies of U. S. Washington 1957.
- [8] KUZNETS, S.: Capital in the American Economy. Its Formation and Financing. Princeton 1961.
- [9] LENIN, V. I.: Spisy, zv. 22. Bratislava, SVPL 1956.

- [10] Mirovaja ekonomika i međunarodnyje otnošenija, 1968, č. 2; 1974, č. 5.
 [11] NERVEL, F.: La domination d'un monopole financier sur l'économie: Paribas. Economie et politique, marec 1973, s. 51—77.
 [12] Statistical Abstract of the U.S. 1970; 1971; 1972.
 [13] Survey of Current Business. August 1970. October 1971, November 1974.
 [14] The American Almanac 1970. The U.S. Book of Facts, Statistics and Information.
 [15] U. N. Yearbook of National Accounts Statistics 1969. Vol. II. 1970.

НЕКОТОРЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В ПОСЛЕВОЕННОЙ ЭВОЛЮЦИИ ФИНАНСОВОГО КАПИТАЛА

ШЕСТАКОВА, Моника

В первой части статьи автор подчеркивает значение тщательного исследования и марксистско-ленинского теоретического объяснения новейших тенденций в эволюции финансового капитала. Вторая часть посвящена анализу современных форм сращивания промышленного и банковского капитала; автор здесь обращает внимание на новые функции коммерческих банков в системе финансовых организаций, на современные методы финансового контроля и т. д. В третьей части показана связь образования конгломератов — одной из новейших форм монополий — с эволюцией финансового капитала в США. В четвертой части автор занимается методами заграничной экспансии финансового капитала, обращает внимание на бурный рост прямых заграничных инвестиций, лежащих в основе послевоенной экспансии международных монополий, подчеркивает роль финансовых операций в общей стратегии международных монополий и их влияние на углубление противоречий империализма.

COME TENDENCIES IN THE POST-WAR EVOLUTION OF THE FINANCE CAPITAL

ŠESTÁKOVÁ, Monika

The article begins by stressing the significance of the Marxist-Leninist analysis of the new tendencies in the evolution of the finance capital. The second part of the paper deals with the new features in the process of interlocking of monopoly banking and industrial capital, analyses various forms of the „finance control“ and new functions of the commercial banks in the contemporary capitalist credit system. In the third part the connection between the emergence of conglomerates and the new tendencies in the evolution of the U.S. finance capital is shown. The fourth part deals with the methods of international expansion of the finance capital. The post-war growth of foreign direct investments as the basis of this expansion is mentioned. The key rôle of the financial operations in the strategy of international corporations and their influence on the deepening of the contradictions of imperialism is shown.

Boj robotníckej triedy o charakter imperialistickej integrácie

ŠÍBL, Drahoš

1. Zintenzívnenie medzinárodného monopolizačného procesu a objektívna potreba spoločného protiimperialistického postupu robotníckej triedy rôznych krajín

Integračné procesy v západnej Európe, najmä vytvorenie Európskeho hospodárskeho spoločenstva, mali stimulujúci vplyv na rozvinutie koncentrácie výroby a kapitálu v jednotlivých členských krajinách, na prehĺbenie medzinárodného monopolizačného procesu. Integračný mechanizmus napomáhal koncentračné a centralizačné procesy, pre najväčšie podniky vytváral možnosti expanzie za hranice jednotlivých členských ekonomík, a tým súčasne v ich prospech zabezpečoval znovurozdelenie trhov. Zároveň s tým, ako sa v priebehu „prechodného obdobia“ (1958—1970) v Európskom spoločenstve (ES) rušili clá medzi jeho členskými krajinami, vyostroval sa konkurenčný boj medzi jednotlivými národnými výrobcami a urýchlil sa proces zániku malého a stredného podnikania. Vytvárala sa nová priemyselná štruktúra ES, charakterizovaná vznikom veľkých priemyselných gigantov. Súčasne sa prehĺbuje proces medzinárodnej delby práce, špecializácie národnej produkcie, rastu produkcie určenej na export.

Integračné procesy vplyvajú na koncentráciu výroby predovšetkým tým, že dochádza k *urýchleniu procesu centralizácie kapitálu* (relatívne menší význam má v tejto súvislosti druhá forma koncentrácie kapitálu akumulácia kapitálu. Súčasná vedeckotechnická revolúcia totiž kladie nové nároky na technicky optimálnu veľkosť výroby, na jej rast. Sama akumulácia kapitálu tieto požiadavky nemohla splniť. Najväčšie súčasné priemyselné podniky v západnej Európe, či už ide o oblasť oceliarskej výroby, výroby chemickej, elektrotechnickej, automobilovej, lodiarskej atď., vznikli centralizáciou predtým samostatných kapitálov.

Takýmto spôsobom, početnými fúziami, sa v 60. rokoch vytvoril hlavný taliansky chemický koncern Montedison. Hlavnou fúziou sa pritom stalo spojenie firiem Montecatini a Edison. Montedison je dnes na 19. mieste v poradí najväčších neamerických firiem. — Podobne posilnil svoje pozície západonemecký železiarsky a oceliarsky koncern August Thyssen — Hütte (dnes na 23. mieste v poradí najväčších neamerických

firiem). Naproti tomu známy západonemecký oceľiarsky Krupp-Konzern, ktorého rast sa opieral o akumuláciu kapitálu, poklesol v poradí najväčších neamerických firiem až na 32. miesto.

Proces centralizácie kapitálu, ktorý vystupuje v ES v horizontálnej, vertikálnej a tzv. komplementárnej forme (pri nej dochádza k špecializácii zjednocujúcich sa podnikov na výrobu určitých druhov produkcie; napr. jeden podnik vyrába liatinu, iný z tejto liatiny oceľ a oceľové výrobky), podporilo aj úsilie podnikov získať možnosti úveru. V podmienkach, keď samofinancovanie — vzhľadom na úsilie podnikateľov dosahovať vyššie dividendy rozdeľovaním ziskov smerom k ich neproduktívnemu použitiu — nepostačovalo, väčšie firmy mali lepšie možnosti získať vonkajší úver. Napokon výrazným stimulom centralizačných procesov v ES bolo aj úsilie kumulovať vo veľkých podnikoch manažérsky personál, ktorý nie je dostupný menším firmám.

Okrem centralizačných procesov v otvorenej forme fúzií, alebo pohlcovania slabších silnejšími, došlo v priestore ES aj k rozvoju skrytých foriem centralizácie kapitálu: menšie podniky si síce zachovali právnu samostatnosť, avšak v skutočnosti sa stali plne závislé od veľkokapitálu (v mnohých prípadoch sa stali púhymi subdodávateľmi veľkých podnikov).

Rozvoj integračných vzťahov napomáha to, že aj *procesy koncentrácie výroby a kapitálu nadobúdajú medzinárodný charakter*. Presadzuje sa tendencia k vytváraniu „európskych firiem“. Prvá medzinárodná fúzia takéhoto typu sa uskutočnila roku 1964 medzi západonemeckou firmou Agfa a belgickou firmou Gevaert. Mnohé medzinárodné spojenia tohto druhu sa však aj napriek vyvíjanému úsiliu nepodarilo realizovať, pretože národné prístupy znemožnili toto riešenie. V realizovaných medzinárodných spojeniach sa zúčastňuje predovšetkým západonemecký monopolistický kapitál. Často sa spojuje s kapitálom menších krajín ES, využívajúc jeho úzku špecializáciu a s tým spojenú vysokú efektívnosť výroby, výrobné skúsenosti a tradície pri prenikaní na vonkajšie trhy. Tým posiluje jednak svoje pozície na vlastnom trhu, jednak si vytvára priaznivé predpoklady pre expanziu na svetové trhy.

S rozvojom a prehľbovaním monopolizačného procesu v priestore ES je úzko spätý pohyb kapitálu medzi jeho členmi. Už na začiatku činnosti ES však bol medzinárodný pohyb kapitálu medzi členmi ES nižší ako import kapitálu zo Spojených štátov. Americký kapitál sa na jednej strane svojou prítomnosťou v ES usiloval prekonať negatívne dôsledky zavádzania spoločnej colnej tarify na dovoz tovaru z nečlenských štátov, na druhej strane však samy krajiny ES podporovali jeho prísun úmerne tomu, ako rástli ťažkosti s financovaním realizovaných štrukturálnych premien v ich ekonomikách, ako sa ukazovalo, že zdroje opierajúce sa o samofinancovanie nestačia (podiel investičných zdrojov, ktoré sa opierali o samofinancovanie, poklesol v polovici 60. rokov v krajinách ES v priemere pod 50 %). Preto aj liberalizačné opatrenia v oblasti kapitálových pohybov sa rozšírili aj na nečlenské krajiny ES, a to najmä potom, čo sa ukázalo, že realizácia voľného pohybu kapitálu medzi členskými krajinami ES je spojená s nemalými problémami a treba na ňu pozeráť ako na dlhodobú

úlohu. (Voľný pohyb kapitálu v ES sa dnes obmedzuje na priame a portfóliové investície firmami krajinami ES, na strednodobé obchodné úvery, na prevody nehnuteľností a osobné peňažné prevody.)

Pokiaľ medzi krajinami ES jestvovali colné tarify, jestvoval aj záujem obchádzať ich vývozom kapitálu. Ich odstránením takéto riešenie stratilo na atraktivnosti, pretože každá firma získala možnosť pôsobenia v celom integračnom priestore. Zakladanie nových priemyselných podnikov na území iných členských krajín ES preto nebolo hlavnou formou, v ktorej sa medzinárodné monopolné prepojenie v ES realizovalo. Bolo to napr. organizovanie odbytových spoločností, montážnych závodov, boli to najrôznejšie dohody o obchodnej, finančnej, vedeckotechnickej spolupráci atď. Celkom opačne postupoval kapitál nečlenských krajín (hlavne americký kapitál). Aby prekonal spoločnú colnú tarifu ES, usiloval sa vytváraním priemyselných komplexov priamo vnútri ES kompenzovať straty vzniknuté redukciami obchodu s ES. Vznikala protirečivá situácia: ES sa na jednej strane od tretích krajín inzolovalo stenou colných bariér, avšak súčasne sa s nimi integrovalo prostredníctvom medzinárodného kapitálového prepojenia. Činnosť kapitálu tretích krajín v priestore ES v nemalej miere uľahčili eurodolárové transakcie.

Výrazným dôsledkom týchto skutočností bol vznik a pôsobenie tzv. multinacionálnych spoločností so všetkými problémami a protirečeniami, ktoré sú s ich existenciou spojené. Na tom nič nemení ani zintenzívnenie medzinárodného monopolizačného procesu medzi samotnými krajinami ES v posledných rokoch, ktorý pokračuje v zintenzívnenej miere nielen v podobe fúzií, systému účasti, zakladaním filiálok a pod., ale aj v podobe najrôznejších medzinárodných podnikateľských dohôd kartelového typu (o rozdelení trhov a pod.), v podobe medzinárodných patentových dohôd, dohôd o špecializácii a kooperácii atď.

Tieto skutočnosti vyjadrujú čoraz viac sa prejavujúce tendencie (typické, ako sa ukazuje, pre monopolistický kapitál) k internacionalizácii kapitálu, ktorý nadobúda kozmopolitný charakter.

Mnohonárodné korporácie zamestnávajú robotníkov, technický i riadiaci personál niekoľkých krajín, opierajú sa aj o rôzny národný kapitál. Deje sa to tým spôsobom, že kapitál jednej krajiny zakladá svoje dcérske spoločnosti, pobočky a filiálky v iných krajinách, priťahuje pritom miestne kapitály. Inštitucionálna štruktúra týchto korporácií je veľmi zložitá; v jej rámci sa rozvíjajú najrôznejšie horizontálne i vertikálne spojenia v meradle niekoľkých krajín. Prostredníctvom týchto spojení sa presadzuje medzinárodná špecializácia, aj keď ide v podstate o špecializáciu vnútri týchto mnohonárodných korporácií. Táto medzinárodná špecializácia má vnútroodvetvový i medziodvetvový charakter. „Vnútrokoncernový“ charakter takejto špecializácie umožňuje mnohonárodným spoločnostiam vytvárať si vo svojom rámci podmienky pre využívanie lacných zdrojov surovín, polotovarov i hotových výrobkov. Zabezpečujú si odbytište na trhoch krajín, v ktorých pôsobia. Tým, že prenikajú, vrastajú do ekonomiky rôznych krajín, vytvárajú si zároveň prístup k tamojším kapitálovým trhom, k výsledkom národného vedeckotechnického pokroku, k využívaniu národných vedeckotechnických kádrov.

Na jednotlivých národných trhoch podľa konkrétnych potrieb menia predajnú

a cenovú stratégiu, prijímajú operatívne riešenia, ktorými sa bránia, resp. neutralizujú pre ne nepriaznivé opatrenia vlád krajín, na území ktorých pôsobia. Pomocou mnohonárodných korporácií, ktoré dnes predstavujú novú formu medzinárodnej monopolizácie, si monopolistický kapitál vytvára podmienky pre maximalizáciu zisku, a to nielen v krajinách, kde tieto spoločnosti pôsobia, ale aj na trhoch tretích krajín.

Integračné opatrenia, zatiaľ realizované v ES (voľný pohyb tovaru, spoločná colná tarifa voči nečlenským štátom, voľný pohyb kapitálu a pracovných síl, spoločná obchodná politika atď.) i opatrenia predpokladané (vytvorenie ekonomickej a menovej únie), vytvárajú pre činnosť mnohonárodných korporácií osobitne priaznivé podmienky, či už ide o využívanie rozsiahleho trhu, o dosahovanie vysokých ziskov, o prekonávanie dôsledkov, vyplývajúcich zo spoločnej obchodnej politiky voči nečlenským krajinám a pod.

Význačnou črtou, charakterizujúcou proces tvorby a činnosti mnohonárodných korporácií v priestore ES, je to, že často vznikajú z iniciatívy kapitálu, ktorý sa voči ES javí ako vonkajší. Ide najmä o americký kapitál.

Vplyv činnosti mnohonárodných spoločností na proces integrácie ES má veľmi protirečivý charakter; na jednej strane ho pozitívne ovplyvňuje tým, že medzi členskými krajinami ES urýchľuje vnútroodvetvovú i medziodvetvovú špecializáciu, a tým aj vytváranie novej ekonomickej štruktúry krajín ES charakterizovanej úzkou vzájomnou závislosťou. Na druhej strane však tým, že sa mnohonárodné spoločnosti vymykajú z rámca vplyvu národných i nadnárodných inštitúcií, ich činnosť sa čoraz častejšie dostáva do protirečenia s oficiálnymi cieľmi integračného procesu, narušuje podobu, ktorú mu chcú vtisnúť príslušné národné či nadnárodné miesta. Aj v tomto smere sa názorne prejavuje skutočnosť, že kapitalistický integračný proces — napriek úsiliu vládnucej triedy súčasnej buržoáznej spoločnosti o jeho usmerňovanie, riadenie — vykazuje veľkú mieru živelnosti, neorganizovanosti a anarchie so všetkými negatívnymi dôsledkami, ktoré z toho vyplývajú.

Robotnícka trieda krajín EHS je dnes pod dvojakým tlakom: pod tlakom „domácich“, západoeurópskych medzinárodných monopolov, i pod tlakom „cudzích“, mnohonárodných monopolov.

Paradoxnosť dnešnej situácie spočíva v tom, že na jednej strane (na strane kapitálu) sa vytvárajú *mnohonárodné* štruktúry, na druhej strane sa však boj robotníckej triedy proti kapitálu zatiaľ rozvíja prevažne len v jednotlivých *národných* priestoroch. Hoci záujmy robotníckej triedy rôznych štátov sa v mnohých smeroch čoraz viac približujú, boj za ohraňenie moci monopolov prebieha často paralelne v rôznych krajinách západnej Európy, chýba jeho koordinácia. Takýto postup, ktorý je viditeľný počas celého doterajšieho obdobia, v ktorom sa presadzovali integračné procesy, sa ukazuje ako málo efektívny. Neexistencia jasnej a konkrétnej *demokratickej alternatívy*, ktorá by vychádzala zo spoločných záujmov robotníckej triedy rôznych národov pri presadzovaní robotníckych požiadaviek vnútri každej krajiny, v minulosti viedla — najmä pri vzniku neočakávaných situácií — k živelnému vývoju, znižovala možnosť pružne reagovať na postup príslušného buržoázneho štátu a monopolov. Tento nedostatok

osobitne vystúpil do popredia koncom 60. a začiatkom 70. rokov, keď sa vyostriala labilita kapitalistickej ekonomiky, determinovaná krízou kapitalistického medzinárodného menového systému, inflačnými tendenciami a ďalšími javmi, ktoré sa veľmi nepriaznivo premietli na postavenie robotníckej triedy.

2. Podstata, obsah a možnosti demokratickej alternatívy imperialistickej integrácie v Európskom spoločenstve

Celý doterajší vývoj Európskeho spoločenstva svedčí o tom, že toto integračné zoskupenie neprestalo byť miestom, v ktorom prebieha ostrý triedny boj, zameraný nielen na presadzovanie bezprostredných ekonomických a politických záujmov robotníckej triedy, ale aj na presadzovanie záujmov širšieho dosahu. V jeho priebehu sa vytyčujú také heslá, ako napr.: ochrana materiálnych a sociálnych práv pracujúcich; účasť robotníckej triedy a odborov na riadení Európskeho spoločenstva, boj za zastúpenie robotníckej triedy a jej politických organizácií v orgánoch Európskeho spoločenstva; boj proti reakčným a agresívnym stránkam činnosti Európskeho spoločenstva; boj proti vojenskej integrácii, proti nukleárnej politike, proti zbrojeniu, boj proti úzkym zväzkom medzi Európskym spoločenstvom a Severoatlantickým paktom; boj za ochranu národnej suverenity, za vytvorenie systému celoeurópskej bezpečnosti, za širokú celoeurópsku spoluprácu pri vylúčení diskriminačných praktík atď.

Je len prirodzené, že demokratická alternatíva integrácie všetky tieto záujmy musí odzrkadľovať. Predpokladá sformovanie a rozpracovanie konkrétnych návrhov a programov, ktoré by boli protiváhou cieľov a programov vychádzajúcich od predstaviteľov štátnomonopolistického kapitalizmu. Programy demokratickej alternatívy integrácie by sa mali stať súčasťou *globálnych požiadaviek (súčasťou všeobecného programu)*, za ktoré bojujú západoeurópske komunistické strany a ktoré sú zamerané na ohraničenie a odstránenie ekonomickej a politickej moci monopolov, požiadaviek, ktoré sú súčasťou všeobecnodemokratickej etapy socialistickej revolúcie. Ako je zrejmé, demokratická alternatíva integrácie je v ostrom protiklade s reformistickými ilúziami o jednote záujmov vykorisťovaných a vykorisťujúcich v dnešnej buržoáznej spoločnosti. Opiera sa o programy zamerané proti tým, čo určujú dnešný chod Európskeho spoločenstva.

Demokratická alternatíva integrácie v sebe zahŕňa jednak plán postupu robotníckej triedy na bežné obdobie, jednak náčrt jej postupu na pomerne dlhé budúce obdobie. Pri jej presadzovaní preto nepôjde len o také „bežné“ otázky, akými sú napr. vyššie mzdy, boj za také rozmiestnenie investícií, ktoré je výhodné pre robotnícku triedu, za znárodnenie „európskych“ firiem, za bojkot firiem, ktoré — pokiaľ ide o vstup do zamestnania — prepúšťajú robotníkov atď., ale aj o priamy boj s buržoáziou na ekonomickom a politickom úseku, o boj proti celej štátnomonopolistickej štruktúre súčasného kapitalizmu. Demokratická alternatíva imperialistickej integrácie má mobilizovať do boja proti kapitálu nielen (aj keď predovšetkým) robotnícku triedu, ale čo najväčší okruh

tých, čo trpia v dôsledku jeho medzinárodnej činnosti. Má sa stať *prechodným štádiom v boji za socializmus*.

Požiadavky, ktoré budú do demokratickej alternatívy integrácie v jednotlivých kapitalistických krajinách zahrnuté, budú podobné. Vzhľadom na podobnú ekonomicko-politickú štruktúru týchto krajín, na ich úzke hospodárske a politické prepojenie je to pochopiteľné. Ťažko však predpokladať, že by konkrétne rozpracovanie týchto požiadaviek bolo totožné pre všetky krajiny vchádzajúce do integračného zoskupenia. Bude pritom nepochybné potrebné brať do úvahy špecifické podmienky krajín, ktoré sú členmi integračných zoskupení od začiatku, špecifické podmienky krajín, ktoré do nich vstúpili až po čase, špecifické podmienky krajín, ktoré sa usilujú zachovávať „neutrálne“ postoje, a pod.

Nemožno počítať s tým, že by bolo možné presadiť demokratickú alternatívu integrácie napríklad len bojom proti začleneniu ďalších krajín do ES alebo len bojom proti jej negatívnym dôsledkom. Nestačí len sformulovať nespokojnosť nás; bude treba premeniť túto nespokojnosť na *aktívny* postup proti medzinárodnému kapitálu.

Na rozdiel od začiatkových prístupov k problematike imperialistickej integrácie, súčasné predstavy o demokratickej alternatíve neodmietajú sám proces medzinárodnej ekonomickej integrácie, pretože tento proces má objektívny charakter. Nie sú preto zamerané proti integrácii ako takej, ale proti tým súkromným subjektom, ktoré ju dnes predovšetkým využívajú, proti jej imperialistickej podobe. V prípade západnej Európy ide o to, zabezpečiť proces transformácie súčasnej podoby Európskeho spoločenstva tak, aby slúžilo záujmom pokroku, aby nebolo založené na porušovaní národnej suverenity atď.

Medzinárodné sympóziu *Integračné procesy v sústave súčasného kapitalizmu*, ktoré roku 1972 usporiadala v Moskve *Problémová komisia mnohostrannej spolupráce akadémii vied socialistických krajín pre výskum súčasného kapitalizmu*, v príspevkoch jednotlivých účastníkov obsiahne posúdilo rôzne aspekty demokratickej alternatívy imperialistickej integrácie. Zdôraznilo, že transformácia procesu imperialistickej integrácie by sa mala opierať o tieto princípy:

1. *Demokratizácia procesu imperialistickej integrácie*, demokratizácia politickej štruktúry integračného mechanizmu. Západoeurópska integrácia je vo svojej súčasnej podobe v podstate nekontrolovateľným procesom. Na jeho usmerňovanie pôsobia sily, ktoré majú často málo spoločné s vládami jednotlivých členských krajín a tým menej s ich parlamentmi. Demokratizácia predpokladá vybudovanie úzkych zväzkov spolupráce medzi inštitúciami, ktoré integračný proces rozvíjajú, na jednej strane a medzi jednotlivými sociálnymi skupinami, odborami, vládnymi orgánmi a pod. na druhej strane.

Významným prvkom demokratizačného procesu by malo byť posilnenie moci tzv. Európskeho parlamentu a v tejto súvislosti nahradenie súčasného systému nepriamych volieb do tejto inštitúcie priamymi, všeludovými voľbami (tak to napokon predpokladali aj „rímske zmluvy“, na základe ktorých sa roku 1957 EHS vytvorilo), ktoré by zabezpečovali proporcionálne zastúpenie jednotlivých politických strán minimálne v takom pomere, ako je to v jednotlivých národných parlamentoch. Ak by sa podarilo prekonať pri voľbách do Európskeho parlamentu

existujúce nedemokratické systémy zastúpenia v národných parlamentoch, pri ktorých sa preferujú hlavné buržoázne politické strany, stupeň demokratizácie tejto integračnej inštitúcie by mohol byť ešte väčší. Pravda, doterajší vývoj zatiaľ nenasvedčuje tomu, že by mali nastať zmeny tohto druhu. Samozrejme, nejde len o zmeny týkajúce sa Európskeho parlamentu. Ide o široké zastúpenie protimonopolistických síl aj v iných orgánoch ES. Ide o previerku „rímских dohôd“ z hľadiska záujmov širokých ľudových mas, resp. o presadenie realizácie tých ich článkov, ktoré by mohli prispieť k vylepšeniu postavenia robotníckej triedy, na realizácii ktorých však sama buržoázia nemá záujem („sociálne články“ a iné).

2. *Prechod od v podstate pasívnej politiky odstraňovania prekážok, ktoré brzdia ekonomický pohyb v integračnom priestore, k aktívnej politike, ktorá by zodpovedala potrebám najširších vrstiev obyvateľstva.* V súčasnosti sa ekonomické prínosy integrácie dostávajú predovšetkým bohatým vrstvám obyvateľstva, bohatým krajinám. Preto sa veľmi aktuálnou úlohou čoraz viac stáva prevod zdrojov do menejvyvinutých krajín integračného priestoru (neochota najbohatších krajín riešiť túto úlohu zatiaľ viedla k neúspechu vytvoríť tzv. regionálnu politiku ES), prekonanie rastúcej dôchodkovej nerovnosti medzi jednotlivými vrstvami a triedami súčasnej kapitalistickej spoločnosti.

3. *Zabezpečené mierovej politiky každej zo zúčastnených krajín.* Uplatnenie tohto princípu v západoeurópskych podmienkach predpokladá predovšetkým politické zblíženie so socialistickými krajinami i s krajinami „tretieho sveta“, ktoré nastúpili cestu samostatného vývoja.

Pre normalizáciu vzťahov medzi socialistickými a kapitalistickými štátmi na európskom kontinente môže pozitívnu úlohu zohrať realizácia záverov celoeurópskej konferencie o bezpečnosti a spolupráci. Konečný výsledok však nepochybne bude závisieť od toho, do akej miery západoeurópske štáty budú brať zreteľ na realitu, ktorá sa v Európe vytvorila v povojnovom období, do akej miery odstúpi od diskriminačných opatrení zavedených v rokoch „studenej vojny“ proti socialistickým krajinám, od úsilia získať jednostranné výhody.

4. *Formulácia novej podoby vzťahov medzi Európskym spoločenstvom a Spojenými štátmi.* Potreba tejto novej podoby vzťahov pre robotnícku triedu vyplýva z toho, že robotnícka trieda vedie dnes súčasne s bojom proti západoeurópskym monopolom aj boj proti nadvláde amerického imperializmu, ktorého zbraňou sú veľké transnacionálne spoločnosti. Ide o boj proti invázii amerického kapitálu do západnej Európy, ktorá ohrozuje národné záujmy západoeurópskych krajín.

Doterajšia podoba *ekonomických* vzťahov medzi ES a USA neumožnila prekonať zaostávanie západnej Európy za Spojenými štátmi na mnohých úsekoch ekonomického života. Najmarkantnejšie sa to prejavuje, pokiaľ ide o technickú stránku najprogressívnejších odvetví.

Z *politického* hľadiska jestvujúca podoba vzťahov západnej Európy k USA viedla k prenášaní reakčných vplyvov, ktoré ťažovali západnej Európe primeraným spôsobom sa zapojiť do procesu silnejúcej medzinárodnej mierovej spolupráce. Obrat v tomto smere je dnes osobitne potrebný vzhľadom na to, že ciele,

ktoré súvisia s plným úspechom konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe, sa nedajú realizovať len jednou krajinou, ale musia byť výsledkom kolektívneho úsilia všetkých krajín, teda aj tých, ktoré vytvárajú integračné zoskupenia.

Vychádzajú z uvedených princípov, konkrétna podoba demokratickej alternatívy integrácie by na základe zohľadnenia radu politických, ekonomických a sociálnych faktorov mala zahrnúť celý komplex prvkov. (Na spomínanom moskovskom sympóziu ich v syntetickej podobe načrtna prof. Maximová zo ZSSR.)

1. Demokratická alternatíva integrácie by mala riešiť *problém prípravy nás na ďalší rozvoj štátnomonopolistického regulovania integračných procesov*. V tejto súvislosti ide predovšetkým o to, aby masy mohli ovplyvňovať ďalší rozvoj štátnomonopolistických mechanizmov regulovania v každej integrujúcej krajine. Potreba aktivity pracujúcich v tomto smere vyplýva z tej skutočnosti, že procesy imperialistickej integrácie nespočívajú len v unifikácii ekonomík zúčastnených krajín, ale aj v unifikácii mechanizmov štátnomonopolistického regulovania. Monopoly prirodzene usilujú o to, aby podriadili túto unifikáciu vlastným záujmom a potrebám. Proti tomuto úsiliu stojí úsilie pracujúcich ohraničiť súčasnú moc monopolov, presunúť na svoje orgány vykonávanie niektorých úloh, ktoré zatiaľ vykonávajú orgány buržoázie. V daných súvislostiach pôjde pracujúcim predovšetkým o

- zintenzívnenie boja za *udržanie* tých výdobytkov v oblasti štátneho riadenia, ktoré sa dosiahli v priebehu doterajšieho protimonopolistického boja;
- *rozšírenie* uvedených výdobytkov do tých krajín integračného priestoru, kde zatiaľ nejestvujú;
- nastolenie *demokratickej kontroly* nad využitím rôznych štátnych ekonomických nástrojov.

2. V rámci uplatňovania demokratickej alternatívy imperialistickej integrácie by sa mal *podporovať ďalší rozvoj poštátneného sektora*, ktorý už dnes má v niektorých odvetviach významné miesto.

Vo Francúzsku pracuje vo verejnom sektore 12 % pracovnej sily tejto krajiny a uskutočňuje sa v ňom 33 % všetkých investícií; v Taliansku 8 % pracovnej sily, resp. 30 % investícií; NSR 7 % pracovnej sily, resp. 18 % investícií; v Luxembursku verejný sektor zabezpečuje 26 % investícií, v Belgicku 13,5 %, v Holandsku 21 %. Vo Veľkej Británii na verejný sektor pripadá 55,5 % kapitálu súkromného sektora, čo zhruba odpovedá podielu Talianska či Francúzska.

Vo verejnom sektore pracuje v NSR 1,8 mil. osôb, vo Francúzsku 1,4 mil. osôb, v Taliansku 1 mil. osôb.

Oblasť výroby energie a ťažby (s výnimkou nafty, ktorá je väčšinou v súkromných rukách) je vo verejných rukách vo Francúzsku 90 %, Holandsku 84 %, Luxembursku 77 %, NSR 50 %, v Taliansku málo nad 50 %, vo Veľkej Británii 100 %.

Oblasť priemyslu: vo Francúzsku nad 55 % leteckého priemyslu, 40 % automobilového priemyslu (včítane Renault), 10 % chemického priemyslu; v NSR nad 34 % výroby lodí, 20—30 % automobilového priemyslu (včítane Volkswagen), 9 % výroby neželezných kovov, 10 % chemikálií, 5,5 % ťavby železa; v Holandsku 37,5 % metalurgického priemyslu, 9,4 % výroby chemikálií; v Taliansku 66 % výroby ocele, 95 %

výroby liatiny, 2/3 výroby lodí, 50 % železničného zariadenia, 30 % elektroniky, 15 % výroby cementu, 90 % syntetického kaučuku, 22 % leteckého priemyslu, 21 % rafinérií nafty atd.; vo Veľkej Británii 90 % výroby surovej ocele, 49 % podiel v British Petroleum, 100 % výroby motorových vozidiel (Rolls Royce) atd.

Oblasť dopravy a komunikácií: 73 % v NSR, 65 % vo Francúzsku, 62 % v Taliansku, 64 % v Belgicku, 60 % v Luxembursku, 46 % v Holandsku. Vo verejnom vlastníctve sú prakticky všade pošty a telekomunikačné služby, železnice a mestská doprava, prístavy a letiská. Rozhodujúci podiel má verejný sektor v leteckých spoločnostiach Air France, Alitalia, Lufthansa, BEA a BOAC.

Oblasť finančii, obchodu a služieb: asi 60 % bankových depozít vo Francúzsku je vo verejnom sektore prostredníctvom Banque Nationale de Paris, Crédit Lyonnais a Société Générale, 52 % v NSR, 30 % v Holandsku, 50 % v Belgicku, 55 % v Taliansku. Obchod a služby patria väčšinou súkromnému sektoru.¹

Táto podpora by sa mala prejavovať vo viacerých smeroch:

— poštátnený sektor by sa mal *upevniť* v každej integrujúcej sa ekonomike (súčasne by sa mal vyvinúť tlak, aby prestal slúžiť v prevažnej miere súkromnému kapitálu) v oblastiach, kde už jestvuje, a *rozšíriť* do tých odvetví a oblastí, kde sú jeho pozície zatiaľ relatívne slabšie;

— postupným budovaním sústavy pevných, vzájomne výhodných *zväzkov medzi poštátnenými podnikmi členských krajín* integračného zoskupenia by malo dôjsť ku konsolidácii síl poštátneného sektora v celom integračnom priestore, k jeho premene na protiváhu súkromnomonopolistickému sektoru;

— tlak pracujúcich, vyvíjaný na jednotlivé národné vlády a parlamenty, resp. na jednotlivé integračné inštitúcie by mal *chrániť* poštátnený sektor pred takými integračnými opatreniami, ktoré by boli zamerané proti nemu.

3. Dôležitou súčasťou demokratickej alternatívy imperialistickej integrácie je aj *boj proti silnejúcemu vplyvu a nadvláde medzinárodného finančného kapitálu*, ktorý v posledných rokoch v čoraz rozsiahlejšej miere preniká do ekonomík jednotlivých kapitalistických krajín a pôsobí tu ako celkom nekontrolovateľná sila vymykajúca sa z dosahu právomocí štátnych i nadštátnych orgánov a narušujúca ich regulačné zásahy.

V boji proti týmto tendenciám by robotnícka trieda v úzkom spojení s ostatnými pracujúcimi mala

— prostredníctvom svojich politických strán a organizácií usilovať o posilnenie svojho vplyvu na štátnu investičnú politiku, na investičné akcie nadštátneho charakteru (realizované napr. prostredníctvom tzv. Európskej investičnej banky), na podmienky pôsobenia cudzieho kapitálu;

— prostredníctvom odborov a iných organizácií pracujúcich pôsobiť na integračné orgány tak, aby sa v nich obmedzil vplyv veľkých monopolov, aby prijali opatrenia, smerujúce k ohraničeniu expanzie zahraničného — predovšetkým amerického — kapitálu do integračného priestoru.

4. *Rozvoj ekonomického programovania založeného na demokratickom základe* je nemenej dôležitým prvkom demokratickej alternatívy imperialistickej integrá-

¹ Prameň údajov: European Studies. No 12, 1971, s. 2—4.

cie. Až dosiaľ sa všetky metódy regulácie v priestore integračných zoskupení opierali o voľnú konkurenciu, nevyhnutne spojenú s prehlbovaním živelnosti, inflačných tendencií a ďalších negatívnych javov. Tieto dôsledky sa veľmi nepriaznivo premietajú na postavenie robotníckej triedy.

V záujme robotníckej triedy a ostatných pracujúcich preto treba presadzovať nasledujúce opatrenia:

— zosilniť boj proti živelným silám trhu, proti takej podobe voľného pohybu tovaru, služieb, kapitálu a pracovnej sily, ktorá vychádza zo záujmov monopolov a ktorá pomáha rozširovať a upevňovať ich ekonomickú a politickú nadvládu;

— vyvinúť tlak na jednotlivé vlády a integračné orgány, aby sa vypracovala ekonomická politika vychádzajúca zo záujmov mas a vedúca k progresívnym štrukturálnym zmenám v národnom hospodárstve, k prekonaniu regionálnych disproportcií a zaostalosti niektorých odvetví, k riešeniu problému zamestnanosti, k rozvoju sústavy všeobecného vzdelania atď.;

— presadiť aktívnu účasť strán a organizácií robotníckej triedy na rozpracovaní dlhodobých programov ekonomického rozvoja v národnom meradle i v meradle integračných zoskupení založených na demokratickom základe.

Ako vidno, súčasťou predstáv o demokratickej alternatíve integrácie je rozsiahly okruh problémov, ktorých riešenie by významne prispelo nielen k prekonaniu niektorých ťažkostí samej západnej Európy a k usporiadaniu niektorých celoeurópskych otázok, ale aj niektorých problémov širšieho charakteru — najmä problémov, ktoré jestvujú medzi západnou Európou a Spojenými štátmi. Demokratická alternatíva sa s ohľadom na ostré protirečenia, spojené s krízovými prejavmi v najrôznejších oblastiach, do ktorých sa začiatkom 70. rokov dostal svetový kapitalizmus všeobecne a západoeurópsky kapitalizmus osobitne, stáva čoraz aktuálnejšia.

Konferencia komunistických a robotníckych strán dvadsiatich európskych kapitalistických krajín, ktorá sa zišla v dňoch 26. — 28. januára 1974 v Bruseli, rokujúc o súčasnej kríze kapitalizmu, o boji komunistických strán za sociálny pokrok, demokraciu, národnú nezávislosť, za mier a socializmus, a posudzujúc i otázky jednoty robotníckej triedy a všetkých demokratických síl, nemohla opomenúť ani otázku demokratickej cesty ďalšieho vývinu. V tejto súvislosti formulovala aj postoj západoeurópskych komunistických strán k ES. „Pätnásťročné členstvo v Spoločnom trhu s ním tesne ekonomicky spojilo niektoré krajiny. Komunistické strany v týchto krajinách bojujú proti jeho monopolistickej orientácii a jej dôsledkom, za demokratizáciu ES. V iných krajinách, ktoré nedávno vstúpili do Spoločného trhu, komunistické strany usilujú o vystúpenie z tejto organizácie. A napokon v tých západoeurópskych krajinách, ktoré nie sú členmi Spoločného trhu a nepridružili sa k nemu, bojujú komunistické strany proti akýmkoľvek pokusom o začlenenie do sféry vplyvu monopolov vládnúcich v ES. Napriek týmto rôznym podmienkam západoeurópske komunistické strany znovu potvrdzujú, že je možné a potrebné dať spoločnú odpoveď na politiku mono-

politickej integrácie a chcú spoločne postupovať, aby sa v Európe dosiahla naozaj demokratická spolupráca v záujme všetkých jej národov.“²

Séria spoločných akcií, ktorá po januárovej konferencii nasledovala, svedčí o tom, že program demokratickej alternatívy imperialistickej integrácie sa postupne začína uvádzať v skutočnosť.³

БОРЬБА РАБОЧЕГО КЛАССА ЗА ХАРАКТЕР ИНТЕГРАЦИИ ИМПЕРИАЛИСТИЧЕСКИХ СТРАН

ШИБЛ, Драгош

Одной из важнейших сторон развития современного капитализма является повышение интенсивности международного процесса монополизации. Возникают крупные международные интегрированные общества, которые в капиталистическом мире приобретают все большую экономическую и политическую силу и это явление характерно и в рамках Европейского сообщества.

Возникновению многонациональных монопольных структур в Европейском сообществе контрастирует тот факт, что борьба рабочего класса против капитала пока еще развивается главным образом, в отдельных национальных рамках. Поэтому сегодня все более остро выступает потребность противопоставить объединяющейся силе капитала единый фронт рабочего класса разных народов. В условиях западноевропейского процесса интеграции проявляется необходимость внедрить демократическую альтернативу империалистической интеграции в противоположность буржуазному идеалу «европанства», который закрывает классовый антагонистический характер капиталистической системы в отдельных странах Европейского сообщества и в Европейском сообществе как целом и, который вместо классового подхода пропагандирует надклассовые лозунги о общих национальных интересах народов Западной Европы и всей Западной Европы по отношению к внешнему миру.

² Otázky míru a socialismu 1974, č. 3, s. 37.

³ Například v Lyone sa uskutočnilo stretnutie vedúcich predstaviteľov niekoľkých západoeurópskych komunistických strán. V marci 1975 došlo v Düsseldorfe k rokovaniu 10 západoeurópskych komunistických strán o situácii v automobilovom priemysle; konferencia vyzvala pracujúcich, aby v dňoch 13. — 19. apríla 1975 zorganizovala medzinárodný akčný týždeň, ktorý by demaskoval zodpovednosť veľkokapitálu za súčasnú krízu a ktorý by bol začiatkom spoločných akcií medzi jednotlivými organizáciami, pracujúcimi v automobilovom priemysle. Osobitná konferencia sa venovala problémom žien v kapitalistickej spoločnosti. Pripravuje sa konferencia západoeurópskych komunistických strán o poľnohospodárstve. V decembri 1974 vydalo 20 komunistických strán západnej Európy spoločnú deklaráciu, ktorá odsudzuje agresívne plány USA na Strednom východe.

Roku 1974 sa uskutočnili mnohé stretnutia pracujúcich rôznych západoeurópskych krajín (členov ES alebo krajín, ktoré sú s ES úzko späté), ktorí patria do rámca toho istého medzinárodného koncernu. Francúzski robotníci sa napríklad stretli s robotníkmi z Rakúska (Kelber — Colombes a Semperit), z NSR (Russel — Uclaf a Höchst), Švédska (SKF) a Talianska (Thomson — Brandt).

Демократическая альтернатива империалистической интеграции включает — как указывает автор статьи — такие элементы, как демократизация процесса империалистической интеграции, переход от, по существу, пассивной политики устранения препятствий, которые тормозят экономическое движение в интеграционном пространстве, к активной политике, которая отвечала бы потребностям наиболее широких слоев населения; обеспечению мировой политики каждой участвующей страны; формулировке новой формы отношений между Европейским сообществом и США и т. д.

Значительную поддержку мысль демократической альтернативы империалистической интеграции получила от конференции коммунистических и рабочих партий 20-ти европейских капиталистических стран в январе 1974 года в Брюсселе; на ее основании было осуществлено ряд мероприятий, которые помогли продвинуть вперед мысль демократической альтернативы интеграции к ее реализации.

WORKING-CLASS STRUGGLE FOR THE CHARACTER OF INTEGRATION OF THE IMPERIALIST COUNTRIES

ŠIBL, Drahoš

One of important sides of the development in contemporary capitalism consists in an intensification of the international monopoly process. Big international firms are formed. In the capitalist world they take on high economic and political power. This phenomenon is also characteristic for the European community.

The formation of monopoly structures in the European community is in contrast with the fact that the struggle of working class against capital develops for the present mainly in the individual national frames. Therefore it is urgent today to stand up against a unifying power of capital by a unified course of the working class in various nations. Under conditions of the West European integration process it is necessary to carry out a democratic alternative of the imperialist integration as a counterbalance of the bourgeois ideal of „European community“, which hides the class antagonistic character of the capitalist system in the individual countries of the European community and in the European community as a whole and which instead of class approach propagates superclass slogans about common national interest of nations of the West Europe and West Europe as a whole against outside world.

The democratic alternative of the imperialist integration includes — according to the author — such elements as: democratization of the imperialist integration process; transition from essentially passive policy of removing obstacles, which slow down the economic movement in the integration space, to an active policy which should correspond to the needs of the people; providing of a peace policy by each of involved countries; formulation of a new form of relationships between the European community and the U.S.A., etc.

An important backing to the idea of the democratic alternative of the imperialist integration was given by the conference of communist and worker's parties from 20 European capitalist countries which was held in January 1974 in Brussels. On its basis many actions were carried out. They helped to move the idea of the democratic alternative of integration towards its realization.

Aplikácie rozdeleného tvaru matice štruktúrneho modelu pri účelovo orientovaných štúdiách

ŠIMKOVIC, Ján

V hospodárskej praxi sa možno veľmi často stretnúť s prípadmi, keď sa mnohé zložité ekonomické úlohy nedajú riešiť štandardne používanými metódami tak, aby výsledky zodpovedali požadovanej úrovni. Vyžadujú si, aby sa hľadali nové prístupy, ktoré nadväzujú na možnosti poskytované terajším stupňom rozvoja vedy a techniky.

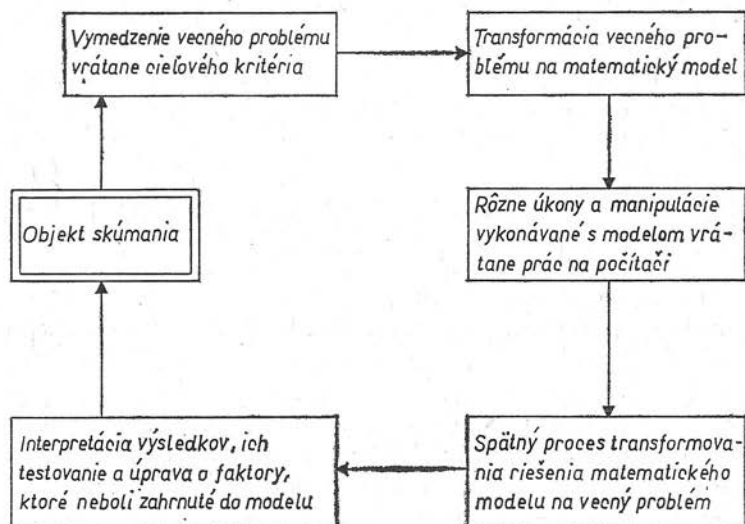
Medzi týmito modernými formami práce majú ekonomicko-matematické metódy, využívajúce modernú výpočtovú techniku, svoje opodstatnené miesto. S ich aplikáciou sú však spojené rozličné ťažkosti a prekážky. Náročnosť obsahovej a formálnej stránky uplatňovania uvedených modelov vedie v súčasnom období k vytváraniu rôznych bariér. Tie môžu vyplývať predovšetkým z vecných, z inštitucionálnych, prípadne aj z psychologických príčin a brániť účinnejšiemu prenikaniu matematických modelov do praxe v národnom hospodárstve.

Väčšina bariér vzniká predovšetkým z vecných príčin a je zhruba dôsledkom týchto podmienok. Celý postup prác, spojených s procesom modelovania konkrétnych ekonomických problémov a s nadväzujúcim využívaním získaného riešenia prostredníctvom implementácie výsledkov do praxe, pozostáva z viacerých etáp. Každá z nich je už sama osebe potenciálnou bázou prekážok a ťažkostí.

Základné rozlíšenie týchto etáp prác modelovania ekonomických úloh môžeme názorne ukázať na schéme (obr. 1).

Ak sa dívame na obrázok zľava doprava a postupujeme v smere vyznačenom šípkami, vidíme, že prvou etapou je definovanie konkrétnej úlohy na objekte skúmania z pohľadu nejakého zvoleného kritéria a vymedzených podmienok. Na lepšie vytvorenie predstavy o tom, čo je obsahom tejto etapy prác, si uvedieme takýto ilustratívny príklad.

Považujme Slovensko za zvolený objekt skúmania. Môžeme ho analyzovať z rozličných hľadísk. Jeho rôzne stránky môžeme vyjadriť napríklad pomocou celého súboru máp, z ktorých každá bude premietiť nejaké iné vzťahy. Ako vecný problém, odvodený z objektu skúmania (Slovenska), nás môže zaujímať

Obr. 1

napr. rozloženie cestnej siete alebo rozmiestnenie priemyslu atď. Každá jednotlivá mapa vyjadruje určitý vecný problém.

Prvou etapou prác je preto určitá nevyhnutná abstrakcia podstatných súvislostí, ktoré sa stávajú zaujímavými z hľadiska zvoleného kritéria.

Pokiaľ ide o ekonomické úlohy, treba poznamenať, že výsledkom prvej etapy prác býva väčšinou taká formulácia problému z objektu skúmania, ktorá je ešte viac-menej verbálna, i keď nevyhnutne musí zahŕňať aj problematiku vytvárania numerických podkladov a iných východiskových informácií. Ak použijeme terminológiu z ekonomicko-matematického modelovania, hovoríme, že treba najprv verbálne a numericky vymedziť súbor podmienok problému, jeho obmedzení a účelovej funkcie, ktorou sa budeme riadiť.

V zložitých úlohách hospodárskej praxe je ťažko nájsť práve jednoznačne vymedzené kritérium, z aspektu ktorého sa efektívnosť dosiahnutého riešenia hodnotí.

Pre tieto, ako aj ďalšie príčiny už prvá etapa skrýva v sebe rôzne úskalia, ktoré môžu viesť ku skresleniu obsahovej stránky zvoleného predmetu analýzy ešte predtým, ako sa prikróči ku konštruovaniu ekonomicko-matematického modelu. Na prvý raz sa preto ani nepodarí vystihnúť všetky podstatné súvislosti potrebné pre nadväzujúcu reálnu matematickú formuláciu.

Transformácia na matematický model, prostredníctvom ktorého sa hľadá optimálne riešenie, predstavuje ďalší súbor prác a úkonov. Tiež je takmer vždy spojená s radom prekážok, podmienených problémami výberu adekvátneho matematického aparátu, schopného s dostatočnou presnosťou vyjadriť dôležité súvislosti analyzovaných javov abstrahovaných z daného objektu skúmania.

Za etapou úkonov a manipulovania s modelom treba vidieť celý proces vý-

počtov matematického modelu, začínajúci overovaním vymedzených matematických relácií a končiaci zostavovaním programu pre počítač.

Nebudeme pokračovať v opise ďalších etáp naznačených v schéme. Ich obsahová stránka by mala byť zrejmä aj z obrázku. Treba ho azda doplniť faktickou poznámkou, že pri aplikovaní modelov na ekonomické problémy nemôže ísť o jednorazovú akciu odtrhnutú od ostatného diania. Celý postup, vrátane čiastkových prác v rámci všetkých etáp, ako sme na to upozornili, treba vždy viackrát zopakovať, aby sa aj postupne eliminovali mnohé chyby a nedostatky, prípadne aj nedôvera k týmto metódam.

Uvedením všeobecných poznatkov, súvisiacich s uplatňovaním modelov v praxi sme chceli upozorniť na prekážky, ktoré sa nevyhnutne prejavajú, vyúsťujú do spomenutých vecných bariér a bránia účinnejšiemu prenikaniu modelov do praxe riadiacich orgánov.

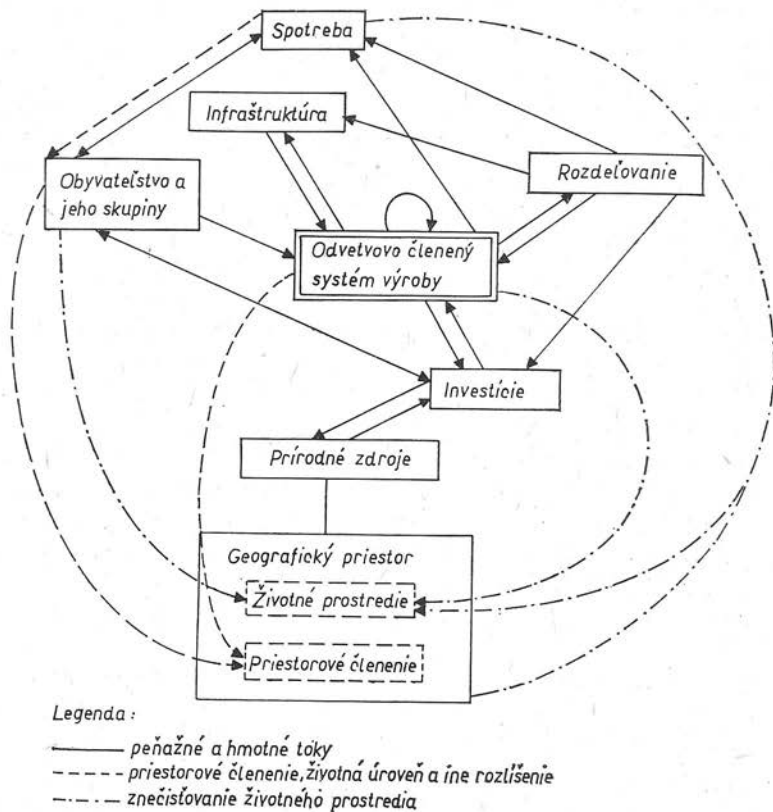
V danej súvislosti nás zaujíma najmä nedostatok východiskových údajov a informácií potrebných na konštruovanie modelov národohospodárskej úrovne. Z hľadiska potrieb praxe je úspech týchto kvantitatívnych prístupov podmienený — okrem iných faktorov — aj tým, aby sa vytvárala celá sústava, resp. hierarchia na seba nadväzujúcich modelov, z ktorých každý bude vyjadrovať inú stránku zložitej ekonomickej problematiky.

V krajinách Rady vzájomnej hospodárskej pomoci sa v súčasnosti veľmi iniciatívne a cieľavedome rozpracúvajú na báze matematických modelov prístupy nielen teoreticky, ale aj so zreteľom na ich praktické využívanie. Táto tendencia a úsilie je príznačné zvlášť pre Sovietsky zväz, kde sa modely začínajú aplikovať koordinovaným, systémovým spôsobom.

Systémový prístup k analýze národohospodárskych problémov prostredníctvom na seba nadväzujúcich modelov je viazaný predovšetkým na znalosť mnohých ukazovateľov nielen v globálnom, agregovanom stave. Dôležitým sa stáva, medzi iným, ich vyjadrenie a rozlíšenie v členení podľa odvetvovej štruktúry. Štruktúrne modely môžu odzrkadľovaním rozličných vzťahov a tokov, vzhľadom na svoj široký záber, pomôcť pri odstraňovaní, resp. preklenutí určitej medzery v získavaní takýchto informácií. Ukazuje sa totiž, že tieto modely poskytujú údaje, resp. poznatky, ktoré dobre aproximujú reálne procesy a toky z aspektu výrobného systému a jeho zmien.

Transformáciou prostredníctvom štruktúrnych modelov možno získať pre analýzu základných väzieb medzi aktivitou vo výrobe a rôznymi relevantnými časťami jeho okolia, ktoré tieto činnosti obklopuje, zaujímavú bázu informácií, a tým aj podrobnejšiu predstavu potrebnú pre ďalšie úvahy.

Najprv si však potrebujeme ozrejmiť, čo rozumieme termínom okolie. Z hľadiska štruktúry väzieb jednotlivých vymedzených aktivít vo výrobe (rozlišovaných napríklad v odvetvovom členení) možno úlohu okolia priradovať týmto sféram. Predovšetkým je ním obyvateľstvo buď vo funkcii zdroja pracovnej sily, alebo spotrebiteľa. Do úvahy prichádza aj oblasť investičnej činnosti, infraštruktúra alebo spoločenská spotreba. Ale aj také kategórie javov a procesov, akými sú vplyvy výroby a spotreby na životné prostredie, prípadne aj určité priestorové pohľady a podobne, možno považovať za časti okolia.

Obr. 2

Konkrétnejšiu predstavu o týchto väzbách spomínaných sfér okolia na výrobný systém pomôže vytvoriť jednoduchá schéma na obr. 2.

Využívanie bázy údajov o medziodvetvových tokoch ich priemtom cez matice štruktúrnych koeficientov môže byť mnohostranné. Obrázkom 2 chceme upozorniť a dokumentovať, že takáto matica sa dá ďalej rozšíriť o vzťahy k niektorej časti okolia. Črtá sa tak ďalší slubný priestor ich využívania. O tom svedčia niektoré z posledných aplikácií účelovo zameraných prác, napríklad:

- o budovaní veľkých priemyselných komplexov,
- o znečisťovaní životného prostredia.

Objavili sa štúdie, ktoré využívajú napojenie ďalších matíc údajov, resp. prechádzajú na tvar modelu o medziodvetvových vzťahoch, kde matica štruktúrnych koeficientov, skonštruovaná prostredníctvom predpokladu proporcionality medzi-odvetvových tokov k objemu produkcie odvetvia $a_{ij} = x_{ij}(x_j)$ tvorí len jednu zo submatic nejakého väčšieho usporiadania do tabuľky. Takáto rozšírená matica premieta aj ďalšie väzby k určitej vymedzenej časti z okolia výrobného systému.

Z hľadiska vnútornej sústavy medziodvetvových tokov vo výrobe sú takéto

vázby k okoliu vedľajšie. Ich skúmanie prostredníctvom štruktúrneho modelu, vychádzajúceho z predpokladu proporcionálnosti rôznych veličín k objemu výroby, je preto spojené s množstvom veľmi hrubých aproximácií. Proti voľbe takýchto zjednodušujúcich východiskových postulátov pre modelové prístupy sa často ozývajú rôzne výhrady a pripomienky. Preto treba pripomenúť, že rozšírenie základného predpokladu o proporcionálnosti vzhľadom na výstupy z výrobného systému ešte aj na väzby k vybraným častiam okolia, o ktorý sa tieto prístupy prevažne opierajú, nemusí a ani nebude vždy najadekvátnejšou formou ich zobrazenia. Doteraz získané skúsenosti však naznačujú, že pre určité štúdie môže aj tento zjednodušený pohľad z hľadiska potrieb praxe veľa napovedať.

V mnohých prípadoch, keď dochádza k analýze vzťahov prostredníctvom štruktúrnych modelov, už vopred vieme a aj si to uvedomujeme, že jednoduchý aparát leontievskej inverznej matice nie je schopný v plnom rozsahu premietnuť skúmané procesy. Fakticky by sa žiadal nejaký, z hľadiska matematických relácií zložitejší model, presnejšie zohľadňujúci množstvo vplyvov, ktorým skúmané procesy podliehajú. Napriek tomu vie aj tento jednoduchší spôsob zobrazovania štruktúry zobraziť výsledky z hľadiska praxe často lepšie ako zložitejší, a preto zdľhavejší matematický model, ktorý je vystavený po každej stránke — modelovej, výpočtovej, implementačnej — oveľa vyšším nárokom.

Túto myšlienku sa pokúsime bližšie interpretovať na príklade regulácie vykurovania miestnosti tepelným zdrojom. Vykurovanie môže byť regulované:

- a) priamo nejakou osobou, ktorá podľa vonkajších podmienok prispôsobí výkon tepelného zdroja; teda najjednoduchším, ale vcelku spoľahlivým spôsobom;
- b) celou škálou technicky náročných, termostatom riadených foriem s rôznym stupňom technickej vybavenosti a automaticky reagujúcich na impulzy a zmeny zvonku, kde je však nevyhnutné vopred sa vyrovnáť s množstvom zložitých technických problémov.

Uvedeným príkladom chceme zdôrazniť poznatok, že aj štruktúrne modely možno chápať ako jednoduchší prístup zo škály rôznych modelov núkajúcich sa na aplikovanie. Ich využívanie si vyžaduje časté prerušovanie procesu ich riešenia, testovanie výsledkov a priame zásahy zo strany ľudského činiteľa. Svojím širokým záberom však môže tento jednoduchší model skonštruovaný na báze medziodvetvových tokov poskytnúť výsledky, ktoré majú niekedy väčšiu nádej na úspech, ako je to zatiaľ ešte v prípade zložitejších modelov.

Ich prostredníctvom získané ukazovatele sa nemusia priamo využívať. Práve z poznatkov, na ktoré upozorňuje obr. 1, že celý proces ekonomicko-matematického modelovania pozostáva z viacerých etáp prác, vyplýva praktická aktuálnosť štruktúrnych modelov aj z iného hľadiska. Umožňujú vytvárať bázu údajov pre iné typy nadväzujúcej sústavy modelov, resp. overovať správnosť zvolených predstáv variáciou rôznych exogénne zadaných veličín a ich testovaním prostredníctvom odvetvovej štruktúry výrobného systému.

Aj dobrý model je neúčelný, ak nepremieta vzťahy zodpovedajúce vecnej stránke skúmanej problematiky. V rámci koordinovaného systému modelov môžu preto vhodne prispôbolené a rozvinuté štruktúrne modely do určitej miery napomáhať znižovanie rôznych negatívnych vplyvov. Ich využívanie pri aproxima-

tívnom odzrkadľovaní (obrazne povedané fotografovaní) niektorých neprehľadných väzieb k tým kategóriám procesov, ktoré sme zhrnuli na obr. 2 pod pojem okolie, môžu len prispieť k odstraňovaniu nedostatkov. Práve rozpoznávanie vedľajších účinkov, vyvolaných realizovaním základných impulzov rozvoja národného hospodárstva, v detailnejšom rozsahu (napr. v členení podľa odvetví) často uniká pozornosti.

Nepovažujeme za účelné ďalej pokračovať v týchto úvahách. Ich cieľom bolo upozorniť na určitú možnosť nadviazania ďalších údajov na maticu štruktúrnych koeficientov A prostredníctvom jej rozvinutia. V ďalšej časti predloženého príspevku sa pokúsime naznačiť spôsob, ako sa rozšírením základnej matice štruktúrneho modelu dajú získať ukazovatele použiteľné priamo v praxi alebo ako báza informácií v rámci nadväzujúcej sústavy národohospodárskych modelov.

Základná myšlienka takýchto rozvinutých prístupov je jednoduchá. Údaje za určitú vybranú oblasť z okolia výrobného systému, resp. ich transformácie podľa nejakej exogénne danej sústavy veličín možno bez problémov napojiť na aparát modelu štruktúrnej analýzy medziodvetvových vzťahov.

Východisko samého procesu výpočtov tvorí matica rozdelená na štyri bloky. Kvôli rozlíšeniu oproti matici štandardného štruktúrneho modelu ju označíme symbolom A^* .

$$A^* = \left[\begin{array}{c|c} A_{rr} & A_{rs} \\ \hline A_{sr} & A_{ss} \end{array} \right] =$$

$$\left[\begin{array}{c|c} a_{11}, \dots, a_{1n}, & a_{1,n+1}, \dots, a_{1,n+s} \\ \hline a_{n1}, \dots, a_{nn}, & a_{n,n+1}, \dots, a_{n,n+s} \\ \hline a_{n+1,1}, \dots, a_{n+1,n}, & a_{n+1,n+1}, \dots, a_{n+1,n+s} \\ \hline a_{n+r,1}, \dots, a_{n+r,n}, & a_{n+r,n+1}, \dots, a_{n+r,n+s} \end{array} \right]$$

Je to podmatica A_{rr} , ktorá svojím obsahom zodpovedá matici štruktúrnych koeficientov (t. j. $A = A_{rr}$). Ďalšie tri bloky A_{rs} , A_{sr} , A_{ss} sa naplnia novými koeficientmi, ktoré už nie sú odvodené z údajov základnej štruktúrnej bilancie, ale zistia sa z viacerých tabuľkových podkladov. Dostaneme novú, už značne odlišnú štruktúrnu maticu rozšíreného modelu.

Prv, ako prejdeme k vlastnému opisu formálnych vzťahov, reprezentovaných sústavou rovníc modelu, treba sa zmieniť o obsahovej náplni pripojených údajov. Ako konkrétne príklady údajov, na ktoré je možné rozšíriť pohľady z aspektu

ich proporcionálnosti k výrobným procesom a ktoré sú vhodné na odvodenie koeficientov ďalších troch submatic, sa núkajú tri sféry.

1. Predovšetkým sú to údaje, ktoré sa týkajú realizácie výstavby nejakého veľkého investičného zámeru a jeho účinkov na okolie. Práve táto sféra aplikácie je veľmi aktuálna. Vecná stránka rôznych aktivít tvoriacich súčastí investičného zámeru je v matici A^* vyjadrená stĺpcami prechádzajúcimi cez podmatice A_{rs} a A_{ss} . Každý z týchto stĺpcov môže (alebo bude) vyjadrovať určitú časť ekonomických procesov skúmaného podujatia. Tento súbor činností zahŕňaných do rozšírenej matice môže byť rozmanitý a týkať sa tak sféry výroby, ako aj spoločenskej spotreby. Môže zahŕňať napríklad novú, do výroby zavedenú technológiu (resp. priemyselnú činnosť), takisto aj rôzne investičné celky budovania celospoločenskej spotreby, akými sú zdravotnícke, školské zariadenia, výstavba komunikácií vyvolaných práve budovaním priemyselného komplexu atď.

Pokiaľ ide o riadky v podmatici A_{sr} , vyjadrujú výstupy z týchto účelovo vymedzených činností vchádzajúcich hlavne do jednotlivých odvetví výrobného systému reprezentovaného stĺpcami prechádzajúcimi cez podmaticu A_{rr} .

2. Veľmi vhodný priestor pre použitie tohto typu aplikácie predstavujú štúdie k jednotlivým faktorom znečisťovania životného prostredia. S technologickým procesom sú spojené rôzne ďalšie výstupy, ktoré sa v hmotnej forme objavujú ako vedľajšie produkty znečisťujúce svoje okolie. Nielen priemyselné exhaláty a odpady zapríčiňujú znečisťovanie pôdy, vody a atmosféry. Výrazný podiel na tom má aj osobná spotreba, a to jednak tuhými odpadmi, jednak znečisťovaním ovzdušia automobilovou dopravou, ktorej prevažnú časť tvoria osobné autá a pod.

Ako podoblasť problematiky znečisťovania životného prostredia treba spomenúť aj otázky rastúcej spotreby, resp. poruchy pri tvorbe primárneho činiteľa života na zemi, ktorým je kyslík. Proces jeho tvorby tiež závisí od procesov reprodukčného kolobehu.

3. Tretia aplikačná sféra, ktorú chceme uviesť ako príklad, sa týka dopravy. V rozšírenej matici sa dajú rozlíšiť tieto jej formy: automobilová, železničná, letecká, riečna, námorná, resp. aj rôzne spôsoby prepravy potrubiami (ropovod, plynovod atď.). Základné myšlienky modelu, ktorý predkladáme, sa pokúsime sprístupniť príkladom z tejto sféry.

Zrekapitulujme si ešte raz obsahovú stránku rozšírenej matice. Podľa cieľov konkrétnej štúdie sa vymedzí a vytvorí súbor činností, ktorým sa priradí v podmaticiach A_{rs} a A_{ss} príslušný stĺpec $g = n+1, n+2, \dots, n+s$, resp. v podmatici A_{sr} (takisto aj v A_{ss}) riadok $g = n+1, n+2, \dots, n+r$. Aspoň stručne treba naznačiť, čo premietajú v nových troch podmaticiach rozšíreného modelu ich prvky.

V podmaticiach A_{rs} označuje jej typický prvok a_{gi} (pre $i = 1, 2, \dots, n$ a $g = n+1, n+2, \dots, n+s$) vstupy výrobkov z každého i -tého odvetvia, potrebné na jednotku výstupu činnosti g pripojeného súboru foriem doprāv.

V podmatici A_{sr} reprezentuje jej typický prvok a_{gj} (pre $j = 1, 2, \dots, n$ a $g = n+1, n+2, \dots, n+r$) nejaký výstup zodpovedajúci činnosti premietnutej v submatici A_{sr} stĺpcom g . Podľa toho, aký súbor aktivít bude predmetom ana-

Tabuľka 1

Súbor východiskových údajov pre konštrukciu rozšíreného modelu (v mld Kčs)

	Sektory rozdelenia produkcie	Sektory tvorby produkcie				Finálna spotreba	Celkom produkcia Súčet 1 až 5	Údaje za pripájané činnosti			Súčet 7 až 9 (vektor z)
		poľnohospodárstvo	vybrané odvetvia priemyslu	stavebníctvo	ostatné odvetvia			automobilová doprava	železničná doprava	letecká doprava	
		1	2	3	4			5	6	7	
Bežné vstupy	1 poľnohospodárstvo	54	2	—	8	86	150	—	—	—	
	2 vybrané odvetvia priemyslu	12	52	18	16	102	200	3	2	4	
	3 stavebníctvo	—	2	6	—	52	60	8	6	6	
	4 ostatné odvetvia	6	14	6	24	110	160	1	1	2	
	5 primárne vstupy: hodnota pridaná spracovaním a dovoz	78	130	30	112	39	xxx	7	4	5	
	6 celkom produkcia súčet 1 až 5	150	200	60	160	xxx	xxx				
7 automobilová doprava	64	92	28	74	177		1	1	—	437	
8 železničná doprava	80	96	30	80	194		2	1	1	484	
9 letecká doprava	6	8	2	6	16		—	—	—	38	
10 súčet 7 až 9 (vektor t)							22	15	18		

lýzy, môžu byť takýmto výstupom rôzne veličiny (služby, výdaje, príjmy a pod.) vykazované v peňažných alebo fyzických jednotkách.

Typický prvok a_{gg} podmatice A_{ss} napokon premieta tie toky a vzťahy, ktoré existujú medzi definovanými činnosťami pripojeného systému (v danom prípade medzi jednotlivými typmi dopravy).

Bázu údajov pre výpočet takýchto troch druhov koeficientov tvoria viaceré tabuľky. Prostredníctvom malého, silne agregovaného ilustratívneho príkladu si ich zobrazíme vo forme jedinej tabuľky (ktorej dáta však nemajú vlastnú obsahovú náplň a sú vymyslené). Jej prostredníctvom sa pokúsime vytvoriť predstavu o tom, aký druh údajov vchádza do rozšíreného modelu a vedie ku konštrukcii koeficientov jednotlivých podmatíc.

V tabuľke 1 si žiadajú určité vysvetlenia len údaje v stĺpcoch a riadkoch 7 až 9. Obsahový význam jej ostatnej časti sa nelíši od bežnej štruktúrnej bilancie, resp. je zrejмый aj priamo z tabuľky.

Posledné tri stĺpce premietajú vstupy, ktoré prichádzajú vo forme investícií zo základnej sústavy odvetví vo výrobe do vymedzených aktivít (t. j. dopravy) v danom roku.

Ak sa pozrieme bližšie na riadky 7 až 9, obsahujú informácie o štruktúre objemov prepravovaných množstiev danými tromi typmi dopravy.

Z údajov týchto troch posledných stĺpcov a riadkov (resp. vo všeobecnom prípade g činností) po prepočte prostredníctvom predpokladu proporcionálnosti rezultujú koeficienty podmatíc A_{rs} , A_{sr} a A_{ss} .

Rozšírená matica A^*			
A_{rr}	A_{rs}	
		f
		x
A_{sr}	A_{ss}	
		g
		z
Rozšírená matica koeficientov hodnoty pridanej spracovaním A_c			
		$t = \hat{\lambda} z$	

Obr. 3.

Kvôli jednoduchosti sú všetky tieto údaje v peňažných jednotkách, čo však nie je podmienkou. Ako sme už poznamenali, túto časť podkladov môžeme vykazovať aj vo fyzických jednotkách.

Jednotlivé časti vytvorenej tabuľky sme ohraničili silnými čiarami. Majú oddeliť, resp. rozlíšiť uvádzanú bázu dát podľa podmatíc, resp. podľa vektorov

výsledného rozšíreného modelu. Ich schematický zápis — tak ako sa javí po prepočtoch v modeli — je na obr. 3.

Vychádzajúc z obr. 3 možno ľahko prejsť k všeobecnej charakteristike konštruovania vzťahov rozšíreného modelu. Predovšetkým by z nej malo byť zrejmé, že sa zmení základný zápis distribučných rovníc, reprezentujúcich toky medzi odvetviami. Sústava

$$x = A x + f \quad (1)$$

sa rozšíri na

$$x = A_{rr} x + A_{rs} t + f$$

Z neznámych symbolov t označuje stĺpcový vektor rozmeru $(1 \times s)$. K jeho prvkom možno všeobecne poznamenať toto. Je účelné ho vytvárať z takých údajov, ktoré môžu predstavovať základ aproximácie pre prepočet príslušných tokov do tvaru proporcionálnych koeficientov. Pri výrobe, resp. definovaní jeho prvkov sa môžu použiť rôzne spôsoby. Často sa vyžadujú aj zložitejšie prepočty, podľa toho, ktoré údaje predstavujú najvhodnejšiu bázu pre príslušnú štúdiu.

Pri rozvíjaní základných poznatkov tohto rozšíreného štruktúrneho modelu sa však budeme opierať o veľmi jednoduchý spôsob. (V našom príklade je celkový objem vstupov do sústavy definovaných troch činností dopravy fakticky funkciou celkového objemu výstupov prepravovaných množstiev z .)

Význam ostatných symbolov v zápise (1) sa oproti predchádzajúcim úvahám nemení.

Z hornej polovice schémy na obr. 3 rezultujú ešte ďalšie distribučné rovnice. Táto nová sústava vyjadruje členenie výstupov z g aktivít pripojeného komplexu. (V našom príklade troch typov dopráv.) Jej zápis vyzerá takto:

$$z = A_{sr} x + A_{ss} t + g, \quad (2)$$

kde z je stĺpcový vektor rozmeru $(r \times 1)$ a jeho zložky premietajú celkové výstupy z aktivít komplexu pridaného do modelu.

Ešte raz treba zopakovať, že A_{sr} má rozmer $(r \times n)$ a jej typický koeficient a_{gj} premieta určité výstupy z j -tého odvetvia základného systému odvetví. Preto je možné ich nadviazať proporcionálnym spôsobom na veličiny vektora x .

Vo väčšine štúdií tohto druhu bude A_{ss} štvorcovou podmaticou. Pokiaľ ide o obsah jej údajov, informuje nás o tokoch medzi vymedzenými aktivitami skúmaného komplexu navzájom. Hustota týchto tokov závisí pochopiteľne od povahy štúdie. Vo väčšine prípadov bude však táto submatice veľmi riedka.

Vektor g obsahuje aj údaje o výstupoch do finálnej spotreby.

Neuškodí, ak sa na vnútorné rozdelenie rozšírenej matice A^* pozrieme ešte aj zo zorného uhla vzťahov medzi dvoma systémami. Základný systém zobrazuje fakticky podmatice A_{rr} a pripojený (teda umelý, z hľadiska potrieb štúdie vytvorený druhý systém) podmatice A_{ss} . Preto obdobne ako pri regionálnych štruktúrnych modeloch vyjadrujú A_{rs} a A_{sr} toky zo základného ekonomického systému do umele pripojeného, resp. toky opačným smerom.

Cieľ analýz štúdií tohto druhu tvorí predovšetkým výpočet vzťahov medzi

vektormi x , t a z , vychádzajú z pohľadu plných väzieb na základe exogénne určených veličín.

Kvôli vytvoreniu potrebnej predstavy o postupe jednotlivých transformácií, uskutočňovaných prostredníctvom modelu, si najprv zavedieme potrebný vzťah medzi výstupom z vymedzených aktivít — vektor z — a vektorom t , o ktorom sme sa čiastočne už zmienili. Z hľadiska vlastných aplikácií predstavuje táto etapa prác na modeli vždy kľúčový problém, ktorý môže podstatne ovplyvniť analytické možnosti modelu.

Z množiny do úvahy prichádzajúcich variantov, ktoré sa núkajú, si kvôli jednoduchosť zvolíme veľmi jednoduchý predpoklad. Nepriamo je naznačený aj v tabuľke 1, resp. vyplýva z obr. 3. Nech medzi zložkami vektorov z a t existuje proporcionálnosť. Potom potrebujeme poznať vektor týchto proporcií λ , ktorý nám vymedzí ďalší postup výpočtov.

Najprv si však prevedieme vektor λ na diagonálnu maticu $\hat{\lambda}$ a túto prenáso-bíme vektorom z . Zložky vektora t sú potom vymedzené prostredníctvom vzťahu

$$t = \hat{\lambda} z \quad (3)$$

Pri riešení celej sústavy rovníc budeme postupovať takto: najprv si dosadíme vzťah (2) do zápisu (3)

$$t = \hat{\lambda} z = \hat{\lambda} (A_{sr} x + A_{ss} t + g).$$

Hneď si ho upravíme

$$t - \hat{\lambda} A_{ss} t = \hat{\lambda} (A_{sr} x + g),$$

resp.

$$t = \hat{\lambda} (E - \hat{\lambda} A_{ss})^{-1} (A_{sr} x + g), \quad (4)$$

kde E označuje jednotkovú maticu.

Riešenie pre t , ktoré nám udáva zápis (4), dosadíme do (1). Postupnou úpravou tohto výrazu dostaneme hľadané veličiny vektora x takto:

$$x = A_{ss} x + A_{rs} \hat{\lambda} (E - \hat{\lambda} A_{ss})^{-1} (A_{sr} x + g) + f,$$

resp.

$$x = [(E - A_{rr}) - A_{rs} \hat{\lambda} (E - \hat{\lambda} A_{ss})^{-1} A_{sr}]^{-1} [A_{rs} \hat{\lambda} (E - \hat{\lambda} A_{ss})^{-1} g + f]. \quad (5)$$

Riešenie pre ďalšie veličiny, z ktorých pozostáva vektor z , rezultuje z týchto úprav: dosadením $\hat{\lambda} z = t$ najprv upravíme zápis (2) takto:

$$z = A_{sr} x + A_{ss} \hat{\lambda} z + g,$$

resp.

$$(E - A_{ss} \hat{\lambda}) z = A_{sr} x + g. \quad (6)$$

Vektor x eliminujeme takým spôsobom, že si dosadíme výraz

$$x = A_{rr} x + A_{rs} \hat{\lambda} z + f$$

alebo

$$x = (E - A_{rr})^{-1} A_{rs} \hat{\lambda} z + (E - A_{rr})^{-1} f.$$

Zápis pod (6) sa potom upraví do tohto tvaru:

$$(E - A_{ss} \hat{\lambda}) z = A_{sr} (E - A_{rr})^{-1} A_{rs} \hat{\lambda} z + A_{sr} (E - A_{rr})^{-1} f + g$$

a po ďalšom zásahu:

$$z = [(E - A_{ss} \hat{\lambda}) - A_{sr} (E - A_{rr})^{-1} A_{rs} \hat{\lambda}]^{-1} [A_{sr} (E - A_{rr})^{-1} f + g] \quad (7)$$

Výpočet veličín vektora t pomocou vzťahu (3) predstavuje púhe dosadenie vzťahu (7):

$$t = \hat{\lambda} [(E - A_{ss} \hat{\lambda}) - A_{sr} (E - A_{rr})^{-1} A_{rs} \hat{\lambda}]^{-1} [A_{sr} (E - A_{rr})^{-1} f + g]. \quad (8)$$

Podľa cieľa tej-ktorej štúdie a vymedzenia kľúčového predpokladu, daného v našom príklade vzťahom (3), sa príslušným spôsobom môžu upraviť aj ostatné výpočty. Z hľadiska interpretácie výsledkov, výpočtov a schopnosti modelu poskytovať relevantné informácie pre prax majú tieto úpravy zásadný význam. Na všeobecný opis vzťahov v modeli však vplývajú iba v tom smere, že modifikujú nejakým konkrétnym spôsobom jeho základný zápis. Jeho jadro, ktoré predstavuje využívanie rozdeleného tvaru matice A^* , v nijakom smere neovplyvnia.

Výpočtom údajov vektorov x t a z pomocou vzťahov (4), (5) a (7) možnosti aplikácie rozšíreného štruktúrneho modelu nekončia. Ďalšie prepočty sú napríklad možné pripojením koeficientov matice hodnoty pridanej spracovaním, čím sa získavajú informácie o plnej náročnosti takých faktorov, ako sú mzdy, dovoz, odpisy atď. Obr. 3 pamätá v skrytej forme aj na túto možnosť. Zápis zodpovedajúcich vzťahov a postup pri ich výpočte neuvádzame, lebo sa nelíši (okrem stupňa zložitosti) od postupu pri základnom štruktúrnom modeli.

Záverom považujeme za vhodné zmieniť sa aspoň krátkou poznámkou o jednom type štruktúrnej bilancie, ktorá sa zdá byť veľmi výhodná ako báza údajov pre tento druh štúdií.

Je ním štruktúrna bilancia v členení podľa plánovacích skupín. Vychádza z plánovacích údajov, a preto sa zostrojuje oveľa ľahšie ako štatistická bilancia. Potrebné podklady vytvára národohospodársky plán a jeho formuláre.

Variant plánovej bilancie (ako sa zvykne nazývať) je aplikáciou metódy medziodvetvového bilancovania na podmienky tvorby ročného plánu národného hospodárstva. Aktívne sa začína táto forma bilancie využívať v inštitúciách Štátnej plánovacej komisie a Slovenskej plánovacej komisie.

Jednoduchšia manipulácia s formulármi plánu umožňuje totiž jej pružné zostrojovanie prostredníctvom počítača. Tým sa vytvárajú predpoklady pre spracovanie plánovej bilancie automatizovaním väčšiny prác. Výslednú sústavu rôznych ukazovateľov, ktoré sú riešením modelu, dostávame postupným stupnicovým zapájaním programov. Práve touto formou sa znižuje náročnosť výpočtov a dosahuje rýchlosť pri získavaní požadovaných výsledkov.

Literatúra

- [1] BRODY, A. — CARTER, A. P.: Contributions to Input — Output Analysis. [Zborník z konferencie o štruktúrnej analýze medziodvetvových vzťahov. Ženeva, január 1968.] 2 zväzky. Amsterdam, North — Holland Publishing Company 1970.
- [2] BRODY, A. J CARTER, A. P.: Input-Output Techniques. Metódy štruktúrnej analýzy. [Zborník z piatej medzinárodnej konferencie. Ženeva, január, 1971.] Amsterdam, North — Holland Publishing Company 1972.
- [3] ŠIMKOVIC, J.: Analýza medziodvetvových vzťahov a štruktúrne modely. Bratislava, Alfa 1974.

АПЛИКАЦИЯ РАЗДЕЛЕННОГО ВИДА МАТРИЦЫ СТРУКТУРНОЙ МОДЕЛИ
ПРИ ЦЕЛЕНАПРАВЛЕННО ОРИЕНТИРОВАННЫХ СТУДИЯХ

ШИМКОВИЦ, Ян

Основной мыслью содержания этой статьи представляет аппликация методов структурного анализа межотраслевых отношений. Статья старается обратить внимание на возможность использования структурной модели, внутренне разделенных на частичные блоки, которые сконструированы на основании различных данных, при исследовании отношений между различными частями народного хозяйства, которые составляют окружение производства. Предметом исследования могут служить, например, отношения основной системы отраслей в производстве к какому-нибудь крупному проекту капиталовложений или влияние производственной деятельности на окружающую среду и т. д.

Предлагаемый подход опирается на аппликацию вида разделенной семипозитивной матрицы.

THE APPLICATION OF AN EXTENDED INPUT-OUTPUT MODEL TO ANALYSE
A CERTAIN TYPE OF ECONOMIC FLOWS

ŠIMKOVIC, Ján

The content of this study represents a specific approach to analyse certain macroeconomic problems by the application of the Input — Output technique. It is designed to show, how such an Input-Output model, divided in blocks of coefficients, which are taken from different sources of datas, can be used to investigate flows between certain parts of national economy. As an example of such a study we can mention a great investment project and the impacts which it induces on the basic system of production.

The proposed model is based on an extended Input-Output matrix and the conventional framework of such models.

Prehľady

Rozvojové programy v Slovenskej socialistickej republike

DULOVEC, Štefan

Smernice k piatemu päťročnému plánu rozvoja národného hospodárstva na roky 1971—1975 kládli dôraz na trvalý rozvoj a zvyšovanie hospodárnosti výrobného procesu ako najdôležitejšieho nástroja na dosiahnutie hlavných cieľov programu hospodárskej politiky Komunistickej strany Československa. V duchu týchto smerníc rozvoj priemyselnej výroby má utvárať rozhodujúce podmienky pre progresívny vzostup technickej a ekonomickej úrovne národného hospodárstva a zabezpečiť uspokojovanie náročných vnútorných potrieb.

Rezolúcia zjazdu strany určila v piatej päťročnici zvýšiť objem priemyselnej výroby na Slovensku o 55—57 %. Vychádzajúc zo súčasných podmienok a ocenenia možností ďalšieho rozvoja, úloha piatej päťročnice zabezpečuje 55,3 % rast. Pritom sa rešpektujú potreby celoštátneho rozvoja a potreby vnútornej a medzinárodnej delby práce hlavne v rámci krajín RVHP.

Naša spoločnosť potrebuje čím ďalej tým viac výrobkov na uspokojovanie svojich potrieb. Vyrába sa stále viac výrobkov a neustále sa zvyšuje a mení ich spotreba. Rýchlo rastúce potreby sa stávajú faktorom rozvoja priemyslu. Preto výroba musí rýchlo reagovať i na zmenu štruktúry spotreby. Dosiagnúť plné uspokojovanie potrieb znamená mobilizovať všetky svoje sily a racionálne využívať progresívne, dynamicky pôsobiace javy a procesy.

Medzi najdôležitejšie dynamické procesy patrí koncentrácia, špecializácia, kooperácia a kombinácia výroby. Tieto formy organizácie spoločenskej výroby sú významným zdrojom rastu produktivity práce.

Naša ekonomika už vyčerpala extenzívne zdroje rastu a ďalší vzostup nemôžeme zakladať na zvyšovaní počtu pracovníkov, ktorých zdroje sú obmedzené, ani na ďalšom neúmernom raste spotreby surovín, palív a energie. Pritom však ekonomika má vo vysokej materiálovej spotrebe, v nízkom využívaní základných prostriedkov ešte rezervy na zvyšovanie rastu produktivity práce a jej efektívnosti. Preto ďalší rozvoj priemyslu je založený na intenzívnom využívaní technickej základne. Vo výrobnom procese sa živá práca musí nahradzovať výrobnými prostriedkami. Jej podiel vo výrobnom procese bude klesať a väčšiu váhu v ňom nadobúdajú hmotné prostriedky výroby, čo si vyžaduje štrukturálne a kvalitatívne zmeny priemyslu, najmä jeho technickej základne.

Osobitný dôraz v rozvoji priemyslu na Slovensku sa kladie na vytváranie predpokladov na zvýšenie efektívnosti výroby a jej štrukturálnej prestavby. Rýchlejšia dynamika sa má dosiahnuť najmä v tých odvetviach a odboroch priemyslu, v ktorých sa v maximálnej miere uplatnia najnovšie poznatky vedeckotechnického rozvoja.

Prostriedky na rozvoj priemyslu sa koncentrujú na rozšírenie a účinnejšie uplatnenie mechanizácie, automatizácie a chemizácie v zavádzaní progresívnej technológie.

V priemysle sa tento zámer uskutočňuje najmä prostredníctvom realizácie rozvojových programov, špecializáciou a koncentráciou výroby so súčasným zúžovaním výrobného sortimentu. Rozvojové programy predstavujú významný nástroj štrukturálnej prestavby priemyslu.

Rozvojové programy sú vybrané výrobky, výrobné odbory a progresívna technológia výroby ako priemyselné rozvojové výrobné programy, ktoré sú zaradené do štátneho päťročného plánu a ročných plánov rezortov, výrobnohospodárskych jednotiek a priemyselných podnikov. Celostátne boli vyhlásené v roku 1971 a vyskytujú sa len v ústredne plánovanom priemysle. Rozvojové programy vyhlasuje Štátna plánovacia komisia v spolupráci s Českou plánovacou komisiou a Slovenskou plánovacou komisiou. Rozvojové programy počas svojho trvania majú vecné a číselné označenie.

Rozvojové programy pre rozvoj národného hospodárstva a štrukturálnu prestavbu priemyslu majú tieto hlavné úlohy:

- svojím rozsahom a obsahom prekračovať rámec jednotnej československej ekonomiky, nadväzovať a prehlbovať medzinárodnú delbu práce v rámci integrácie RVHP;

- prehlbovať a rozvíjať formy organizácie spoločenskej výroby, najmä koncentráciu, špecializáciu a kooperáciu výroby;

- realizovať poznatky vedeckotechnického rozvoja, účinnejšie rozvíjať technický rozvoj výrobného procesu a jeho foriem; mechanizáciu, automatizáciu a chemizáciu;

- rýchlou dynamikou rozvoja ovplyvňovať štruktúru výroby, inováciu výrobkov, zlepšovať technickú úroveň a kvalitu výrobkov a zvyšovať ich úžitkovú hodnotu;

- sústavne zvyšovať úsporu spoločenskej produktivity práce; prírastok výroby dosiahnuť zásadne rastom produktivity práce, a tak dosahovať úsporu pracovných síl;

- postupne znižovať spotrebu surovín, materiálu, palív a energie na výrobu a sústavne z hospodárňovať výrobný proces;

- rozvíjať progresívne technológie výrobného procesu.

V ČSSR je vyhlásených 43 rozvojových programov, z toho sa slovenský priemysel zúčastňuje na 34. Tieto programy pozitívne ovplyvňujú 45 priemyselných výrobných odborov a nadväzne celý priemysel.

Rozvojové programy delíme z týchto aspektov:

1. *Podľa sektorov*
 - a) strojárské
 - b) chemické
 - c) hutnícke
 - d) spotrebného priemyslu
2. *Podľa priemyselných odvetví*
 - a) hutníctvo železa (D 1 — D 3)
 - b) hutníctvo neželezných kovov (D 4)
 - c) chemický, koksochemický a gumárensko-azbestový priemysel (C 1 — C 13)
 - d) strojársky a kovospracujúci priemysel (A 1 — A 21)
 - e) drevospracujúci priemysel (C 17)
 - f) priemysel celulózy a papiera (C 15, C 16)
 - g) priemysel skla a keramiky (E 8)
 - h) textilný priemysel (F1—F4)
 - i) kožiarsky, obuvnícky a kožušnícky priemysel (F 5)
3. *Podľa spôsobu realizácie*
 - a) programy hotových výrobkov
 - b) programy zamerané na zavádzanie progresívnej technológie, meracej a regulačnej techniky do výrobného procesu
4. *Územné členenie*
 - a) rozvojové programy určené len pre SSR
 - b) rozvojové programy určené len pre ČSR
 - c) rozvojové programy určené pre obe národné republiky
5. *Podľa územnej delby práce*
 - a) programy, v ktorých je dohodnutá medzinárodná delba práce, najmä v rámci krajín RVHP
 - b) programy, v ktorých sa uskutočňuje spolupráca medzi národnými republikami v rámci ČSSR
 - c) programy bez územnej delby práce (len v SSR).

Na Slovensku je 234 ústredne plánovaných priemyselných podnikov, z ktorých 57 sa zúčastňuje na realizácii rozvojových programov. Niektoré podniky zabezpečujú úlohy vo viacerých programoch.

Rok 1974 bol v poradí už štvrtým rokom realizácie rozvojových programov v priemysle ČSSR. Z ich celkového počtu sa výroba rozvinula v 38; niektoré programy, najmä petrochemické komplexy, boli v záverečných štádiách investičnej výstavby a ešte nedávali produkciu.

Mnohé, na začiatku spravidla značne zložité problémy, spojené s prípravou a uskutočňovaním rozvojových programov, sa už vďaka cieľavedomému úsiliu stranických a riadiacich orgánov v podstate vyriešili, a tam, kde sa premietli do konkrétnych úloh podnikov a závodov, začínajú prinášať národnému hospodárstvu prvé sľubné výsledky (tab. 1).

V realizácii rozvojových programov na Slovensku sa za štyri roky päťročnice dosiahli prevažne pozitívne výsledky. Zrýchľila sa dynamika rastu výroby tovaru

Tabuľka 1

Podiel rozvojových programov na výrobe tovaru v SSR podľa priemyselných odvetví v %

Názov odvetvia	R o k	
	1971	1974
hutníctvo železa	3,8	8,6
chemický, koksochemický a gumárensko-azbestový priemysel	2,2	10,9
strojársky a kovospracujúci priemysel	7,1	10,9
priemysel celulózy a papiera	6,5	9,0
drevospracujúci priemysel	6,2	9,7
priemysel skla a keramiky	24,4	27,4
textilný priemysel	26,2	47,6
kožiarsky, obuvnícky a kožušnícky priemysel	—	9,1
Podiel na priemysle spolu:	3,8	7,8

Tabuľka 2

Porovnanie výroby za celý priemysel s výrobou rozvojových programov

	1970	1971	1972	1973	1974	Index 1970 = = 100
HV ČSSR	367 929	392 875	418 019	444 852	472 754	128,5
HV SSR	86 768	94 126	101 402	110 570	121 553	140,1
PR ČSSR — VT	31 346	35 853	40 869	46 807	54 581	174,1
RP SSR — VT	2 900	3 521	5 324	7 274	9 234	318,4
Podiel RP SSR na RP ČSSR	9,2	9,8	13,0	15,5	16,9	

HV = hrubá výroba

VT = výroba tovaru

RP = rozvojové programy

a dosiahli sa vyššie podiely na priemyselnej výrobe. Rast bol rýchlejší ako v produkcii za celý priemysel (tab. 2).

Prírastok výroby sa zabezpečil zvýšením produktivity práce a dosiahli sa relatívne úspory pracovných síl. Došlo k úspore materiálových nákladov, zvýšila sa efektívnosť vývozu.

Na realizáciu rozvojových programov v tejto päťročnici sa do roku 1974 vložilo 18 % z investičných prostriedkov celého priemyslu SSR a objem neustále rastie. V uplynulom roku dosiahol takmer 23 % podiel na celkových investíciách do priemyslu. Pritom v odvetví chémie, celulózy a papiera to predstavovalo až 59 %, v spotrebnom priemysle 43 %, v strojárskom 13 % a v hutníckom 7 %. Objem investičných prostriedkov vložených na rozvojové programy nezodpovedá zámerom rozvoja priemyselných odvetví, najmä strojárstva, kde je relatívne nízky podiel oproti ČSR.

Ekonomické použitie produkcie v rámci programov má podstatne vyššiu finalitu. Z výroby tovaru realizovanej rozvojovými programami smeruje až 21 % na vývoz, kým za celý priemysel je to 15,6 %. Pritom vysoký podiel exportu dosiahli spracovateľské odvetvia — strojárstvo až 33 % a spotrebný priemysel 21 %. Surovinové odvetvia exportujú v rámci programov menšie objemy. Rozvojové programy zabezpečujú vysoký podiel dodávok pre vnútorný obchod jedine v spotrebnom priemysle, a to takmer polovicu z celkovej výroby tovaru.

Strojárske rozvojové programy prispievajú k progresívnemu vzostupu technickej a ekonomickej úrovne národného hospodárstva. Od ich rozvoja závisí technika a jej úroveň aj v iných priemyselných a národohospodárskych odvetviach. Zameriavajú sa predovšetkým na rozvoj výroby obrábacích strojov, nákladných a osobných automobilov, výpočtovú techniku, stavebné a cestné stroje, poľnohospodársku techniku, výrobu textilných, kožiarskych strojov a na zdravotnícku techniku. Urýchľujú obmenu sortimentu výrobkov a prejavujú sa ako výrazný stimulátor výroby a jej z hospodárňovania.

Z osemnástich programov vyhlásených v ČSSR, priemysel na Slovensku sa zúčastňuje na pätnástich. Tri programy, A 13 — baliace stroje, A 16 — polovodičová silnoprúdová technika, A 17 — polovodičová slaboprúdová technika a mikroelektrotechnika, sú určené len pre ČSR. Zo súboru strojárskeho programov len pre SSR sú určené: A 4 — strojové systémy pre montáž a dokončovacie operácie, A 5 — progresívne technologické a kontrolné strojárske systémy. Ďalšie programy sa realizujú v oboch republikách.

V minulom roku pribudol v SSR rozvojový program A 8 — stroje pre spracovanie plastických hmôt a kaučuku a rozšíril sa program A 3 — vybrané obrábacie stroje.

Za štyri roky piatej päťročnice na investičné práce a dodávky pre strojárske rozvojové programy v ČSSR sa vynaložilo 8 mld Kčs, z toho pre SSR pripadá 667 mil. Kčs. Podstatná časť (5 mld Kčs) sa v ČSSR realizovala na rozvoj výroby osobných a nákladných automobilov, ktoré sú z hľadiska objemu strojárskej výroby zaujímavé a nadväzujú na integráciu v rámci RVHP.

Rozsiahla investičná výstavba na tieto programy sa v súlade s plánom sústreďuje do priemyselných podnikov v ČSR, kde z celkového objemu investičných prác a dodávok sa dosiahol vysoký podiel.

Dynamický rozvoj strojárstva na Slovensku závisí od realizácie úloh v oblasti investičnej výstavby. Na tomto tak dôležitom úseku čakajú najmä v roku 1975 náročné úlohy, pretože sa má realizovať 72 % investičných prác a dodávok z objemu na celú päťročnicu.

Doposiaľ zaostáva investičná výstavba programu „osobné automobily“, kde si úlohy na štyri roky splnili na 68,1 % a v poslednom roku päťročnice treba realizovať 1,6 mld Kčs investičných prác a dodávok.

V plnení úloh za štyri roky piatej päťročnice sa vyskytli okrem pozitívnych výsledkov aj problémy a nedostatky, a to v investičnej výstavbe i vo výrobe. Ťažkosti, ktoré boli v prvých rokoch v celom odvetví strojárskeho a kovospra-

Tabuľka 3

Rozvojové programy strojárské

Číslo programu	Názov programu	Objem investičných prác a dodávok		Výroba tovaru 1974		
		za 4 roky v mil.Kčs	podiel na ČSSR v %	skutočnosť v mil. Kčs	podiel na ČSSR v %	index 1970 = 100
A 1	osobné automobily	158	7,2	324	5,3	205,1
A 2	nákladné automobily	27	1,0	572	5,7	583,1
A 3	numericke riadené obrábacie stroje	47	10,5	250	12,0	.
A 4	strojové systémy pre montáž a dokončovacie operácie	—	—	36	100,0	239,7
A 5	progresívne technologické a kontrolné strojárské systémy	—	—	32	100,0	395,0
A 6	komplexné automatické výrobné strojárské linky	—	—	3	1,9	93,3
A 7	špičkové textilné stroje	62	14,4	23	1,0	565,0
A 8	stroje na spracovanie plastických hmôt a kaučuku	—	—	2	—	.
A 9	kožiarske a obuvnícke stroje	—	—	20	6,7	103,7
A 10	strojové systémy pre poľnohospodársku veľkovýrobu	102	13,4	182	3,3	.
A 15	výpočtová technika	90	19,5	225	10,4	.
A 18	prevádzková meriaca, regulačná a riadiaca technika	19	10,0	135	8,2	110,1
A 19	vybraná zdravotnícka technika	98	54,0	317	48,5	153,3
A 20	moderné telekomunikačné systémy	22	13,6	129	29,5	98,5
A 21	stavebné a cestné stroje	42	32,0	1 013	46,3	170,0
	Spolu	667	8,2	3 263	9,1	139,6

cujúceho priemyslu SSR, sa analogicky prejavili v rozvojových programoch a negatívne ovplyvnili ich realizáciu. Aj pri zvýšenom úsilí v ďalších rokoch sa nepodarilo úplne vyrovnáť výpad výroby.

Plán výroby tovaru za štyri roky sa splnil na 95 % a z päťročnej úlohy sa realizovalo 69 %. Najviac problémov sa vyskytlo vo výrobe obrábacích strojov, nákladných automobilov a stavebných a cestných strojov. Po vykonaných opatreniach na splnenie úloh päťročnice nastalo zlepšenie najmä v roku 1974, keď plán výroby tovaru sa vcelku splnil. V kľúčových programoch, ktoré majú veľký podiel na objeme výroby (pozri tab. 3), dosiahli sa vysoké tempá rastu.

V dodávkach pre vývoz a pre investičnú výstavbu sa zaznamenala vysoká dynamika rastu. Vývoz do socialistických štátov sa v roku 1974 zvýšil oproti roku

Tabuľka 4

Rozvojové programy hutnícke

Číslo programu	Názov programu	Objem investičných prác a dodávok		Výroba tovaru 1974		
		za 4 roky v mil. Kčs	podiel na ČSSR v %	skutočnosť v mil. Kčs	podiel na ČSSR v %	index 1970 = 100
D 1	legované ocele	—	—	326	5,1	.
D 2	pocínované obalové plechy	127	100,0	530	100,0	198,5
D 3	karosárske plechy	33	100,0	234	100,0	.
	Spolu	160	11,7	1 000	18,4	374,8

1971 o 80 % a vývoz do kapitalistických štátov vzrástol o štyrikrát. Rastom produktivity práce sa dosiahla úspora 2 tisíc pracovníkov.

Hutnícke rozvojové programy sú zamerané na výrobu plechu a legovaných ocelí. Zo štyroch programov v ČSSR sa realizácia uskutočňuje na Slovensku v troch (tab. 4).

Rozvojový program A 4 — hliníkové fólie je určený len pre ČSR. V programe „pocínované obalové plechy“ sa už uskutočňovala výroba v čase jeho vyhlásenia, v ďalších až v roku 1972.

Úlohy päťročného plánu ukladajú vykonať objem investičných prác a dodávok v hodnote 233 mil. Kčs. Podstatná časť pripadá na pocínované obalové plechy. Plánované úlohy vo výrobe tovaru sa plnili vo všetkých programoch. Nesplnili sa však v investičnej výstavbe, a to pre zaostávanie v programe „D 2“. Uvedené programy sú určené, resp. produkcia je určená pre tuzemskú spotrebu v nadväzujúcich výrobách.

Rozvojové programy chemického a papierenského priemyslu vytvárajú dôležitú surovinovú základňu. Zámena klasických prírodných materiálov chemickými výrobkami vedie k zníženiu výrobných nákladov a k úsporám spoločenskej produktivity práce. Výrobky petrochemického komplexu podstatnou mierou ovplyvňujú a menia štruktúru chemickej výroby; zvyšujú tempo rozvoja chemizácie národného hospodárstva a znižujú závislosť od dovozu surovín, hlavne z kapitalistických štátov.

Rýchly rozvoj programov podstatne rozširuje chemizáciu hlavne v spotrebnom priemysle a poľnohospodárstve. Realizáciou rozvojových programov sa zaviedli nové progresívne výroby, ktoré predtým neboli osvojené. Programy sú stabilizované. Sú rozdelené do dvoch národných republík. Celostátne je vyhlásených 15 programov, z toho 9 sa realizuje v SSR.

Len pre podniky v Českej socialistickej republike sú určené tieto programy:

- C 1 — petrochémia I. A (ČSR) — polyetylén nízkotlakový, polypropylén
- C 2 — petrochémia I. B (ČSR) — polyvinylchlorid, hydroxid sodný

Tabuľka 5

Rozvojové programy chemického a papierenského priemyslu

Číslo programu	Názov programu	Objem investičných prác a dodávok		Výroba tovaru 1974		
		za 4 roky v mil. Kčs	podiel na ČSSR v %	skutočnosť v mil. Kčs	podiel na ČSSR v %	index 1970 = 100
C 3	petrochémia I. A (SSR) polyetylén vysokotlakový monoetylén glykol	1 858	100,0	—	—	—
C 4	polovinylochlorid ChZWP	572	100,0	357	100,0	.
C 5	polypropylénový káblik a technický hodváb	179	100,0	—	—	—
C 6	polyamidový textilný hodváb	667	100,0	456	100,0	.
C 7	polyesterový textilný hodváb	298	100,0	128	100,0	.
C 11	viaczožkové hnojivá	216	70,3	446	42,3	289,5
C 12	polypropylén Sloznaft	379	100,0	237	100,0	.
C 15	buničina z listnáčov	458	100,0	162	100,0	127,4
C 16	vlnitá lepenka a kartonáž	1 056	100,0	74	100,0	.
	Spolu	5 383	52,8	1 860	54,0	662,1

C 8 — polyesterová striž

C 9 — póromerická koža hygienická

C 10 — plastická koža

C 13 — titánová beloba.

Rozvojové programy chemického priemyslu SSR sú zamerané najmä na rozvoj petrochémie ako základ výroby syntetických vlákien polyamidových, polyesterových a polypropylénových. Plán určuje rýchly rozvoj i vo výrobe viaczožkových hnojív a lepšie využitie drevnej hmoty. V odvetví celulózy a papiera sa pozornosť sústreďuje na rozvoj výroby sulfátovej nebielenej buničiny, vlnitej lepenky a kartonáže. Podstatný prírastok výroby sa má dosiahnuť v nových závodoch a prevádzkárňach (tab. 5).

Päťročný plán určil náročné úlohy najmä na investičnú výstavbu, ktorá sa sústreďuje najmä na Slovensku, kde sa má preinvestovať 7 mld Kčs, čo je 51,9 % z celkových prostriedkov na rozvojové programy priemyslu.

Vo všetkých uvedených rozvojových programoch chemického a papierenského priemyslu sa dosiahla vysoká dynamika rastu výroby. Zlepšila sa štruktúra vývozu; jeho rýchly rozvoj významne prispel i k posilneniu a rozšíreniu zahraničných obchodných vzťahov chemického priemyslu v SSR.

Popri uvedených pozitívnych výsledkoch v celej tejto oblasti, vyskytli sa aj

problémy a nedostatky, najmä na úseku investičnej výstavby, ktoré negatívne ovplyvnili plnenie úloh v štruktúre výroby.

Oneskorené odovzdávanie kapacít do výroby, ako aj ťažkosti so zavedením nových výrob, poruchy výrobných zariadení sú najčastejšie činitele, ktoré pôsobia na výrobu. Plánovaný objem investičných prác a dodávok sa splnil na 96 %. Najviac zaostáva výstavba programov „C 5“ a „C 3“. Na splnenie úloh piatej päťročnice treba v roku 1975 realizovať investičné práce a dodávky za 1,4 mld Kčs.

Pre spomenuté problémy sa nespĺnil plán výroby tovaru (91,2 %) a vyskytla sa nerovnomernosť plnenia tak v štruktúre programov, ako aj v podnikoch.

V roku 1972 začala sa výroba „polyvinylchloridu“, „vlnitej lepenky a kartonáže z nej“. V ďalšom roku nabehla výroba v programe „polyamidový textilný hodváb“ a „polypropylén“. Tieto programy už v roku 1974 mali 67 % podiel na výrobe chemických rozvojových programov a ich dynamika je oveľa rýchlejšia ako za chemický priemysel a papierenský priemysel spolu. Dodávky pre vývoz sa v rozvojových programoch chemického priemyslu prevažne realizujú do kapitalistických štátov, kam sa vývoz zvýšil oproti roku 1970 o 17-krát, i keď sa plánované úlohy nespĺnili.

Rozvojové programy spotrebného priemyslu majú významné podiely na rýchlej dynamike prírastku výroby. Rozvoj je zameraný na uspokojovanie potrieb vnútorného trhu, a to najmä v tých druhoch a skupinách výrobkov, ktorých je na trhu nedostatok. Zvýšenie výroby sa má zabezpečiť rekonštrukciou a modernizáciou technickej základne a zavádzaním nových technológií do výrobného procesu.

V textilnom priemysle sa pozornosť sústreďuje na dostavbu a modernizáciu textilnej prvovýroby s cieľom lepšie využiť zdroje vo výrobe chemických syntetických vlákien. Ďalej sa má podstatne zvýšiť výroba pleteného tovaru a kobercov.

V drevárskom priemysle v rámci lepšieho využitia drevnej hmoty sa zvýši výroba veľkoplošných materiálov z dreva.

Rovnako ako v ČSR i na Slovensku je sedem programov, na plnení ktorých sa v SSR zúčastňuje 20 priemyselných podnikov. Päť programov existovalo v čase vyhlásenia, ďalšie vznikli v nasledujúcich rokoch (tab. 6).

Na rozvoj týchto programov v piatej päťročnici sa počítalo vykonať investičné práce a dodávky v objeme 3,7 mld Kčs. Za štyri roky sa časový plán splnil na 77,4 %. Nízke plnenie úloh je spôsobené oneskorením výstavby kapacít v drevospracujúcom priemysle, zmenou koncepcie a odsunom výstavby nových kapacít v odvetví priemyslu skla, keramiky a porcelánu.

Plánované úlohy vo výrobe tovaru sa prekročili o 2 %. Rovnomernosť bola v plnení všetkých programov. Na náročných úlohách exportu sa výrazne zúčastňuje sklársky a textilný priemysel.

Vývoz rozvojových programov spotrebného priemyslu smeruje do socialistických štátov (46 %) a ostatok do kapitalistických. Plánované úlohy sa splnili a dosiahla sa vysoká dynamika rastu.

Tabuľka 6

Rozvojové programy spotrebného priemyslu

Číslo programu	Názov programu	Objem investičných prác a dodávok		Výroba tovaru 1974		
		za 4 roky v mil. Kčs	podiel na ČSSR v %	skutočnosť v mil. Kčs	podiel na ČSSR v %	index 1970=100
C 17	Veľkoplošné materiály z dreva	726	48,9	453	47,1	194,6
E 8	Sklenené vlákna a výrobky z nich	64	50,0	233	44,2	158,6
F 1	Bezvretenové pradenie	114	20,3	239	38,9	.
F 2	Automatizácia tkáčovní	150	29,3	356	21,8	351,9
F 3	Pletený tovar	779	54,8	1 206	37,9	295,7
F 4	Koberce a nábytkové látky	82	68,9	322	19,8	317,7
F 5	Obuv pôromerická	411	76,1	302	26,6	.
	Spolu	2 326	48,8	3 111	32,2	314,2

V zhospodárňovaní výrobného procesu zo všetkých rozvojových programov sa najvýraznejšie výsledky dosiahli v spotrebnom priemysle. Realizáciou programov sa získali úspory na materiálových nákladoch. Od ich vyhlásenia sa dosiahla úspora pracovných síl viac ako 3 tisíc pracovníkov. Vývoz oproti roku 1970 sa zvýšil takmer o jednu mld Kčs.

Záver

Rozvojové programy priemyslu v SSR pozitívne ovplyvňujú štrukturálnu prestavbu priemyslu. Výsledky v plnení plánovaných úloh znamenajú zhospodárnenie výrobného procesu. Zámer, ktorý sa sledoval realizáciou rozvojových programov, sa v podstate dosiahol. Rýchlou dynamikou výroby tovaru sa zvýšil ich podiel na celkovej výrobe priemyslu spolu.

V dodávkach pre vývoz v oboch smeroch a pre investičnú výstavbu sa dosiahli vysoké tempá prírastku. V strojárskych programoch vzrástol vývoz do kapitalistických štátov štyrikrát, v chemickom priemysle sa zlepšila štruktúra vývozu a v spotrebnom priemysle je podstatný prírastok v realizácii dodávok pre vývoz.

Realizáciou rozvojových programov v priemysle sa získali značné úspory výrobných nákladov, v spotrebnom priemysle i v spotrebe materiálu. Vysoké tempá prírastku výroby sa dosiahli zvýšením produktivity práce. Od ich vyhlásenia sa usporilo viac ako 5 tisíc pracovníkov.

V plnení náročných úloh v niektorých programoch sa vyskytli odchýlky od plánu a problémy. Po začiatočných ťažkostiach v oblasti investičnej výstavby a realizácie výroby sa postupne podarilo zvládnuť zavedenie nových výrob, najmä v programoch chemického a spotrebného priemyslu a sklz vo výrobe z predchádzajúcich rokov sa začal vyrovnávať.

Výsledky dosiahnuté plnením rozvojových programov nám dovoľujú konštatovať, že významnou mierou prispejú k splneniu úloh piatej päťročnice a k vytvoreniu podmienok pre nástup do šiestej päťročnice.

Literatúra

- [1] Základy ekonomiky priemyslu. Bratislava, VŠE 1972
- [2] Rozvojové programy v priemysle SSR. Bratislava, SŠÚ 1975.
- [3] Plnení rozvojových programů v průmyslu ČSSR v roce 1974, Praha, FSÚ 1975.
- [4] XIV. zjazd KSC.
- [5] Rudé právo, 16. 7. 1974.
- [6] Rudé právo, 28. 12. 1974.
- [7] Pravda, 20. 9. 1974.

ПРОГРАММЫ РАЗВИТИЯ В СЛОВАЦКОЙ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ

ДУЛОВЕЦ, Штефан

План пятого пятилетнего плана в ССР предусматривает на участке промышленности требовательные задания. В общем производстве по промышленности должно повыситься на 55,3 %. Особое внимание уделяется созданию предпосылок повышения эффективности производства и структурной перестройки промышленности.

Структурная перестройка промышленности осуществляется посредством программ развития, специализацией, концентрацией производства с одновременным сокращением производственного ассортимента.

Автор статьи рассматривает вопросы выполнения заданий по программам развития за 4 года. В ЧССР в 1974 году было намечено 43 таких программ, из которых словацкая промышленность приняла участие в 34. Их доля в общей промышленной продукции повысилась в 1974 году на 16,9 % по сравнению с 9,8 % в 1971 году.

Программы развития делятся на 5 групп.

Большое значение имеют программы развития в машиностроении, т. к. от них зависит технический уровень в общем по народному хозяйству. Из 18-ти программ в ЧССР промышленность Словакии приняла участие в 15-ти. В капитальном строительстве имеются большие проблемы, отстает особенно строительство программ «легковые автомобили». Однако в этих программах был достигнут высокий темп роста в производстве и в поставках на вывоз.

Успокоительные результаты достигнуты в выполнении программы производства в металлургической промышленности.

Химические программы развития повышают развитие химизации народного хозяйства и снижают ввоз сырья. Из общегосударственных 15 программ в ССР реализуется девять. В области капитального строительства предусмотрены задания в сумме 7 млрд крон. Особенно важные проблемы в области докончения строительства новых мощностей. Не были выполнены задания по производству, но была достигнута высокая динамика роста производства и вывоза.

Программы развития промышленности широкого потребления направлены на удовлетворение потребностей внутреннего рынка. В текстильной промышленности вводится модернизация на стадии обработки с целью улучшения внедрения химизации.

В деревообрабатывающей промышленности повышается производство крупноплощадных материалов из дерева. В ССР предусмотрено 7 программ по промышленности широкого потребления. По капитальному строительству задания не были выполнены, но в производстве и по вывозу были перевыполнены. Хорошие результаты были достигнуты в повышении экономичности процесса производства и экономии рабочей силы.

В таблицах по секторному делению программ развития автор приводит долю ССР в общем объеме инвестиционных работ и поставок за 4 года и производства товаров за 1974 год в целом по ЧССР.

В общем достигнутые результаты по программам развития можно оценить положительно, делается оценка особенно быстрой динамики роста, влияния на структуру промышленности и высокий прирост по вывозу. Программы развития в ССР в большой мере помогли к выполнению заданий пятого пятилетнего плана.

DEVELOPMENT PROGRAMS IN THE SLOVAK SOCIALIST REPUBLIC

DULOVEC, Štefan

The fifth five year plan in the Slovak Socialist Republic (SSR) prescribes high tasks in our industry. The industrial production should increase by 55.3%. A special emphasis is layed on the formation of assumptions for increasing the effectiveness in production and for a structural reorganization of our industry.

The structural reorganization of our industry is carried out by means of development programs, specialization, concentration of production with simultaneous narrowment of production assortment.

The author of this article considers the fulfilment of development programs during the last four years. In Czechoslovakia in 1971 there were declared forty three of these programs. Among them Slovak industry participates in thirty four. Their share on the whole industrial production has increased in 1974 to 16.9% in comparison to 9.8% in 1971.

Engineering development programs are of very high interest because the technological level in the whole national economy depends on them. From eighteen programs carried out in Czechoslovakia Slovak industry participates in fifteen. In the area of investments there are some problems especially in the program of „automobiles“. However in these programs high growth rates were obtained in the production and export deliveries.

Very good results were obtained in the fulfilment of metalurgy development programs.

Chemical development programs increase the development in chemization of national economy and decrease import of raw materials. From fifteen programs declared in Czechoslovakia nine are realized in SSR. In the area of investment there are extensive tasks — seven bilions of crowns should be spent. There are also problems in the completion of new capacities. Not all planned tasks in production were fulfilled but a high dynamic growth of production and export was achieved.

Development programs in consumption industry are directed to satisfaction of needs on domestic market. In textile industry modernization of production with a goal of better chemization is carried out.

In wood industry the production of large planary materials from wood is being

increased. In SSR there are seven programs in consumption industry. Investment tasks were not fulfilled, however, production and export plans were fulfilled. Good results were achieved in economy of production process and labour forces.

In tables according to sector classification of development programs the author presents shares of SSR and Czechoslovakia in the volume of investment and deliveries during the last four years and the production of commodities in 1974.

In the whole, results obtained in the realization of development programs are positive and the author evaluates especially high dynamic growth, the effect on the structure of industry and a high increase in export. Development programs in SSR in a significant degree contributes to the fulfilment of tasks of the fifth five year plan.

Zo zahraničnej vedy

Modifikácia klasických mechanizmov cyklov v štátnomonopolistickom kapitalizme

KELENOVÁ, Zsuzsa

Konjunkturálne recesie, ku ktorým došlo po druhej svetovej vojne v jednotlivých kapitalistických štátoch, predovšetkým v USA, nedosiahli takú hĺbku a rozsah, aby sa mohli považovať za krízu v klasickom zmysle slova, a to ani vtedy, ak pri ich vzniku pôsobili podobné príčiny, ako pri vzniku predvojnových kríz. Pri vysvetľovaní rozdielov medzi teóriou kríz a ich skutočným priebehom marxistická analýza poukazovala na také nové javy, ktoré čiastočne súviseli s následkami vojny, čiastočne s novými javmi štátnomonopolistického kapitalizmu, ako aj vývinu výrobných síl. K týmto činiteľom patrili: expanzia dopytu tak v spotrebe, ako aj v investíciách, vplyv vedeckotechnickej revolúcie na investície, rozvoj integrácie, anticyklická politika štátnomonopolistického kapitalizmu atď. Tieto činitele skutočne napomáhali rýchly rozvoj kapitalistického hospodárstva, hoci nebolo možné predvídať, do akej miery a dokedy budú schopné ochrániť kapitalistické hospodárstvo od krízy. Nebolo jasné ani to, ako sa prejaví anticyklický mechanizmus pôsobenia týchto činiteľov. Aby výskum mohol pokročiť ďalej, bolo potrebné získať nové poznatky o charaktere kumulatívnych procesov pôsobiacich na klasický cyklus, o mechanizmoch ich rozširovania a spätných väzieb. V šesťdesiatych rokoch sa v tomto smere dosiahol značný pokrok [1].

Rozšírenie našich poznatkov o klasickom cykle súčasne umožnilo odhaliť, ako do cyklu prenikajú nové javy, ktoré oslabujú štátnomonopolistický cyklus. Metodologický pokrok znamená článok P. Erdősa a F. Molnára, ktorý bol uverejnený v roku 1969 [2]. Autori v ňom skúmajú, do akej miery a akým spôsobom sa uplatnili určité činitele, o ktorých možno apriórne predpokladať, že pôsobia v smere zoslabenia krízových tendencií kapitalistického hospodárstva v konkrétnom cykle, predovšetkým v priebehu recesie roku 1957 v USA. Metóda spočívala v podstate v tom,¹ že na modeli veľkej krízy z rokov 1929—1933 v USA sa

¹ Tento model zostavil P. Erdős a F. Molnár v uvedených „Adalékok“. Model bol založený na výskumoch P. Erdősa (vzťahujúcich sa na kumulatívne procesy klasického

pomocou štatistických údajov simulovali kvantifikované nové štruktúrne javy, o ktorých autori už predpokladali, že pôsobia anticyklicky. Na základe tohto pokusu vysvitlo, že niektoré činitele skutočne zoslabili krízu a kumulovanie procesov vyvolávajúcich nasledujúcu depresiu do tej miery, že keď sa do modelu z roku 1929 vložili skutočné údaje, ktoré už odzrkadľovali štruktúrne zmeny roku 1957, získal sa skutočný obraz recesie roku 1957.

Táto metóda vychádzala z predpokladu, že súčasné ekonomické cykly by mali prebiehať podľa „zásad fungovania“ klasického cyklu, keby rozširovanie klasických kumulatívnych procesov nebolo brzdené určitými protichodnými tendenciami tak v rozložení (v dôsledku necitlivosti terciárneho sektora voči krízam), ako aj v ich zameraní (napríklad účinky nepružnosti štátnej hospodárskej politiky pri poklese cien a miezd).

Môžeme si však byť istí, že súčasné krízy sa od starých kríz odlišujú len z hľadiska ich intenzity? Nezmenila sa podstata celého cyklu? Vyplýva vôbec nevyhnutne „cyklickosť“ vychádzajúca z krízy a k nej sa vracajúca zo základného protirečenia kapitalistického výrobného spôsobu, resp. z protirečenia medzi organizovanosťou výroby v rámci podniku a anarchiou výroby v spoločenskom meradle, ako aj medzi výrobou a kúpyschopným dopytom? Cyklickosť výroby je jednou z foriem týchto protirečení, pravdepodobne však nie je jedinou formou ich pohybu. Je pravda, že tieto protirečenia predstavujú v konečnom dôsledku podstatnú príčinu kríz. To však neznamená, že by bolo možné bezprostredne vyvodíť nejaký konkrétny, alebo hoci aj „abstraktný“ cyklus z protirečenia kapitalizmu, alebo že by bolo možné dostať sa cez reťaz príčin, ktoré vyvolávajú cyklus, k protirečeniam. Z protirečenia kapitalistického výrobného spôsobu ešte nevyhnutne nevyplýva cyklickosť výroby v tradičnom zmysle slova; tieto protirečenia sú obsiahnuté v každom krízovom jave kapitalistického hospodárstva, nech má hocikakú formu. Vezmeme napríklad prejav základného protirečenia v cykle — kapitalisti sa rozhodujú o rozšírení výroby na základe svojich ziskových záujmov a priaznivých výhľadov. Výrobné proporcie, ceny, mzdy atď., sa však dostávajú do pohybu mnohými individuálnymi rozhodnutiami, odzrkadľujúc pritom spoločenský charakter výroby. Tým sa vytvárajú také nové okolnosti, ktoré už zabraňujú, aby sa uskutočnila pôvodná predstava kapitalistov, t. j. zvýšenie ich zisku na základe rastu výroby. Engels tento jav charakterizoval takto: „Ciele činov sú chcené, ale výsledky, ktoré z týchto činov skutočne vyplývajú, sú nechcené, lebo — pokiaľ spočiatku predsa len zdanlivo zodpovedajú chcenému cieľu — majú napokon jednako len celkom iné než zamýšľané následky.“ [3] To, že tieto protirečenia existujú aj v štátnomopolistickom kapitalizme, nemôže slúžiť ako argument pri dokazovaní, že v cykloch došlo len ku kvantitatívnym zmenám, ale ich podstata sa nezmenila. Na riešenie tohto problému nestačí analyzovať, ako pôsobia nové činitele na staré

cyklu). Pomocou štatistických údajov z obdobia vypuknutia krízy prepočítal kumulatívne procesy charakteristické pre krízu až po situáciu kvázi-rovnováhy, ktorá sa vytvorila v depresii. Údaje, ktoré takto získal, zase postupne porovnal so skutočnými údajmi.

kumulatívne mechanizmy. Treba vziať do úvahy aj to, či sa tieto mechanizmy môžu vôbec uplatniť v nových podmienkach.

Na vznik a stálu obnovu „klasických“ cyklov je potrebné jednak, aby sa celý proces začal pomocou hromadnej obnovy a investovania fixného kapitálu, jednak, aby sa mohli bezporuchovo rozvinúť kumulatívne a vzájomne sa zosilujúce procesy. Cyklus je udržiavaný vlastnými vnútornými silami, ako to napísal Marx: „S cyklom je to tak, že po prvom podnete sa musí ten istý obeh už periodicky udržiavať.“ [4] Rôzne kombinácie kumulatívnych procesov, ktoré tvoria hybné sily cyklu, vytvárajú neopakovateľnú mnohorakosť konkrétnych cyklov. Pre pochopenie cyklov treba v prvom rade preskúmať, prečo sa proces podstatne spomalil a neskoršie zmenil smer. Aby vôbec mohlo dôjsť ku zmene smeru, musí konanie kapitalistov v bode, v ktorom dochádza ku zmenám, nadohnuť masový charakter. Ďalší cyklický pohyb môže vzniknúť len vtedy, ak činitele obsiahnuté v kumulatívnom procese, budú prejavovať pružnosť tak v smere rastu, ako aj v smere poklesu.

Charakteristika modifikácie mechanizmu cyklu

Štrukturálne osobitosti štátnomonopolistického kapitalizmu [5] a používanie prostriedkov štátnej hospodárskej politiky narúšajú kumulatívne procesy: zužujú *oblasť ich pôsobenia*, narúšajú koncentráciu procesov v čase. V dôsledku tohto mnohé hospodárske činitele, ktoré aktívne pôsobia v kumulatívnom procese, stávajú sa nepružnými, resp. v priebehu cyklického pohybu niektoré procesy brzdia, ba dokonca zvrátia ich smer. *Zúženie oblasti pôsobenia kumulatívnych procesov v priestore* je vyvolané tým, že v tej miere, v ktorej sa zvyšuje čas spoločenského produktu pripadajúca na znovurozdeľovanie prostredníctvom štátneho rozpočtu, ďalej podiel terciárneho sektora, ako aj umele udržiavaná výška amortizácie v rámci investícií, sa čoraz menšia časť spoločenského produktu stáva citlivá voči cyklu. Hlavným dôvodom *asynchronizácie v čase* a súčasne formou jej prejavu je inflácia, ktorá jednotlivým spoločenským vrstvám umožňuje, aby svoj dôchodok, a tým aj svoju spotrebu zvýšili aj v tom prípade, keď sa tempo rastu celej výroby spomalí, ba aj zastaví. Nepružnosťou *jednotlivých hospodárskych činiteľov* rozumieme na jednej strane odolnosť cien a miezd voči klesaniu, na druhej strane určitú nepružnosť úrovne zamestnanosti. *Anticyklické prostriedky* štátneho regulovania konjunktúry sú dobre známe. Špecifickým spôsobom vplýva na cyklus skutočnosť, že vedomé regulovanie preniklo aj do sféry medzinárodných financií. Keď to všetko vezmeme do úvahy, zdá sa byť opodstatnený náš predpoklad, že dnešné cykly sa líšia od „starých“ nielen z hľadiska menšej intenzity, ale že v nich došlo k podstatným zmenám, k zmenám v obsahu.

Napriek uvedeným skutočnostiam, vo väčšine krajín je bezpochyby výroba aj v súčasnosti cyklická v tom zmysle, že rast výroby je prerušovaný väčšími či menšími recesiami. Cyklické výkyvy výroby v súčasnosti však nemôžeme napriek tomu považovať za mierne modifikovanú formu cyklu. *Medzi predvojno-*

vými a povojnovými cyklami nie je totiž podstatný rozdiel v tom, že výkyvy majú v dôsledku menšej citlivosti voči krízam a vplyvom zásahov štátu kratšiu amplitúdu a že po sebe nasledujú rýchlejšim tempom ako klasické cykly. Súčasná cyklickosť je už čiastočne a v čoraz väčšej miere výsledkom „lavírovania“, ktoré sa stalo v kapitalistických štátoch všeobecným. Ním chcú vlády zabrániť tomu, aby sa hospodárstvo dostalo do čoraz rýchlejšieho pohybu inflačnej špirály, resp. aby v dôsledku antiinflačného úsilia pokleslo do trvalej recesie. „Tradičné“ kumulatívne procesy boli narušené, ale kumulatívny charakter hospodárskych procesov tým nezanikol: v súčasnosti na ne pôsobí predovšetkým inflácia a zmenená medzinárodná menová situácia.

Medzi anticyklickým pôsobením štátnomonopolistického kapitalizmu, jeho štrukturálnymi premenami, štátnou hospodárskou politikou usilujúcou sa o zachovanie rovnováhy a novými javmi cyklickosti výroby jestvuje vzájomné dialektické pôsobenie. Ako to konštatuje P. Erdős v citovanej štúdii, veľký objem kapitalistického štátneho rozpočtu v pomere k spoločenskému produktu bol nesporne podmienený štrukturálnymi zmenami hospodárstva a potrebami, ktoré z toho vyplývajú. Okrem toho možnosti spočívajúce v anticyklickej politike sa využívali len v hospodárskej praxi, pričom sa rozpočtová politika zabudovala do systému regulovania konjunktúry. Podobne ani ďalšie štrukturálne zmeny neboli vyvolané úmyslom zabrániť krízam, ale sú dôsledkami objektívnych príčin. To však neznamená, že štáty sa už od začiatku (od skončenia druhej svetovej vojny) neusilovali vytvoriť také podmienky, ktoré by zabránili opakovaniu krízy z rokov 1929—1933. Toto úsilie odzrkadľuje základný dokument Medzinárodného menového fondu, ale aj ciele uvedené v niektorých dokumentoch ceduľových bánk, v programoch politických strán a v diskusiách o úlohe štátneho rozpočtu. Tým nechceme tvrdiť, že tieto ciele apriórne určili formy neskoršej politiky „lavírovania“, veď aj ciele samé sa menili „na pochode“, prispôsobujúc sa hospodárskej realite: niektoré všeobecne formulované ciele (napríklad „vnútorná stabilita“) sa konkretizovali, resp. existujúce ciele sa rozšírili o nové. Ku zmene cyklu dochádza na základe spoločenského pôsobenia štátnych zásahov a impulzov z hospodárstva. Pritom vzniká nerovnováha nového druhu, ktorá pôsobí komplexárne: zoslabenie jedného javu je spojené so zosilnením iného. Pritom sa medzi hospodárskymi faktormi vytvárajú vzťahy nového druhu, kumulatívne procesy odlišné od starých.

Pred druhou svetovou vojnou, keď boli ešte v čerstvej pamäti politicko-ekonomické otrasy veľkej hospodárskej krízy, sa zásahy štátu do hospodárstva zamerali najprv na zníženie masovej nezamestnanosti, zvýšenie úrovne zamestnanosti, a neskoršie jej udržanie. Druhým deklarovaným cieľom štátnej hospodárskej politiky bolo zmiernenie cyklov, regulovanie konjunktúry. Ekonomický rast sa dostal do slovníka hospodárskej politiky až po vojne. Skutočnosť, že sa ekonomický rast dostal po vojne v takej miere do popredia, súvisela najmä s tým, že sa európske štáty v krátkom čase „postavili na nohy“, neskoršie sa ekonomický rast stal jedným z hlavných hesiel „spotrebnej spoločnosti“. Ideológia „naháňania“ rastu sa do Európy šírila predovšetkým z USA. Myslel sa

ním trvalý trend, nielen rovnomerný rast bez recesií, ale najvyšší možný rast, ktorý nie je ani v dlhom období prerušovaný.

Zamestnanosť nevyvolávala v povojnových rokoch problémy, a preto sa tento cieľ načas odsunul do pozadia, a to až do šesťdesiatych rokov, keď sa začali prejavovať známky spomalenia rastu aj v krajinách, ktoré boli na čele. Vtedy sa začalo ukazovať, že prostriedky podporujúce rast zosilňujú infláciu, ale nepríjemným bol hlavne opak toho, totiž skutočnosť, že protiinflačné opatrenia vyvolávajú zníženie zamestnanosti. V tom čase vznikol pojem „magický trojuholník“, poukazujúci na ťažkosti, s ktorými sa stretáva hospodárska politika usilujúca sa o dosiahnutie rastu, cenovej stability a plnej zamestnanosti.

Z bretton-woodského systému logicky vyplývala požiadavka tzv. vonkajšej rovnováhy, ale jej konkrétna formulácia sa v jednotlivých krajinách líšila a jej vnútorný obsah sa časom veľmi menil. V prvých rokoch sa západoeurópske krajiny usilovali predovšetkým o zvýšenie rezerv, neskoršie hovorili o nevyhnutnosti „zlepšenia“ platobnej bilancie, čo znamenalo buď zvýšenie aktív obchodnej bilancie, alebo aktív platobnej bilancie. Neskoršie vyvolávalo starosti prehlbovanie nerovnováhy tak v deficitných krajinách, ako aj v krajinách s rozpočtovým prebytkom a v sedemdesiatych rokoch sa všeobecným cieľom vyspelých kapitalistických krajín stalo zníženie deficitu. Keď sa problémy platobnej bilancie stávali pre jednotlivé krajiny čoraz vážnejšími a protirečenia medzinárodného menového systému čoraz akútnejšími, nadobudol magický trojuholník formu štvoruholníka.

Pri prehlbovaní protirečení vnútorne súvisiacich javov: rastu a stability cien, vonkajšej a vnútornej rovnováhy, zároveň rástol súbor hospodársko-politických prostriedkov a *cykly čoraz viac nadobúdali formu „lavírovania“ štátnej hospodárskej politiky*. Nadarmo sa zväčšoval súbor prostriedkov hospodárskej politiky, lebo časom nielen hospodárske javy, ktoré boli dlho skryté (inflácia, medzinárodné menové problémy), zosilneli do tej miery, že sa tradičné metódy ukázali ako nedostatočné, ale vznikli aj nové kumulatívne procesy: v inflačných hospodárstvach sa postupne vytvorili rôzne inflačné mechanizmy — teda sama inflácia sa stala vlastnou hybnou pákou aj v rámci určitej krajiny (inflačné špirály). Inflácia nadobudla navyše medzinárodný charakter: pomocou rôznych mechanizmov sa spojila s krízou kapitalistického medzinárodného menového systému. Inflácia je súčasne dôsledkom tejto krízy a jednou z jej príčin.

Inflácia a osobitosti kapitalistického peňažného systému na rozdiel od skorších peňažných sústav boli hlavnou príčinou toho, že protirečenia štátnomonalistického kapitalizmu nadobudli formy odlišné od klasického cyklu. Je to tak nielen preto, že protirečenia reprodukcie nadobúdajú v súčasnosti predovšetkým formu inflácie a medzinárodnej menovej krízy, ale aj preto, že komplexné javy inflačnej ekonomiky, ako aj vnútroštátne dôsledky medzinárodných menových procesov z peňažnej stránky podstatne narušili procesy, ktoré udržiavajú cyklické pohyby reprodukcie. Ďalej budeme skúmať, ako sa tento ich vplyv uskutočňuje.

Cyklickosť reprodukcie a inflácia

V klasickom cykle nasledovali inflačné expanzie a deflačné depresie periodicky po sebe. Vo vzostupnej línii cyklu bolo hlavnou hybnou pákou rozvoja výroby rýchle zvyšovanie cien. V tomto úseku cyklu bol vzrast prvej skupiny rýchlejší ako vzrast druhej skupiny: dobrá konjunktúra bola príčinou a následkom rýchlej akumulácie, ktorá — kým nové kapacity ešte nezačnú vyrábať spotrebné predmety — zvyšuje len kúpyschopný dopyt, ale ešte nie ponuku. Ceny sa zvyšujú v dôsledku rýchlejšieho rastu dopytu, ktorý vyplýva zo zvýšenia celkového dôchodku pracujúcich v prvej skupine. Zvýšenie cien zasa pôsobí na kapitalistov v smere rozšírenia výroby dovtedy, kým nezačne hromadné uvádzanie kapacít do výroby. Spotrebný trh sa vtedy naraz zaplní tovarom, tým sa v štruktúre národného dôchodku zvýši podiel tých výrobkov, voči ktorým mzda predstavuje dopyt a súčasne poklesne podiel „ziskových statkov“. Tento posun podielu znamená, že v tomto úseku cyklu pripadá na rovnakú masu miezd viac spotrebných predmetov, čiže úroveň reálnych miezd sa zvyšuje na úkor zisku. To zase vedie k poklesu miery zisku.² Kapitalisti získajú informácie o tejto pre nich nepriaznivej skutočnosti na základe tendencií vývoja cien spotrebných predmetov (zvyšovanie cien sa spomalí alebo zastaví) a pri tomto vývine situácie stratia chuť na ďalšiu expanziu investícií. V dôsledku brzdenia výroby v prvej skupine sa zníži dopyt, čo urýchli pokles cien spotrebných predmetov a tento proces sa začne kumulovať v opačnom smere.³

K tomu obratu však dôjde a zmena smeru procesu nastane len v prípade, ak kapitalisti hromadne cítia blížiacu sa nebezpečenstvo poklesu celkovej miery zisku a hromadne sa rozhodnú znížiť akumuláciu. Kapitalisti musia cítiť, že spotrebiteľský dopyt čoskoro nebude stačiť, aby vytvorenú masu výrobkov likvidoval za pôvodné vysoké ceny.

V tomto bode je klasický cyklus narušený „vstupom“ nových prvkov štátno-monopolitického dopytu. Dva najdôležitejšie nové faktory dopytu pritom sú: „spotreba“ štátneho rozpočtu, ako aj mimoriadne zväčšený terciárny sektor, ktoré sa pomocou inflačných mechanizmov integrovali do kapitalistického hospodárstva. Tieto dva činitele dopytu bez inflačných účinkov, ktoré sú s nimi spojené a ktoré nemožno od nich oddeliť, však samé o sebe stačia, ako na to v uvedenom článku poukázali P. Erdős a F. Molnár, aby „sploštili“ cykly a zmiernili recesie. Totiž, ak je pôsobenie týchto činiteľov dosť silné (čo v skutočnosti bezpochyby je, veď vo vyspelých kapitalistických krajinách je už v sektore služieb zamestnaných asi 40 % zárobkovo činných osôb [6] a štátny rozpočet zahŕňa 25 % až 30 % spoločenského produktu do svojej „spotreby“), zabráni, aby došlo k takémuto bodu obratu v priebehu cyklu. Výsledky konjunkturálneho vzostupu sa teraz neprejavujú výlučne a predovšetkým vo sfére

² P. Erdős v citovanej štúdii uvádza, že kapitalisti pociťujú vlastne zníženie tzv. miery zisku, čiže zisku pripadajúceho na výrobné náklady.

³ Opis a analýzu klasického cyklu pozri v (1).

výroby spotrebných predmetov. V nevýrobnej sfére vznikajú dôchodky, ktorých zdrojom je spoločenská nadhodnota, resp. nadprodukt, avšak činnosť príjemcov týchto dôchodkov nezvyšuje ponuku materiálnych statkov. Podobne zdrojom rozpočtových výdavkov je čiastočne nadhodnota (v miere, v ktorej štát zdaňuje zisky alebo dôchodky ziskového charakteru), čiastočne sú to dôchodky mzdového charakteru, avšak ich spotreba sa uskutočňuje zase v takej forme, že vznikajú ďalšie peňažné dôchodky, najčastejšie bez zvýšenia ponuky tovarov.

Používanie nadhodnoty sa teraz môže trvale uskutočňovať bez toho, aby tempo rastu spotrebných predmetov prevyšovalo na strane ponuky tempo zvyšovania masy miezd, čiže bez toho, aby sa pri rozdeľovaní národného dôchodku pre kapitalistov vytvoril nepriaznivý pomer na úkor zisku. V novej situácii zostáva masa miezd na vysokej úrovni, veď ku mzde produktívnych robotníkov prístupuje ešte plat pracovníkov v nevýrobnej sfére. Avšak na tento zvýšený kúpyschopný dopyt pripadá masa spotrebných predmetov, ktorá sa zvyšuje len v menšej miere. Preto môže úroveň cien spotrebných predmetov zostať vysoká a ani investičné tendencie kapitalistov neklesajú. Hoci celý prebytočný dopyt vznikol „na účet“ ich zisku, odčerpanie zisku už nevedie k zníženiu miery zisku. Totiž dane môže kapitalista vopred zakalkulovať, a tak sa mu v cene uhradia. Odčerpanie úmerné zisku neznižuje teda úsilie nadobúdať zisk.

Ak sa neberie do úvahy pôsobenie inflácie, nadmerný dopyt vytvorený v štátnomonopolistickom kapitalizme dvojakým spôsobom narušuje tradičný mechanizmus cyklu: „vytiahne z obehu“ *prebytok nadproduktu*, ktorý nenachádza investičné možnosti prinášajúce zisk, a to tak, že *kúpyschopný dopyt sa o to zvýši*. Ponuka tovaru sa zase zvýši v omnoho menšej miere. Keďže použitie zisku vytlačeného z akumulácie sa neuskutoční jednoducho vo forme preskupenia dôchodku v prospech spotreby, kapitalistická trieda ako celok to necíti tak, že by bola ukrátená v prospech robotníkov. To isté však neplatí pre robotníkov. Je pravda, že takto možno dosiahnuť vysokú zamestnanosť a že aj dnešný najväčší rozsah nezamestnanosti ďaleko zaostáva za rozsahom nezamestnanosti v minulosti. Avšak premrhanie nadproduktu, ktoré sa väčšinou uskutočňuje v spoločensky mimoriadne škodlivej forme (napríklad na zbrojenie), sa v konečnom dôsledku robí na účet pracujúcich. Čím väčšia priepasť je medzi peňažnou a naturálnou formou účasti robotníkov na národnom dôchodku v prospech peňažnej formy, tým nižšia bude reálna mzda v porovnaní s tým, aká by mohla byť, keby sa „prebytočná časť“ nadproduktu nepremrhala, ale použila na spotrebu alebo uspokojenie spoločenských potrieb. V podmienkach manipulovanej spotreby, umelo vyvolaného zhoršenia kvality, nemožno ani štatisticky vykázat skutočný rozsah tohto nehospodárneho použitia nadhodnoty.

Ak odhliadneme od anticyklickej politiky a predpokladáme, že aj iné neproduktívne výdavky, ktoré nie sú hradené z rozpočtu, viažu stále časť spoločenského produktu, vznikajú inflačné javy aj v tom prípade, lebo v období vysokej investičnej konjunktúry neproduktívna sféra odčerpáva kapitál a pracovné sily, ktoré sú potrebné aj vo výrobnej sfére. Je to skutočne tak: v období vysokej investičnej konjunktúry vzniká silný nadmerný dopyt, resp. inflácia dopytu.

Kým nadmerný dopyt, s ktorým sa z rôznych dôvodov ťažko manipuluje, je

dôsledkom, „vedľajším produktom“ inflácie, inflácia je v podstate prostriedkom anticyklickej politiky prispôsobujúcej sa cyklu. Totiž vtedy, keď z rôznych dôvodov je úlohou zastavenie spomalenia, preskupenie existujúceho dopytu vo väčšine prípadov už nepostačuje, je potrebné zvýšiť celkový dopyt. Ako prostriedok slúži „vytváranie peňazí“, hlavnou formou je zase deficitné financovanie a uľahčenie úverovania hospodárstva. Financovanie rozpočtového deficitu centrálnym bankovým úverom, čiže tlačením bankoviek, má inflačné účinky len v tom prípade, ak sa tieto peniaze použijú tak, že sa zvýši dopyt, a ponuka nie. Prakticky však vznikajú pri použití peňazí prechodne úzke profily, čo má za následok inflačné zvýšenie cien.

Čo je hlavné: okolnosť, že v období recesie neklesá množstvo peňazí v obehu, umožňuje, aby sa ceny a mzdy pri spomalení výroby ďalej zvyšovali a nevznikli deflačné mechanizmy. V tomto bode začínajú pôsobiť nové činitele: monopol⁴ a odbory.

Triedny boj za zvýšenie podielu na národnom dôchodku sa čoraz viac rozplýva v inflácii. Nadobúda formu boja o podiel na prebytku peňažného dôchodku, ktorý pochádza z inflácie. Na základe inflácie dochádza neustále k preskupovaniu dôchodkov v prospech tých, ktorí sa presadia v cenovom, resp. mzdovom boji. Skutočnosť, že dôchodok jednotlivcov sa zvyšuje aj v období recesie, vylučuje rozšírenie kumulatívnych procesov, vyvolávajúcich ďalšie spomalenie výroby, lebo ďalej budú existovať jednotliví kapitalisti, resp. celé odvetvia, v ktorých sa nezmenší ochota investovať, ako aj jednotlivé pracujúce vrstvy, ktorých reálny dôchodok sa zvyšuje aj v období recesie.

Teraz sa už „nepretekajú“ medzi sebou len ceny a mzdy, veď ich zmena sa mechanicky vzájomne neprenáša. Iné činitele určujú vyhliadky uplatnenia mzdových požiadaviek robotníkov, iné určujú vyhliadky kapitalistov na zvýšenie cien a iné zase vplývajú na vývin výrobných nákladov, ktoré nemajú mzdový charakter. Hoci podstata boja spočíva naďalej v tom, ako sa má vyvíjať podiel oboch tried na národnom dôchodku, v priebehu týchto „pretekov“ neštartujú dve jednotné triedy, ale pole sa rozširuje, jednotlivé vrstvy získavajú preskupením inflačného dôchodku mimoriadny dôchodok na úkor ostatných. Samozrejme, že to je možné len v takých skupinách, ktoré sú v nejakom vzájomnom ekonomickom vzťahu (napr. medzi kupujúcimi — predávajúcimi, dlžníkmi — veriteľmi, v rámci určitého priemyselného odvetvia, medzi monopolmi, podnikmi ťažiacimi suroviny a vyrábajúcimi finálne výrobky, ale predovšetkým medzi robotníkmi a kapitalistami).

Z hľadiska cyklu je podstatné, že keď v hospodárstve prevládajú inflačné „preteky“, stratia agregované pojmy svoj význam. Kapitalistická trieda už nemôže *jednotne* „cítiť“, či celková miera zisku nadobudne taký alebo iný smer, lebo individuálne miery zisku sú rozptýlené okolo priemeru nielen pre rozdielnosť vo „zvyčajných“ činiteľoch, ale aj v závislosti od cenových, mzdových a nákladových relácií, v rámci podnikov či odvetví. Takto kapitalista môže

⁴ Cenovou politikou monopolov a jej súvislou vleklou infláciou sa zaoberá E. Rad-

posúdiť len svoju mieru zisku a keďže miery zisku sú veľmi rozptýlené tak v priestore, ako aj v čase, stávajú sa rozhodnutia o akumulácii úplne individuálnymi: dnes by sme už takmer vôbec nemohli hovoriť o všeobecnom charaktere činnosti vlastnej klasickému cyklu rozširujúcemu sa na obidve výrobné skupiny, *ak by vlastná anticyklická politika nebola cyklickou*. Inflačná expanzia nie je v súčasnosti už obmedzovaná menšou ochotou investovať, ale je obmedzovaná infláciou, ktorá bola zabudovaná do kapitalistického hospodárstva a stala sa jeho vlastnou hybnou silou, akou bol svojho času cyklus. Hospodárstvo nie je schopné znášať infláciu, ktorá presahuje určité hranice (závislé od individuálnej citlivosti voči inflácii). Inflácia a ekonomický rast sa stávajú čoraz viac konkurenčnými cieľmi, medzi ktorými štáty „lavirujú“ podľa svojho najlepšieho vedomia. Keďže antiinflačná politika vedie k deflačnému spomaleniu výroby, nadobúda aj „lavírovanie“ medzi infláciou a rastom formu konjunktúrnych cyklov.

Mimoriadny dopyt pochádzajúci zo štátnomonopolistickej štruktúry, ako aj inflácia súvisia s anticyklickou politikou štátu, sú však len jedným z činiteľov modifikácie cyklu. Druhým, nemenej dôležitým činiteľom, je medzinárodný menový systém, ktorého dôležitosť vzrástla z hľadiska modifikácie cyklu tým, že anomálie medzinárodného menového systému a inflácia sa spojili v kumulatívne procesy, pričom sama inflácia sa stala medzinárodným javom.

Medzinárodné menové mechanizmy a cyklickosť výroby

Spontánne mechanizmy sú aj v medzinárodných menových vzťahoch nahradené medzinárodným regulovaním, tradičné mechanizmy sú súčasne poverené funkciami, ktoré sú im cudzie. V miere, v ktorej si hospodárska politika kapitalistických štátov určovala čoraz komplexnejšie ciele, a preto disponovala čoraz komplexnejšími prostriedkami, zosilňovalo sa úsilie štátov začleniť do regulačného systému vnútornej hospodárskej politiky aj mechanizmy medzinárodných vzťahov. Preto boli spontánne trhové samoregujúce mechanizmy medzinárodných hospodárskych vzťahov nahradené umelými mechanizmami. Protirečivé vnútorné ciele sa rozšírili o nové alternatívy: požiadavka vonkajšej a vnútornej rovnováhy sa dostala do protirečenia, ba v posledných rokoch sa táto alternatíva dostala do popredia.

V prípade liberalizovaného medzinárodného obchodu a pohybu kapitálu možno znovu vytvoriť rovnováhu platobných bilancií len pomocou takých mechanizmov, ktoré nielen informujú o stave platobnej bilancie, ale vynucujú si aj jej korekcie. V období klasického zlatého štandardu bolo fungovanie tohto mechanizmu vynútené vnútorným systémom zlatých peňazí tak, že medzinárodné toky zlata, ktoré slúžili na zúčtovanie sald platobných bilancií, bezprostredne pôsobili aj na vnútorné hospodárenie s peniazmi. (Zlato totiž plnilo nielen funkciu medzinárodnej rezervy, ale tvorilo aj krytie vnútornej meny; krytie meny zlatom bolo zákonom určené.) Zmena množstva zlata regulovala aj množstvo peňazí vnútri krajiny. Ak teda nastal odliv zlata z krajiny na splatenie zahraničného dlhu, muselo sa množstvo peňazí vnútri krajiny znížiť v zodpovedajúcej miere, aby

sa pomer krytia nemenil. Reštriktívna peňažná politika vyvolala vnútri krajiny deflačný proces, čím sa vnútorná cenová úroveň znížila pod úroveň zahraničnej cenovej úrovne podliehajúcej iným vplyvom. Tým sa výroba pre export stala efektívnejšia, zlepšila sa konkurenčná schopnosť určitej krajiny na svetových trhoch, dopyt sa zase presunul zo zdražených dovážaných tovarov na domáci trh: vznikla možnosť likvidácie deficitu platobnej bilancie.

Zlatý štandard umožnil v prvom období rozmachu kapitalizmu do prvej svetovej vojny bezporuchový vývoj medzinárodných hospodárskych vzťahov bez štatných zásahov, avšak pritom si ani jeden štát nevytýčil za cieľ dosiahnuť vnútornú stabilitu. Zlatý štandard so svojim automatizmom bol v súlade so všeobecnou živelnosťou, charakteristickou pre vtedajší vývoj kapitalizmu. Napriek tomu, aj keď sa to nebralo do úvahy, existovalo už vtedy protirečenie medzi vonkajšou a vnútornou stabilitou. K deficitu platobnej bilancie totiž dochádzalo spravidla práve na vrchole rozmachu, keď tovar bol konzumovaný vnútorným dopytom pred exportom a súčasne existoval vysoký import. Keď k odlivu zlata došlo súčasne so vznikom krízy, situácia sa ešte zhoršila defláciou vyvolanou týmto odlivom zlata.

V období medzi dvoma svetovými vojnami postupne zanikol zlatý štandard; vnútri krajiny ho zamenil štandard papierových peňazí, v medzinárodnom meradle vznikli hybridné, miešané „systémy“. Nebezpečenstvá vyplývajúce zo znižujúcich sa zásob zlata a z nadmerne rastúceho obehu papierových peňazí, ktoré ohrozovali kapitalistické hospodárstvo spolu s cyklickými výkyvmi a vyostrením kríz, posilňovali úsilie o vnútorné regulovanie peňazí. Peňažná politika sa už vtedy začínala používať ako prostriedok hospodárskej politiky.

Predĺženie depresie nasledujúcej po kríze z nadvýroby v rokoch 1929—1933 prinútilo kapitalistické štáty použiť prostriedky obchodnej politiky, ktoré mal štát k dispozícii, na posilnenie exportu. Pretože spolu so zlatým štandardom zanikol aj systém pevných menových kurzov, štáty dali politiku menových kurzov do služieb stimulovania exportu, resp. súčasného prekonávania deflácie: svojvoľným autonómnym spôsobom určovali menové kurzy a existujúce kurzy menili podľa potrieb peňažného obehu. Úsilie štátov riešiť problém vnútorného trhu pomocou stimulovania exportu na úkor ostatných, viedlo k rozpadu medzinárodných hospodárskych vzťahov, k bilaterizácii, k veľkému rozšíreniu protekcionistických obmedzení. *Takto kapitalistické štáty platili za upevnenie jednotlivých hospodárstiev obetovaním normálnych medzinárodných vzťahov.*

Z tohto obdobia možno teda vyvodit' záver, že politika, ktorá sleduje vonkajšiu a vnútornú stabilitu, môže byť založená len na medzinárodnej spolupráci. Preto bretton-woodský systém vytvorený po druhej svetovej vojne vytýčil požiadavku tak vnútornej, ako aj vonkajšej stability: na základe zlých skúseností z predvojnového obdobia dostala sa do popredia požiadavka plnej zamestnanosti a optimálneho ekonomického rastu. Na valnom zhromaždení Medzinárodného menového fondu sa povedalo: „Poznatok, že veľká nezamestnanosť a hospodárska stagnácia nepatria medzi prírodné javy, ktoré sú mimo ľudskej kontroly, je jedným z najdôležitejších určujúcich činiteľov moderného sveta. Prestala abso-

zodpovedá vývoju, ku ktorému došlo v technike ovplyvňovania vnútornej peňažnej situácie a spätne pôsobí na tento vývoj ... štáty odmietajú koncepciu zodpovedajúcu zlatému štandardu, podľa ktorej by bolo potrebné akceptovať defláciu a hospodársku stagnáciu, resp. infláciu a hospodárske prehriatie v záujme vonkajšej rovnováhy". [8]

Hoci bretton-woodský systém od začiatku *obsahoval vnútornú protirečivosť systému požiadaviek, pri jeho vytvorení nebolo ešte jasné, v akej konkrétnej forme sa prejaví*. Táto protirečivosť je teoreticky vyjadrená v tejto dileme: predpokladom vonkajšej stability je stabilný systém menových kurzov, predpokladom vnútornej stability je plná zamestnanosť, stálosť kúpnej sily peňazí (cenová stabilita) a rovnovážny ekonomický rast. Keďže bretton-woodský systém zakazuje priame obmedzenia, ktoré porušujú medzinárodný obchod, musia korekcie bežných platobných bilancii uskutočňovať trhové sily. Základná zásada sa nezmenila. V prípade deficitu sa musí cenová hladina tovarov, ktoré sa dostanú do zahraničného obehu, vyjadrená vo vnútornej mene, zvýšiť v porovnaní s tovarmi, ktoré zostali vo vnútornom obehu. Tým export získa stimul, import sa zdraží, obchodná bilancia sa teda môže dostať do rovnováhy. V prípade prebytku platobnej bilancie je opačná situácia. Rozšírenie dvojakej cenovej hladiny sa môže uskutočniť takto. V prípade deficitu: 1. cenovú úroveň hladiny tovarov, ktoré vstúpia do obratu zahraničného obchodu, vyjadrenú v národnej mene treba zvýšiť v porovnaní s predchádzajúcou úrovňou, pri nemeniteľnosti vnútornej cenovej hladiny, alebo 2. táto hladina sa musí stať deflačnou v porovnaní so zahraničnou úrovňou. Prostriedkom prvého systému je zníženie menových kurzov, druhého peňažná alebo rozpočtová reštrikcia, ktorá ináč spomalí zvýšenie cien. V prípade prebytku platobnej bilancie existujú tieto prostriedky: zvýšenie kurzov, resp. inflačná expanzia. *Ak sa teda z nejakej vonkajšej príčiny naruší rovnovážny stav platobnej bilancie, ktorákoľvek metóda použitá na obnovenie rovnováhy naruší niektorú z požiadaviek stability*.

V bretton-woodskom systéme zvolili preto kompromisné riešenie: kurzy možno v prípade nevyhnutnosti korigovať, pri „podstatnom nedostatku rovnováhy“ umožnili základné ustanovenia aj väčšiu korekciu kurzov, pri súčasnom zavedení hospodárskopolitických opatrení, ktoré napomáhali znovuvytvorenie rovnováhy. Tento systém prakticky vyžadoval, *aby štáty vytvárali svoju hospodársku politiku s ohľadom na stav platobnej bilancie*.

Situácia v USA sa na základe úlohy, ktorú mala v medzinárodnom menovom systéme, podstatne líšila od západnej Európy, resp. Japonska zoslabeného vo vojne. V USA rýchlo zanikol povojnový mimoriadny dopyt, hybnou pákou ďalšej expanzie mohol byť len export. V západnej Európe a Japonsku bol obrovský dopyt po americkom tovare, ale chýbal dolár na jeho zakúpenie. USA si teda svoje exportné trhy a politický vplyv zabezpečili rozsiahlym vývozom kapitálu do kapitalistického sveta, v ktorom sa pociťoval hlad po dolároch. Menový systém vytvorený v Bretton-Woods sa premenil na *dolárový štandard* a v tomto období ešte veľmi dobre slúžil potrebám kapitalistického svetového hospodárstva. Veľká časť kapitálu poskytnutá vo forme pomoci a vývozu kapitálu do západnej Európy a Japonska sa vo forme zvýšeného exportu tovaru dostávala zasa naspäť do USA,

druhú časť tieto štáty akumulovali ako rezervu. V tomto období bol teda rast amerického hospodárstva spomalený tak mimoriadne veľkým prebytkom exportu tovaru, ako aj exportom kapitálu, deficit ich platobnej bilancie nerobil problém dovtedy, kým hlad zahraničia po dolároch nebol uspokojený.

Kým do roku 1950 hlad po dolároch vyjadroval zvýšenú potrebu amerického tovaru, v období od roku 1950 do roku 1960 nezanikol „hlad po dolároch“ ani pri deficite platobnej bilancie USA a dolár fungoval predovšetkým ako rezervný prostriedok. Na začiatku šesťdesiatych rokov sa už začal prejavovať konflikt, ktorého postupné prehľbovanie viedlo k hlbokým medzinárodným menovým krízam sedemdesiatych rokov, ako aj k *mimoriadnemu zostreniu požiadaviek vonkajšej a vnútornej stability*.

Ktoré hlavné činitele vyostrieli protirečenie vonkajšej a vnútornej stability, že v súčasnosti voľba medzi týmito dvoma cieľmi už sotva umožňuje kompromisné riešenie a situáciu treba riešiť na základe stanoviska buď — alebo?

Ako všeobecná dlhodobá tendencia sa prejavila skutočnosť, že od šesťdesiatych rokov do veľkej miery pokročila integrácia kapitalistických hospodárstiev. Integráciou sa národné účinky veľmi rýchlo a vo veľkej miere prenášajú v medzinárodnom meradle. Skončila teda autonómia národnej hospodárskej politiky. *Jedným z kanálov* prenášania účinkov je práve *konvertibilita*. *Druhým kanálom je pohyb kapitálu*, ktorý pôsobil v tom smere, že kým do šesťdesiatych rokov hrala v platobnej bilancii aktívnu úlohu bežná bilancia a vnútorná politika platobnej bilancie bola zameraná hlavne na ovplyvnenie bežnej bilancie (a v tomto rámci hlavne na ovplyvnenie zahraničného obchodu), od šesťdesiatych rokov aj pohyb finančného kapitálu veľmi citlivo reagoval na vnútorné peňažné opatrenia, a preto v politike platobnej bilancie bolo nevyhnutné brať do veľkej miery ohľad aj na to. *Tretím činiteľom* rozšírenia vplyvu národných účinkov v medzinárodnom meradle bol *systém pevných kurzov*, ktorý zabráňoval, aby vnútorné účinky pôsobiace na kúpnu silu meny boli neutralizované zmenami kurzov. *Dalším činiteľom bola zmena hospodárskeho postavenia USA* a ostatných kapitalistických štátov v prospech týchto štátov, ako aj diferenciácie medzi nimi. V novovytvorenej situácii nehral bretton-woodský systém už vyrovnávajúcu úlohu, ale pôsobil na prehľbenie, kumuláciu protirečení: asymetria súvisiaca so špeciálnou situáciou dolára vyvolávala špecifickú formu prejavu protirečení vonkajšej a vnútornej stability.

Dolárový štandard a požiadavky vnútornej stability

V USA do šesťdesiatych rokov bolo medzi prioritami hospodárskej politiky na prvom mieste zabezpečenie plnej zamestnanosti, a hoci nestratilo svoj význam ani v súčasnosti, dostal sa v polovici desaťročia do popredia aj boj proti inflácii. V tomto období sa začalo aktívne zavádzať aj kombinované používanie peňažnej a rozpočtovej politiky, pričom po získaní dostatočných skúseností sa ukázalo ako viac-menej účinný prostriedok zmiernenia protikladu plnej zamestnanosti a cenovej stability.

tornej a vonkajšej stability. Totiž každý prostriedok, ktorý slúži oživeniu vnútorného dopytu, a tým aj zvýšeniu zamestnanosti, vyvoláva súčasne aj zhoršenie platobnej bilancie. Regulovanie konjunktúry je silno späté s platobnou bilanciou najmä prostredníctvom dvoch kanálov: na jednej strane pomocou dovozu (zvýšenie vnútorného dopytu stimuluje dovoz), na druhej strane pomocou pohybu kapitálov (pretože politika lacných peňazí pôsobí na odliv kapitálu). Okrem toho aj v USA už sám fakt, že hospodárska politika málo dbala na vývin platobnej bilancie, viedol k akumulovaniu deficitu už aj vzhľadom na vývoz kapitálu, ktorý súvisí so subvenciami a vojenskými výdavkami v zahraničí.

Preťaženie amerického hospodárstva vplyvom vietnamskej vojny, mimoriadne vysoký deficit štátneho rozpočtu a niektoré ďalšie činitele viedli v šesťdesiatych rokoch k tomu, že americká inflácia sa stala trvalou a chronickou: tak ako deficit aj inflácia sa už stala „samoudržiavajúcou“, ba z oboch sa stali vzájomne sa zosilujúce procesy. Zdolanie chronickej inflácie bolo potrebné už nielen z vnútrohospodárskych príčin, ale aj v priebehu dolárových kríz, lebo vzhľadom na pevne určený kurz dolára prudšie zníženie kúpnej sily dolára voči konkurenčným štátom zoslabovalo pozíciu USA vo svetovom obchode, čo viedlo k pasivite ich obchodnej bilancie. Znehodnotenie dolára, neskôr zníženie jeho zlatého krytia, vyvolalo veľkú krízu dôvery a zvýšilo tlak na dolár. Vnútri krajiny sa však zbytočne uskutočňovali monetárne reštrikcie, lebo inflácia na to málo reagovala. Výroba a zamestnanosť však reagovali veľmi živo v negatívnom zmysle, čiže žiadúci účinok sa neprejavil.

Vzhľadom na krízovú situáciu dolára bola vláda USA nútená od roku 1971 zanechať svoju doterajšiu politiku v podstate pasívnej platobnej bilancie. Ako sa odvtedy vyvíjalo protirečenie vonkajšej a vnútornej stability? V rokoch 1972—1973 sa USA podarila reorganizácia valutových kurzov takého rozsahu, že spolu s ostatnými činiteľmi (naftová kríza, poľnohospodárska konjunktúra) vytvorila podmienky pre novú ofenzívu amerického exportu. Zlepšenie obchodnej pozície umožňuje USA aj export kapitálu. To všetko umožňuje teda určité uvoľnenie aj v politike platobnej bilancie. Súčasne sa znovu dostáva do popredia problém inflácie, ktorá sa stala najväčšou pohromou pre americké hospodárstvo.

V situácii, ktorá nastala vplyvom naftovej krízy, sa dolár voči ostatným menám relatívne posilnil do tej miery, že kým sa nevytvoria nové dostatočné rezervy, bolo možné, aby sa dolár znovu, aj keď snáď prechodne, stal strediskom kapitalistického menového systému, aby sa vytvoril nový dolárový štandard, v ktorom bude dolár hrať úlohu hlavného platobného prostriedku a rezervnej valuty. Základným predpokladom tejto možnosti je však stálosť hodnoty dolára, tzn. vnútorná cenová stabilita. Kým teda predtým zoslabenie bolo vyvolané úsilím o vytvorenie vnútornej stability, neskoršie zase úsilím o zlepšenie obchodnej pozície USA, v súčasnosti bude úloha dolára v medzinárodnom meradle závisieť od toho, či sa podarí zoslabiť infláciu. Tento cieľ je však v protiklade k požiadavke plnej zamestnanosti a ekonomického rastu a v súčasnosti predstavuje neriešiteľnú dilemu americkej hospodárskej politiky.

Bezporuchové fungovanie bretton-woodského systému vyžadovalo „disciplínu v platobnej bilancii“ nielen od krajín s kľúčovou menou, ale od všetkých kra-

jín. O udržiavanie rovnováhy platobných bilancií nemajú však záujem ani deficitné krajiny, ani krajiny s rozpočtovým prebytkom. Presnejšie: kým nedostatok rovnováhy nebol taký veľký, že si vynútil korekciu, krajiny sa usilovali z nedostatku rovnováhy platobnej bilancie získať výhody. Zadlženie voči zahraničiu, kým sa nevyčerpajú možnosti získania výhodných úverov, umožňuje väčšiu spotrebu, akumuláciu vytvorenú pomocou zahraničných zdrojov, a tiež urýchlenie rastu, čím sa urýchľuje vyrovnávanie s vyspelejšími krajinami. Okrem toho krajiny, ktoré sa dostali do popredia po druhej svetovej vojne, rady akumulovali rezervy, aby dokázali a upevnili svoju silu. Hybnou silou rozvoja niektorých krajín vykazujúcich prebytky, ich najdynamickejším prvkom dopytu bol export, prebytok exportu (pomocou ktorého mohli konjunktúru trvalo udržiavať v prehriatom stave).

Paradoxným spôsobom slúžil tak deficit, ako aj prebytok a vôbec zanedbanie korigovania platobnej bilancie ako prostriedok na podporu rozvoja vnútorného hospodárstva: v deficitných štátoch umožnil využitie hospodárskych kapacít, inflačné prehriatie konjunktúry, v štátoch vykazujúcich prebytok zase ofenzívu exportu a zahraničné investície. Problém však spočíva v tom, že nedostatok rovnováhy platobných bilancií vyvoláva kumulatívne procesy, ktoré pôsobia v smere automatického rastu nerovnováhy.

V miere, v ktorej tak vnútorné, ako aj vonkajšie hospodárstvo „pristupuje“ k „rozšírenej reprodukcii“ prebytku alebo deficitu platobnej bilancie, a v miere, v ktorej sa tento proces rozvíja, korekcia vyžaduje čoraz väčšie obete a súčasne vykonáva čoraz väčší tlak na hospodárstvo. Ako sa táto kumulácia uskutočňuje? V *krajinách, ktoré vykazujú prebytky*, vyvolávajú akumulujúce sa rezervy valút a zahraničný kapitál prúdiaci do obchodných bánk (čím sa hospodárstvo stáva necitlivým voči monetárnym reštrikciám) vnútri krajiny prebytky likvidity a na hospodárstvo pôsobí inflačný tlak. Sama ofenzíva exportu, ktorá vo väčšine prípadov „produkuje“ prebytok, tiež pôsobí inflačným tlakom na hospodárstvo jednak na základe toho, že znižuje ponuku vnútri krajiny, jednak pôsobením zahraničného obchodu ako multiplikátora. Ak krajina nemá rezervy pracovných síl a nevyužitú výrobnú kapacitu, vedie každé opatrenie, ktoré chce stimulovať import pomocou oživenia vnútorného dopytu, *k ďalšej inflácii*.

Oproti tomu *v krajinách, ktoré vykazujú deficit*, je pasívum platobnej bilancie vyvolané prebytočným vnútorným dopytom, alebo zhoršením konkurenčnej schopnosti krajiny. V oboch prípadoch by pomohla deflačná hospodárska politika, lebo by znížila tak vnútorný dopyt, ako aj dopyt po dovážaných výrobkoch a pri zastavení zvyšovania cien alebo ich znížení by sa zlepšila aj konkurenčná schopnosť. Deflačnou hospodárskou politikou by sa však znížila zamestnanosť, ekonomický rast by sa mohol premeniť na *stagnáciu, resp. recesiu*, cenové a mzdové obmedzenia by naproti tomu vyvolali odpor kapitalistov a robotníkov.

Keď je nerovnováha bilancie taká veľká, že nie je možné odsúvať korekciu kurzov, začne sa špekulačný pohyb kapitálu od valút stojacich pred znehodnotením k pevným valútám, pri ktorých je pravdepodobné zvýšenie ich hodnoty, čím sa ešte zvyšuje nerovnováha.

hodnotenie vždy príliš neskoro a väčšinou v príliš veľkej miere, zvýšenie hodnoty uskutočnili síce príliš neskoro, avšak z opatrnosti, pre negatívne pôsobenie na konkurenčnú schopnosť, len v malej miere. Táto okolnosť pôsobí tak, že mechanizmy korekcie pôsobia neskoro a skresľujúco: pasíva platobnej bilancie sa v prípade znehodnotenia v deficitných krajinách likvidujú pri obrovských inflačných nárazoch (ak sa vôbec likvidujú), a tým sa neutralizuje stimulačné pôsobenie znehodnotenia na export. V krajinách, ktoré zhodnotili kurz, vo väčšine prípadov nedôjde k príliš veľkému pokroku pri odstraňovaní prebytku.

Plávajúce kurzy, ktoré sa od r. 1972—1973 široko zavádzajú, zabezpečujú pre vnútornú hospodársku politiku štátov v súčasnosti už o niečo väčšiu autonómiu, avšak k podstatnej zmene nedošlo. Výkyvy kurzov, zatlačené do úzkych hraníc, čo je nevyhnutné pre ochranu svetového hospodárstva pred krízami, vyžadujú veľký intervenčný aparát. Internacionalizácia výrobných síl už natoľko pokročila, že jej ohrozenie nezodpovednými kurzovými manipuláciami nie je v záujme žiadneho štátu. Ak by totiž bola korekcia platobných bilancií v plnej miere ponechaná na mechanizmy kurzov, prílišné výkyvy kurzov by mobilizovali mnohomiliardové špekulačné kapitály a zahraničnoobchodné vzťahy by uviedli do úplnej neistoty. Toto „plávanie“ nie je, a ani nemôže byť „čisté“. „Plávanie“ regulované pomocou intervencií znamená však pre krajiny, ktoré vykazujú prebytky, stále nevyhnutné straty, lebo v rámci intervencií sa takým či onakým spôsobom poskytne úver deficitným krajinám, ktoré sa preto mimoriadne zadlžia. Tento proces bol ešte zostrený naftovou krízou tým, že aj dovtedy stabilnejšie krajiny sa stali deficitnými. Deficitným krajinám teraz hrozí platobná neschopnosť. Situácia platobnej bilancie a vnútorná konjunktúra súvisia ešte viac ako doteraz; deficit klesá priamo úmerne k spotrebe ropy, ktorej cena sa zvýšila. Šetrenie ropou — či už je dôsledkom zvýšenia cien, alebo úradného opatrenia — je činiteľom, ktorý vyvoláva recesiu. Jediná metóda, ktorou je možno brzdiť, je inflačný mechanizmus. Kapitalistické hospodárstva sa dostali do viacnásobného tlaku: sú nútené „lavírovať“ medzi deficitom, stagnáciou, resp. recesiou, infláciou. Zdá sa, že ostrie protiinflačných opatrení teraz zasahuje pracujúcich viac, čo politicky vyvoláva rovnaké nebezpečenstvá ako sama inflácia.

V konečnom dôsledku porušenie medzinárodných menových mechanizmov malo za následok, že tieto mechanizmy nie sú schopné vykonávať svoju prirodzenú funkciu — vyrovnávať medzinárodné platobné bilancie a vyvolávať potrebné procesy ich korigovania. Tieto mechanizmy sa museli teda nahradiť vnútornou hospodárskou politikou, čo je však možné len na úkor vnútornej rovnováhy. Výsledkom bolo, že automatické znovunastolenie rovnováhy nielen na národohospodárskej úrovni, ale aj na medzinárodnej úrovni, ktoré v mnohých prípadoch bolo spojené s poruchami, bolo nahradené *nerovnováhou, ktorá sa stala stálou, nadobudla rôzne formy* a je nerovnomerná v čase i priestore, ale existuje stále.

Z časopisu *Közgazdasági szemle*
1974, č. 3
preložil L. Greiner
(s malým skrátením)

Literatúra

- [1] ERDŐS, P.: Adalékok a mai tőkés pénz, a konjunktúraingadozások és a gazdasági válságok elméletéhez. Budapest, Közgazdasági és jogi könyvkiadó 1966. (Rozmnožené.)
- [2] ERDŐS, P. — MOLNÁR, F.: A tőkés gazdaság struktúrájának és vlásághajlam csökkenésének összefüggései. Közgazdasági szemle, 1969, č. 7—8.
- [3] MARX, K. — ENGELS, F.: Vybrané spisy, zv. II. Pravda 1971, s. 332.
- [4] MARX, K.: A tőke. III. kötet. Budapest, Kossuth könyvkiadó 1961, s. 480.0
- [5] ERDŐS, P.: Tanulmányosorozat a kapitalizmus politikai gazdaságtanának vitatott kérdéseiről, 4. čast. (Rozmnožené.) Ekonomický ústav MAV 1974.
- [6] Finance and Development. Washington 1971, č. 3.
- [7] RADNÓTI, E.: A kúszó infláció elméleti problémái. Budapest, Közgazdasági és jogi könyvkiadó 1974.
- [8] PÜTZ, Th.: Grundlagen der theoretischen Wirtschaftspolitik, Band 1. Stuttgart 1974, s. 78.

Recenzie a bibliografia

KROSZEL, Janusz: *Infrastruktura społeczna w teorii i praktyce gospodarki socjalistycznej*. Instytut słaški w Opolu, 1974, 287 s.

Rýchly ekonomický a spoločenský rozvoj socialistických ekonomík si vyžaduje venovať čoraz väčšiu pozornosť otázkam vývoja sociálnej infraštruktúry, ktorá svojím fungovaním môže pozitívne alebo i negatívne ovplyvňovať ďalší vývoj socialistických ekonomík. Preto treba uvítať každú prácu, ktorá pomáha riešiť tieto aktuálne problémy, a kniha J. Kroszela, *Sociálna infraštruktúra v teórii a praxi socialistického hospodárstva*, takou prácou nepochybne je.

Publikácia je rozdelená do troch častí a pätnástich kapitol. Autor vychádza zo zaužívaného postupu, keď v prvej časti podrobne analyzuje teoretické problémy, v druhej skúma skutočné tendencie a proporcie rozvoja sociálnej infraštruktúry v globálnom meradle a v poslednej časti rozoberá vývoj a problémy sociálnej infraštruktúry v opolskom vojvodstve.

Prvá časť — *Niektoré teoretické problémy rozvoja a fungovania sociálnej infraštruktúry* — predstavuje najdôležitejšiu a najrozsiahlejšiu časť knihy. V úvode autor konštatuje, že „... závislosť medzi rozvojom sociálnej infraštruktúry a hospodárskym rozvojom, hoci obyčajne je verbálne akceptovaná, v konkrétnych analýzach, v teoretických úvahách a plánovacej praxi sa neberie do úvahy“ (s. 17). Jednou z príčin je aj neujasnenosť v chápaní pojmu sociálna infraštruktúra. Autor konfrontuje svoj názor s inými prístupmi a uvádza definíciu sociálnej infraštruktúry,

ktorou rozumie „... zariadenia a inštitúcie poskytujúce služby v oblasti vzdelávania a výchovy, vedy, ochrany zdravia, rekreácie, kultúry a sociálnej pomoci, uspokojujúce potreby človeka ako jednotlivca, nevyhnutné pre existenciu a fungovanie výrobné sféry priamo i nepriamo. Neohraňujem teda tento pojem do materiálno-technickej bázy, ako by to sugerovala etymológia, ale rozumiem ňou aj bázu a inštitúcie, ktoré poskytujú služby opierajúce sa o túto bázu“ (s. 27—28).

Je zrejmé, že autor v prílišnom dôraze na ekonomickú stránku sa dopúšťa určitej jednostrannosti, keď človeka chápe len ako pracovnú silu, súčasť výrobných síl. Takýto prístup však môže viesť k prehliadaniu dôležitých súvislostí v spoločenskom vývoji a mať nežiadúce spoločenské dôsledky.

Ďalej autor rozoberá funkcie, ktoré plnia inštitúcie sociálnej infraštruktúry a zhrňa ich do dvoch veľkých skupín: výrobné a spotrebiteľské funkcie.

Výrobné funkcie sa prejavujú v takom pôsobení infraštruktúry na samého človeka, aby v jeho dôsledku vzrástli výrobné efekty (podobne aj v oblasti výrobných služieb) ľudskej práce v spoločenskom meradle. Jednotlivé druhy služieb spĺňajú priamo i nepriamo výrobné funkcie.

Spotrebiteľské funkcie zahrňujú humanitnú stránku pôsobenia sociálnej infraštruktúry. Jednotlivé časti sociálnej infraštruktúry, ktoré spĺňajú spotrebiteľské funk-

cie, uspokojujú rozličné potreby človeka, bezprostredne nespojené s výrobnou činnosťou. Nepriamym spôsobom, podobne ako celá spotreba, však pôsobia na výrobnú činnosť.

Charakteristickou črtou sociálnej infraštruktúry je tesné spojenie s určitým priestorom, a ďalej, že proces „výroby“ a spotreby prebieha súčasne, pričom jej rozmiestnenie závisí od rozmiestnenia obyvateľstva.

Služby poskytované sociálnou infraštruktúrou, podobne ako akékoľvek iné služby, majú do určitej miery substitučný charakter. Autor napr. uvádza, že dobre organizovaný oddych znižuje dopyt po službách zdravotnej starostlivosti.

Na základe analýzy závislosti medzi ekonomickým rozvojom a dynamikou sociálnej infraštruktúry autor dospieva k základnej téze o ich vzájomnej podmienenosti. V tej miere ako ekonomika utvára dynamiku sociálnej infraštruktúry, tak aj infraštruktúra v niektorých prvkoch podmieňuje ekonomický rast; po druhé, táto závislosť sa prejavuje nielen v rámci celej krajiny, ale aj v jej jednotlivých oblastiach. „V teórii a praxi sa zjavne nedoceňuje fakt, že proces rozvoja sociálnej infraštruktúry sa utvára na základe zákonov,¹ ktoré O. Lange nazýva ekonomickými zákonmi koexistencie alebo štruktúry“ (s. 49). Preto nie je možné skúmať rozvoj a rozmiestnenie sociálnej infraštruktúry v odtrhnutí od väčších jednotiek, akými sú systém národného hospodárstva alebo oblasti.

Za hlavný ekonomický problém fungovania sociálnej infraštruktúry autor považuje otázky systému financovania jej fungovania a rozvoja. Pritom je nevyhnutné brať do úvahy tak ekonomické, ako aj spoločenské predpoklady, kde základnú úlohu hrajú napr. uspokojovanie potrieb rodiny, všeobecné vzdelanie, sociálna starostlivosť atď. Poskytované služby sociálnej infraštruktúry sú financované v rôz-

nej miere z fondu spoločenskej spotreby a bezplatnosť, niektorých poskytovaných služieb nemôže byť rozlišovacím kritériom v porovnaní s inými druhmi služieb.

Veľmi vážnym problémom je aj riadenie dopytu po službách sociálnej infraštruktúry. Formovanie tohto dopytu je jednou z funkcií socialistického štátu. V závislosti od druhu služby sa formovanie dopytu môže uskutočňovať viacerými metódami. Autor navrhuje ako jedno z riešení napr. rozšírenie sféry povinných služieb, ktorými rozumie napr. zdravotnú starostlivosť, vzdelávanie, rekreačné služby a pod.

Na záver teoretickej časti práce autor skúma problémy lokalizácie sociálnej infraštruktúry a podrobuje kritike názory, ktoré skúmajú túto lokalizáciu v odtrhnutí od iných prvkov spoločensko-ekonomického štruktúry krajiny a jednotlivých oblastí. V súlade so základnou tézou práce politika lokalizácie musí prihliadať na úroveň rozvoja a štruktúru väčších systémov.

Rozvoj sociálnej infraštruktúry sa musí chápať ako súčasť sociálno-ekonomického rozvoja jednotlivých oblastí. V súlade s tým, v priestorovej politike nie je možné riadiť sa výlučne predpokladmi alebo princípmi, ktoré berú do úvahy len sociálne aspekty, ale treba brať do úvahy aj potreby harmonického rozvoja oblastí, keďže tieto lokálne potreby sú diferencované. Odtiaľ teda vyplýva základný význam priestorovej analýzy pre výskum sociálnej infraštruktúry.

Problém je totiž v rozdielnosti lokalizácie „výroby“ služieb a lokalizácie spotreby; na tieto rozdiely sa často neprihliada. K tomu ešte pristupuje faktor času, keďže aspekty sociálnej infraštruktúry sa zväčša prejavujú vo vzdialenejšej budúcnosti.

V socialistickej ekonomike riešenie problému lokalizácie nie je výslednicou individuálnych rozhodnutí fungujúcich subjektov, ale je prejavom systému riešení predpokladaných národohospodárskym plánom.

¹ Porovnaj LANGE, O.: Politická ekonomie. Praha, Academia 1966, s. 54.

a štátnym rozpočtom. V súčasnosti chýba jednoznačná predstava o tom, akými princípmi sa treba riadiť pri alokácii prostriedkov, a tak priestorová alokácia má zatiaľ náhodný charakter.

V druhej časti práce — *Dynamika a proporcie rozvoja sociálnej infraštruktúry v Poľsku* — sa autor zameril na analýzu vývoja investícií, základných fondov a pracovných síl v sociálnej infraštruktúre nielen v globálnom meradle, ale aj podľa jednotlivých vojvodstiev.

Konštatuje, že nedostatok štatistických podkladov, a hlavne ich malá výpovednosť nedovoľujú jednoznačne povedať, či vývoj sociálnej infraštruktúry v Poľsku zodpovedal potrebám celého národného hospodárstva. Za kľúčovú veličinu autor považuje vývoj investícií a podľa dynamiky vývoja výrobnej sféry, rastu ekonomickej potencie ekonomiky sa domnieva, že vývoj investícií mohol byť rýchlejší v sociálnej infraštruktúre. Uvádza napr., že podiel investícií do kultúry a sociálnych inštitúcií klesol v rokoch 1960—1969 zo 7,5 % na 4,9 %. Podobne aj ďalšie uvádzané údaje autora svedčia o nedocenení významu sociálnej infraštruktúry. Za jednu z hlavných príčin autor považuje chýbanie určitej premyslenej politiky rozvoja sociálnej infraštruktúry.

J. Kroszel skúma problémy lokalizácie investícií, základných fondov a pracovných síl v sociálnej infraštruktúre vo vzťahu k počtu obyvateľov jednotlivých vojvodstiev a regiónov. Pri praktických výpočtoch používa maticu odchýlok (kde základ tvorí buď počet obyvateľstva, buď zamestnanosť v priemysle), maticu podielov lokalizácie, a koeficient lokalizácie, ktorý zostavil P. S. Florence. Koeficient lokalizácie sa vypočíta tak, že určíme najprv percentuálny podiel skúmaných jednotiek v celkovom súbore, potom sa určia rozdiely v jednotlivých oblastiach medzi percentuálnymi podielmi dvoch skúmaných veličín, spočíta sa kladný alebo záporný podiel a výsledok sa delí 100. Koeficient potom vyjadruje stupeň korelácie (v bež-

nom zmysle slova) uvažovaných elementov.

Pri praktickej analýze podielu investícií do sociálnej infraštruktúry dospel k záveru, že ich podiel na celkových investíciách vo vojvodstve, resp. regióne do značnej miery súvisí s dynamikou výrobných investícií a celkovou ekonomickou úrovňou oblasti. Na druhej strane rozmiestnenie základných fondov sociálnej infraštruktúry, najmä na úseku školstva a zdravotníctva, silne koreluje s rozmiestnením obyvateľstva. Je to pochopiteľné, ak vezmeme do úvahy značnú prestarnutosť základných fondov v týchto odvetviach a nedostatočnú pozornosť venovanú údržbe a výmene základných fondov. Pokiaľ ide o zamestnanosť v sociálnej infraštruktúre, najsilnejšia korelácia sa prejavuje medzi rozmiestnením obyvateľstva a lokalizáciou školstva (najmä základného), v zdravotníctve je táto korelácia nižšia. Rozdiely medzi vojvodstvami pritom nie sú zanedbateľné. K zmenšeniu rozdielov medzi vojvodstvami došlo vtedy, keď sa ako základ nepoužil celkový počet obyvateľstva oblasti, ale napr. celková zamestnanosť v danej oblasti, resp. v priemysle.

Na základe množstva štatistických údajov autor presvedčivo dokazuje, že vývoj sociálnej infraštruktúry v jednotlivých regiónoch bol nerovnomerný a že jestvujúce rozdiely sa ešte nepodarilo odstrániť. Preto považuje za hlavnú úlohu zabezpečiť v dlhodobých plánoch do roku 1990, aby sa rozdiely medzi priemyselnými a nepriemyselnými regiónmi a jednotlivými vojvodstvami odstránili.

V poslednej časti práce — *Spoločenská infraštruktúra v opolskom vojvodstve* (vzbrané problémy) — autor prechádza od globálnych analýz k analýze vývoja sociálnej infraštruktúry menších regiónov, konkrétne v opolskom vojvodstve. Skúma tu závislosti medzi rozmiestnením obyvateľstva a rozmiestnením infraštruktúry, objemu služieb, zamestnanosťou atď. Zároveň získané výsledky konfrontuje s celou ekonomikou, čím zachováva väzby

medzi väčším a menším systémom. Táto časť práce je prevažne opisného rázu, s množstvom tabuliek a údajov.

Štatistické údaje z opolskej oblasti jasne ukazujú minimálny rozvoj sociálnej infraštruktúry. V mnohých prevádzkach i počas desiatich rokov (obdobie rokov 1960—1970) nevidno prakticky žiadny progres. Takýto stav pri súčasnej dynamike rozvoja ekonomického sektora svedčí o zostávaní sociálnej infraštruktúry.

V záverečnej časti knihy autor hovorí, že je potrebné so všetkou určitosťou zdôrazniť skutočnosť, že jednou z nevyhnutných podmienok modernizácie štruktúry vyspelých regiónov (v ekonomickom zmysle slova) bude rozhodné urýchlenie rozvoja sociálnej infraštruktúry, a predovšetkým tých odvetví, ktoré podstatným spôsobom vplývajú na ekonomické procesy.

Ak máme hodnotiť prácu ako celok,

možno povedať, že je veľmi vydareným pokusom o spojenie makroregionálneho a regionálneho prístupu k sociálnej infraštruktúre. Práci by však bolo prospelo hlbšie rozpracovanie takých významných problémov, ako sú: spoločenská delba práce, sociologické problémy sociálnej infraštruktúry, ktoré sú tu rozpracované len tézovite. Podobne by bolo vhodné uviesť aj názory ekonómov iných socialistických krajín.

Veľkým kladom práce je komplexné chápanie rozvoja sociálnej infraštruktúry, či už smerom priestorového rozmiestnenia, alebo väzieb na reprodukčný proces. Pre našu teóriu a prax sú však najcennejšie metodické postupy pri hodnotení a plánovaní vývoja sociálnej infraštruktúry, ktoré môžu významne prispieť k ďalšiemu poznaniu fungovania našej ekonomiky.

Štefan Zajac

PREHLAD OBSAHOV ZAHRAŇIČNÝCH ČASOPISOV

VOPROSY EKONOMIKI, 1975, č. 5

SOROKIN, G.: Veľké hospodárske víťazstvo ZSSR vo vojne s fašistickým Nemeckom — KALININ, V.: Práca a priemyselné kádre v rokoch Veľkej vlasteneckej vojny — FEDOSEJEV, P.: Ekonomické výskumy v súčasnosti (Z vystúpenia na konferencii zástupcov riaditeľov spoločenských vied akadémií vied socialistických krajín) — EDELGAUZ, G.: Meranie úžitkovej hodnoty — FEDORENKO, N.: Ekonomicko-matematické modely plánovania — DROGIČINSKIJ, N.: Zdokonaľovanie organizácie riadenia ekonomiky — MILUKOV, A. — DRIZE, I.: Pobádacie fondy a zisk — BRENNER, M.: Rozvoj teplárenského priemyslu — ORLOV, Ja.: O upevňovaní chozrasčotných vzťahov obchodu s priemyslom — ARCHIPOV, A.: Zvyšovanie efektívnosti poľnohospodárskej výroby — NIKL, I.: Tridsať rokov ekonomického rozvoja Československej socialistickej republiky — ČEČELEVA, T.: Národohospodárska efektívnosť, metódy jej hodnotenia a analýzy — K LAPÁČ, N.: O účinnosti ekonomického vzdelávania pracujúcich

VOPROSY EKONOMIKI, 1975, č. 6

JAKOVEC, Ju.: Zvyšovanie cien minerálnych surovín — VITIN, A.: Meranie efektívnosti investícií — MAŇKIN, N.: Rezervy poľnohospodárskej výroby — KAPUSTIN, Je.: Ekonomický aspekt socialistického spôsobu života — OLSEVIČ, Ju.: Vývoj súčasnej buržoáznej politickej

ekonomie — CHROMOV, P.: Ekonomická veda v Akadémii vied — CHEJNMAN, S.: Rozvoj pracovných nástrojov a technická politika — KONSTANTINOV, Ju.: Valutovo-finančná spolupráca členských krajín RVHP — NIKOLOJEV, Ju. — TARASOV, L.: Ekonomika členských krajín RVHP — KRASOVSKIJ, V.: Spoločenský produkt a finálny efekt — O efektívnosti spoločenskej výroby — KVAŠA, Ja.: Výrobné združenie a štatistika výroby

PLANOVOJE CHOZIAJSTVO, 1975, č. 5

Zdokonaľovanie hospodárskeho mechanizmu — DROGIČINSKIJ, N.: Projekty hlavných schém riadenia odvetvových systémov — ARBATOV, G.: Projektovanie organizácie veľkých výrobných komplexov a ich riadenie — BUNIČ, P.: Bajkalsko-amurská magistrála a rozvoj ekonomiky Ďalekého východu — PAVLOVSKIJ, I.: Veľký hrdinský čin sovietskeho národa — KOSIAČENKO, G.: Vytvorenie vojnovnej ekonomiky ZSSR v rokoch 1941—1945 — ZELENOSKIJ, A.: Zo skúseností práce Gosplanu ZSSR v rokoch Veľkej vlasteneckej vojny — MALYŠ, A.: Programový dokument vedeckého komunizmu — SCHURER, G.: O zdokonaľovaní plánovania v NDR — SODNOM, D.: Národné hospodárstvo Mongolska: plánovanie a riadenie — ILYIN, I.: Právne otázky prípravy hlavných schém riadenia priemyselných odvetví — FURSOV, V.: Chozrasčot a materiálne stimulovanie vo Volžskom automobilovom závode — MOSKALENKO, V.: Produkti-

vita práce a jej úlohy v súčasnosti — FEDININ, V.: Plán a súťaženie v podmienkach rozvinutého socializmu — BUCHANEVIČ, B.: Štrukturálny faktor a dynamika produktivity práce — FAFUCHA, L. — AVCHIMOV, V.: Ukazovatele technicko-ekonomickej úrovne výroby — PASKO, V. — OŠKIN, A. — KOROBKIN, V.: Závazky v dodávkach a znižovanie zásob tovarov

PLANOVOJE CHOZIAJSTVO, 1975, č. 6

Krajiny socializmu v novom rámci — BAJBAKOV, N.: Úloha sovietskej ekonomiky pri zabezpečovaní víťazstva vo Veľkej vlasteneckej vojne — ČUKANOV, O.: Vedeckotechnický pokrok v podmienkach socialistickej ekonomickej integrácie — KORMNOV, Ju.: Plánovo-ekonomický mechanizmus odvetvovej integrácie — ŠIRIAJEV, Ju.: O tendenciách ekonomickej integrácie členských krajín RVHP — GRINEV, V. — LEBEDINSKAS, A.: Určovanie efektívnosti využívania zahraničných úverov na vytváranie výrobných možností na území ZSSR — BARKOVSKIJ, A. — ISUPOV, V. — JAGODOVSKIJ, L.: Členské krajiny RVHP v roku 1974 — JUDIN, Je.: Efektívne využívanie tepelných energetických zdrojov krajiny — celoštátna úloha — MAZOVER, Ja.: Perspektívy Kansko-očinskej uhoľnej panvy — MATVEJEV, A.: Progresívny systém organizácie stavebníctva — SENČAGOV, V.: Finančné metódy stimulovania zvyšovania efektívnosti investícií — VALOVOJ, D. — LAPŠINA, G.: Ekonomické zákony: pôsobenie a vedomé využívanie — MEDVEDEV, N.: Ekonomika komplexného lesného hospodárstva — TABAČNIKAS, B. — LAJKOV, A. — LEVINSON, L.: K otázke porovnateľných ukazovateľov — DERUŽINSKIJ, V.: Plánovanie technického rozvoja podniku — GERAŽAN, N.: Zvyšovanie úlohy výpočtu cien na podnikoch — JEGIAZARIAN, A. — KARAPETĀN, S. — MANUČARIAN, T.: Miestnemu priemyslu — vlastnú surovinovú

základňu — MOSKALENKO, V. — BAILAN, M.: Stimulovanie zvyšovania úrovne využívania výrobných možností vnutropodnikových útvarov

EKONOMIČESKIJE NAUKI, 1975, č. 5

RADČENKO, V.: O základnej kategórii politickej ekonomie socializmu — SOVETOVA, A.: Základy organizácie spoločenskej práce na podnikoch — DOSTOVALOV, Ju.: K otázke o forme rozdeľovania spotrebných predmetov v socializme — CHABINI, R.: O ekonomických funkciách spoločenských spotrebných fondov — MIKULSKIJ, K.: Sociálno-ekonomická politika v rozvinutej socialistickej spoločnosti — LUKAŠEVIČ, L.: Aktuálne otázky metodológie a organizácie plánovania v odvetví — ARUŤUNAN, G.: Hodnotenie efektívnosti odvetvových štrukturálnych zmien v priemysle — BASKIN, A.: Rozvoj priamych dlhodobých vzťahov a prehĺbovanie vzájomného pôsobenia podnikov — MOTORIN, I.: Zahraničné ekonomické styky a kritériá ich efektívnosti — DAJNOVSKIJ, A.: Určovanie nákladov na prípravu špecialistov s vysokoškolským vzdelaním — KRAVCOVIA, I.: Národné a medzinárodné aspekty tvorby národohospodárskych komplexov členských krajín RVHP — MANDRYKIN, V.: Národné ekonomické záujmy v podmienkach socialistickej integrácie — OREŠKIN, V.: Otázky teórie imperialismu v prácach Ja. M. Sverdlova (k 90. výročiu narodenín) — SMIRNOV, A. — BUCH, Je. — JAGODKINA, I.: Teória tovarovo-peňažných vzťahov a prax ich využívania v rokoch 1959—1957 — KOROSTELEV, V.: Neudržateľnosť buržoázných teórií kríz

EKONOMIČESKIJE NAUKI, 1975, č. 6

CHESSIN, N.: O historicko-genetickom prístupe k výskumu systému výrobných vzťahov rozvinutého socializmu — ŠKREPOV, V.: Tovar a obrat tovaru ako pred-

poklady analýzy procesu tvorby kapitálu — ANDREJEV, B.: O kolobehu výrobných fondov — LOZOVŮJ, V.: Niektoré otázky vyššioľovania úhrnného spoločenského produktu — ZACHAROV, S. — FEDOROVA, N.: Informačné aspekty riadenia spoločenskej výroby — RUTGAJZER, V.: Materiálové náklady nevýrobnej sféry — ČUCHAROVA, G.: Vzťahy pracovného a voľného času (podľa výsledkov výskumného materiálu) — IVANOV, S.: Hospodárska „pomoc“ USA rozvojovým krajinám v systéme štátnomonopolistického kapitalizmu — ZIMENKOV, R.: Nová forma expanzie USA v rozvojových krajinách — ČERKOVEC, V.: Marxistsicko-leninská politika ekonómia chápaná v širšom zmysle (ku knihe A. I. Paškova „Otázky ekonomickej vedy“) — ČERKASOV, N. — MELNIKOV, Ju.: Nový variant teórie „konvergencie“ — PAVLOV, P. — MALYŠEVA, L.: Skúsenosti s využívaním technických prostriedkov v procese výučby politickej ekonómie — KONOPLEVA, V.: Programovanie a riešenie úloh politickej ekonómie

MIROVAJA EKONOMIKA I MEŽDUNARODNYJE OTNOŠENIJA, 1975, č. 5

MANFRED, A.: Nehynúca sláva historického Víťazstva — MONIN, M.: Veľké internacionálne poslanie — PROEKTOR, D.: Význam Víťazstva a problémy bezpečnosti Európy — OREL, V.: Magistrála socializmu — LEBEDEV, A. — POKLAD, B.: Životná sila sovietsko-poľskej družby — UTKIN, A.: „Atlantizmus“ sedemdesiatych rokov — CHVOJNIK, P.: Medzinárodné monopoly a medzinárodný obchod — URLANIS, B.: Demografická politika v súčasom svete — ZVIAGELSKAJA, I.: Zostrovovanie vnútorného napätia v Izraeli — ALEKSANDROV, Ju.: Zvláštnosti agrárnej evolúcie ázijských krajín — KONDRATEV, V.: Thajsko dnes — KOLESNICENKO, T. — FEDOROV, V.: „Tretí svet“ — problémy vnútorné a zahraničné

MIROVAJA EKONOMIKA I MEŽDUNARODNYJE OTNOŠENIJA, 1975, č. 6

SILIN, Je.: Ludstvo Európy v boji za bezpečnosť kontinentu — KOLIKOV, N.: Na stráži mieru — MAŤUCHIN, G.: Svetové finančné centrá dnes — MOROZOV, G.: Medzinárodné právo a medzinárodné vzťahy — ŠENAJEV, V.: Hospodárska platforma SPD — Hospodárska kríza v kapitalistickom svete — LOBANOV, L.: Kódex hospodárskych vzťahov — KUZMIN, S.: Mnohonárodné korporácie a integrácia v „treťom svete“ — FEDOROV, Ju.: Cesty a slepé uličky imitačného modelovania v USA

EKONOMIKA SOVETSKOJ UKRAJINY, 1975, č. 5

DEREVIANKIJ, T.: Národné hospodárstvo ZSSR v období Veľkej vlasteneckej vojny — BURLIN, V.: Sovietska Ukrajina za tridsať povojnových rokov — LEBEDEV, N. — PESČANSKIJ, P. — BYČENOK, N.: O rozvoji výroby tovarov širokej spotreby v podnikoch miestneho priemyslu UZSR — POLISECKIJ, G. — RIUMINA, A. — UGLANOV, M.: Tvorba a efektívnosť základných výrobných fondov v sovchozoch na výrobu zeleniny a mlieka, mäsa a mlieka — KRUČLAK, B.: Efektívnosť investícií pri agrárno-priemyselnej kooperácii — ŠČUKIN, A.: Plne využívať prírodné zdroje — ANDRIJENKO, V.: Problémy a metódy merania produktivity spoločenskej práce — PASCHAUER, A.: Určovanie efektívnosti ekonomicke vzájomne spätých opatrení — KOSTUK, V.: O zosilňovaní ekonomických stimulov v mestskej autodoprave — MACHIŇA, M. — DOLGIJ, L. — MARIANČIK, V.: Rozvoj cukrovarníckeho priemyslu na Ukrajine — POSPÍŠIL, B.: Tridsať rokov socialistických výdobytkov v Československu — BAGANIN, A.: Na ceste plodnej spolupráce — GAJDAMENKO, I.: Z praxe využívania fondov materiálneho stimulovania — PROKOPEN-

KO, A.: Zdokonaľovanie systému dlhodobého úverovania — LEVITSKIJ, P. — BALABAJ, N.: Technický pokrok a výška vlastných nákladov v závodoch špecializovaných na výrobu súčiastok

EKONOMIKA SOVETSKOJ UKRAJINY,
1975, č. 6

KIRIJENKO, N.: Zákon dopytu a ponuky a jeho plánovité využívanie — VIŠNEVECKIJ, I.: K otázke o ekonomickej zodpovednosti — DONEC, Ju.: Metóda dlhodobého plánovania reprodukcie základných fondov strojárstva — TIMČENKO, V. — SIZONENKO, V.: Vnútropodnikový chozračot v opravárskych podnikoch „Selchozotechnika“ — RUSNAK, A.: Zdokonaľovať metódy analýzy rezerv rastu produktivity práce — UMANEC, A. — JAKUBOVIČ, V.: Zdokonaľovať plánovanie rozpočtu na udržiavanie a využívanie nástrojov — BELAŠOV, L. — ŽARKOVA, I. — SUSOVA, A.: O ekonomickom hodnotení využívania odpadov v priemysle — NIKOLAJENKO, I.: Posledný rok päťročnice a rast pracovnej aktivity más — DUBOVIK, V. — FIŠČUK, B.: Niektoré rezervy zvyšovania efektívnosti základných fondov a výrobných kapacít elektroenergetiky USSR — GRINČUK, L.: Vedeckotechnický pokrok a integrácia v poľnohospodárstve — BILSKIJ, V. — DENISENKO, P.: O zvyšovaní efektívnosti využívania techniky v poľnohospodárstve — DAŠEVSKIJ, M. — BOJČENKO, G.: Zvyšovanie efektívnosti výroby za výpočet strát pracovného času — KUKURUDZA, I.: Bankrot buržoázných falzifikačných predpokladov socialistickej revolúcie v podmienkach vedeckotechnickej revolúcie

WIRTSCHAFTSWISSENSCHAFT, 1975, č. 5

Interview s S. I. Ťulpanovom a Fredom Oelsnerom — SKAMBRACKS, H. — STORCH, W.: K 100. výročiu Marxovej a Engelsovej kritiky Gothajského programu a zjednotenia nemeckého robotníckeho hnutia v roku 1875 v Gothe — STRAUSS,

C. J.: K problémom riadenia a plánovania v hospodárení s materiálom — CURMANN, K. — SCHREIBER, K.: Zlepšovanie plánovania zásob ako faktor zvyšovania efektívnosti a intenzifikácie reprodukčného procesu — BEIERSDORFER, R. — STEUDNER, H.: Základy plánovania a presadzovania ekonomicky odôvodnených spôsobov obehu výrobných prostriedkov — HESS, P.: Podmienky produkcie pracovnej sily ako tovaru a kríza kapitalistickej spoločnosti — TAUTZ, H. D.: O vzájomných vzťahoch metodických zásad, spôsobov a nástrojov vzhľadom na metódu politickej ekonómie — ESPENHAIN, R. — MEISSNER, H.: Buržoázna kritika socializmu a kríza buržoáznej politickej ekonómie — HARTMANN, W. D.: Teoretické a metodologické problémy efektívnosti socialistickej spoločenskej výroby

WIRTSCHAFTSWISSENSCHAFT, 1975, č. 6

JUNGNICKEL, J.: Poznámky o vede a prírodných silách v rukopise Karola Marxa doteraz v nemčine nepublikovanom — AMBREÉ, K. — MUSCHTER, A.: Teoretické problémy plánovania cien priemyselných výrobkov, ich základy a úlohy ich vytvárania — MANN, H.: Plánovitá tvorba cien ako prostriedok na zvýšenie vedeckotechnického pokroku — BANES, T. — NICK, H.: Úžitková hodnota a tvorba cien — MODEL, C. — TÄNZER, W.: Teoretické základy a praktický význam metódy odpisov, ktorá je proporcionálna údržbe — SOMMERFELD, E.: Kopernik o peniazoch — HOFFMANN, U.: Úloha inflácie v rámci cyklickej a chronickej krízy súčasného kapitalizmu — ZAHRADNÍČEK, J. — SLÁDKOVÁ, J.: Súčasný otázky cenovej politiky v ČSSR — KOSMA, J. — PELZNER, M.: Problémy zdokonaľovania mechanizmu riadenia socialistickej ekonomickej integrácie — GROSS, K. — PREUSSE, G.: Kapitalistický proces koncentrácie v ekonomike západoeurópskych krajín po II. svetovej vojne — Do-

plnok k dizertáciám úspešne obhájeným v roku 1973 v oblasti ekonomických vied

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE, 1975, č. 5

NÉMETH, K.: Úlohy našej hospodárskej výstavby — CSIKÓS-NAGY, B.: Príspevky k teórii inflácie — VÉKÁS, I.: Záujem, investície, efektívnosť v štátnych majetkoch — KŐSZEGI, Gy.: Naša cestná sieť a dopravné náklady — RIMLER, J.: Jednoduchá metóda na oddelenie kvantitatívneho a kvalitatívneho účinku nákladov v agregovanej produkčnej funkcii — CSATÓ, K.: Úloha štruktúry spotreby v teórii reprodukcie François Quesnaya (Na základe „Tableau économique“) — KOPÁTSY, S.: O konvertibilitate — SINKOVICS, A.: Je vývin trhu zákonitý v socializme? — KÖVES, P.: „Indexovanie“ spotrebného myslenia a elasticita dôchodkov

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE, 1975, č. 6

HUSZÁR, I.: O poučení z troch desaťročí — ERDŐS, P.: O analógii medzi nákladmi obehu a daňami — FERGE, Zs.: Spoločenská politika, sociálna politika a typy centralizovaného znovurozdeľovania — BAUER, T.: Protirečivá situácia podnikov v maďarskom hospodárskom mechanizme — KISS, T.: Medzinárodná spolupráca v plánovaní v rámci RVHP — CSILLAY, I.: K teórii „rozdeľených“ výrobných vzťahov — VISZT, E.: Kvalifikačná mobilita pracovných síl — FEKETE, Gy.: Integrácia medzi poľnohospodárstvom a inými národohospodárskymi odvetvami

IKONOMIČESKA MISL, 1975, č. 3

ATANASOV, B.: Metodologické otázky tvorby cien v medzinárodných socialistických podnikoch — GIULMEZOV, L.: Ďalšie zospoločensťovanie poľnohospodárskej výroby a rozvoj družstevného vlastníctva — GEORGIJEV, R.: Metodologické otázky vytvárania jednotného informačného jazyka v ekonomike — KOŇAROV, A.: Problémy analýzy územnej organizácie odvetví priemyslu — CANEV, N.: Základné tendencie v rozvoji svetovej lodnej dopravy — BECHAR, N.: Životné prostredie a rast ekonomiky v kapitalizme — VASILIEV, V.: Vlastné náklady ako kritérium plánovanej tvorby cien

IKONOMIČESKA MISL, 1975, č. 4

GEORGIJEV, I.: Tendencie rozvoja technických prostriedkov a pracovnej sily vo vedeckých výskumných prácach — STANOJEV, D.: Predpoklady a možnosti zblížovania vnútorných cien členských krajín RVHP — MITEV, N.: Koncentrácia výroby a produktivity práce v strojárstve — SKAČKOVA-GEORGIJEVA, D.: Optimalizácia štruktúry pri výrobe cementu — OBMINSKIJ, Je.: Kritika buržoázných teórií medzinárodnej delby práce — VYLČEV, T.: Súčasná štruktúra a ciele exportu súkromného kapitálu do Afriky — ČALYKOV, V.: Modelovanie a riadenie integrovaného ekonomického systému — ŠALAMONOV, St.: Ekonomická charakteristika industrializácie poľnohospodárskej výroby v členských krajinách RVHP

Správy

Medzinárodná konferencia o integrácii rozvojových krajín a o problémoch spolupráce socialistických a rozvojových krajín

Hlavnou úlohou súčasnej etapy národnoslobodzovacieho hnutia rozvojových krajín je boj za dosiahnutie ekonomickej nezávislosti prekonaním svojej hospodárskej zaostalosti. Pri prekonávaní hospodárskej zaostalosti sa rozvojové krajiny stretávajú s vážnymi prekážkami. Jedným z faktorov, ktorý môže rozvojové krajiny pri rozvoji národného hospodárstva využívať, je rozvíjajúci sa proces integrácie v „treťom svete“ a spolupráca so socialistickými krajinami. Vzhľadom na význam, ktorý rozvojové krajiny majú vo svete, problémy ekonomickeho rozvoja týchto krajín sú v popredí záujmu marxistických i buržoázných ekonómov.

Význam a aktuálnosť spomenutých problémov zdôraznila i medzinárodná konferencia na tému *Integračné procesy v „treťom svete“ a problémy spolupráce socialistických a rozvojových krajín*, ktorá sa konala v dňoch 19.—21. novembra 1974 v Libliciach.

Základnou úlohou konferencie bolo urobiť marxisticko-leninský rozbor viacerých aktuálnych teoretických a praktických politických problémov rozvoja integračných procesov v rozvojových krajinách so zreteľom na význam ďalšieho rozširovania a prehlbovania spolupráce medzi socialistickými a rozvojovými krajinami.

Konferenciu riadil A. Holub z Ekonomickeho ústavu ČSAV v Prahe. Zahajovací prejav V. Landu, člena korešponden-

ta ČSAV, v jeho zastúpení predniesol F. Lonč.

Program konferencie zahŕňal tri okruhy problémov:

1. Možnosti a protirečenia integrácie v „treťom svete“.
2. Metódy využívania integračných procesov v „treťom svete“ vyspelými kapitalistickými krajinami.
3. Predpoklady a zameranie hospodárskej spolupráce medzi socialistickými a rozvojovými krajinami v podmienkach plnenia Komplexného programu socialistickej integrácie.

V rámci prvého okruhu problémov boli prednesené úvodné slová k referátu V. L. Ťagunenka, člena korešpondenta AV ZSSR, vedúceho odboru rozvojových krajín Ústavu svetovej ekonomiky a medzinárodných vzťahov AV ZSSR v Moskve, na tému *Niektoré osobitosti integračných procesov v „treťom svete“*, k referátu J. Foltýna (EÚ ČSAV) na tému *Aktuálne problémy medzinárodnej ekonomickej integrácie rozvojových krajín*, k referátu M. Kűccka a F. Kroského z Univerzity K. Marxa v Lipku na tému *Hospodárska spolupráca a integrácia rozvojových krajín v podmienkach boja dvoch svetových sústav a* k referátu L. Vinogradovej (IMEMO Moskva) na tému *Problémy integrácie malých rozvojových krajín*.

V. L. Ťagunenka vo svojom referáte po vymedzení obsahu kategórie ekonomickej

integrácie zamerlal pozornosť na hlavné rozdiely medzi ekonomickou integráciou rozvojových a priemyselne vyspelých krajín. Tieto rozdiely sú podmienené odlišným stupňom rozvoja výrobných síl, ktorý podmieňuje i rozdielny vzťah k integračným procesom. Kým vo vyspelých kapitalistických krajinách tendencia k integrácii vyplýva hlavne z vysokej úrovne rozvoja výrobných síl, v rozvojových krajinách hlavným motívom rozvoja integračných procesov je úsilie využiť ich ako faktor pre spoločné riešenie úloh dôležitých pre rozvoj, a súčasne pre boj proti nadvláde imperializmu, proti neokolonializmu a za dosiahnutie ekonomickej nezávislosti rozvojových krajín.

Autor druhého základného referátu J. Foltýn sa v prvej časti sústredil na stručnú rekapituláciu základného hodnotenia medzinárodnej ekonomickej integrácie rozvojových krajín marxistickým výskumom na základe jej vývoja do konca 60. rokov. Poukázal na význam, charakter a podmienky; na optimálne metódy a nástroje i na vzťah ekonomickej integrácie rozvojových krajín k socialistickým. J. Foltýn uviedol, že východiskom marxistickej vedy pri hodnotení rozvíjajúcich sa integračných procesov je Leninova téza v súvislosti s charakteristikou dvoch historických tendencií v rozvoji kapitalizmu — na jednej strane rozvoj národného hnutia a vytvorenie národných štátov a na druhej strane odstraňovanie národných hraníc a internacionalizácie hospodárskeho života. Formy internacionalizácie hospodárskeho života sú rôzne v dôsledku odlišného stupňa rozvoja výrobných síl a aj sociálno-ekonomických vzťahov a podmienok. Tieto činitele určujú nielen formy, ale aj obsah a dôsledky integrácie. Pri spoločných príčinách vystupujú celkom odlišné ciele, formy a sociálno-ekonomické dôsledky integrácie v rôznych spoločensko-ekonomických formáciách. Pri celkovom nízkom stupni rozvoja výrobných síl v rozvojových krajinách väčšina odvetví budovaných v rámci industrializácie sa rozvíja na sú-

časnej technickej úrovni. Rozvoj výrobných síl v týchto krajinách však naráža na nedostatok kapitálu a kvalifikovaných pracovných síl. Preto zjednotenie síl na urýchlenie ekonomickeho rozvoja v mnohých životne dôležitých odvetviach sa stáva pre rozvojové krajiny životnou nevyhnutnosťou. Na rozdiel od tvrdení buržoázných ekonómov, že integrácia v týchto krajinách je predčasná, marxistická ekonomická teória zdôrazňuje nevyhnutnosť rýchleho rozvoja integračných procesov z hľadiska riešenia úloh celkového vývoja rozvojových krajín.

Autor poukázal na niektoré činitele negatívne pôsobiace na rozvoj integrácie, ako napr. úzky rámec výrobných vzťahov, sociálno-ekonomická štruktúra a iné. Z faktorov, ktoré na proces integrácie pôsobia pozitívne, spomenul charakter štátu a jeho zásahy do ekonomiky, teda aj do integrácie (záujem na nezávislom ekonomikom rozvoji a čiastočne antiimperialistické zameranie, obranný charakter niektorých integračných zoskupení). Ďalej autor spomenul zložitost ideologických, politických a ekonomických podmienok, ktorá vytvára prekážky rozvoju integračných procesov a umožňuje imperializmu robiť pokusy na využitie tohto procesu vo svojich záujmoch. Výskumy rozvoja integrácie v „tretom svete“ urobené v socialistických krajinách ukazujú, že podmienky, za ktorých sa integrácia rozvíja, tento proces veľmi komplikujú.

Druhú časť referátu autor venoval otázke rozvoja medzinárodnej ekonomickej integrácie rozvojových krajín v poslednom období, najmä základným tendenciám rozvoja tohto procesu v 70. rokoch, činnosti integračných zoskupení v 70. rokoch, vnútorným a vonkajším podmienkam rozvoja medzinárodnej ekonomickej integrácie rozvojových krajín a ich vplyvu na súčasný stav integračnej aktivity. Autor pritom došiel k záveru, že vývoj medzinárodnej ekonomickej integrácie rozvojových krajín v 70. rokoch nie je v protirečení s hlavnými postulátmi a výsledkami vý-

skumu. Objektívny charakter integračného procesu sa prejavuje v existencii integračných zoskupení a ich postupnej konsolidácii.

M. Kück a F. Kroske sa vo svojom spoločnom referáte zaoberali niektorými otázkami rozvoja integračných procesov v rozvojových krajinách v podmienkach boja dvoch svetových sústav. Autori v referáte poukázali na to, že základom rozvoja a prehĺbovania ekonomickej spolupráce a integrácie je objektívna ekonomická tendencia k internacionalizácii výroby a hospodárskeho života. Zmyslom ekonomickej spolupráce a integrácie rozvojových krajín je rozšírenie a upevnenie materiálo-technickej a finančnej základne, efektívnejšie využívanie výrobných kapacít, vytváranie regionálnych hospodárskych komplexov, rozvoj špecializácie a kooperácie výroby, diverzifikácia exportu, rozšírenie trhu a pod. Autori zdôraznili, že to, v záujme koho sa integrácia rozvíja, závisí od konkrétnych triednych vzťahov a vlastníckych foriem v príslušných krajinách. Vzhľadom na to, že v súčasnom období bojujú o podriadenie si integračného procesu národnooslobodzovacie hnutie a imperialismus, nemožno jednoznačne tvrdiť, že hospodárska spolupráca v každom prípade napomáha dosahovanie ekonomickej nezávislosti. Rozdiely vo vlastníckych vzťahoch a v pomere síl, rôzne typy cesty sociálneho vývoja rozvojových krajín majú za následok rastúcu diferenciaciu. V uvedenej súvislosti autori poukázali na vplyv rozdielov v procese spoločenského rozvoja na charakter ekonomickej spolupráce a integrácie rozvojových krajín.

Autori uviedli aj niektoré základné princípy ekonomickej spolupráce rozvojových krajín (úplná rovnoprávnosť účastníkov, záruka štátnej suverenity, nezasahovanie do vnútorných záležitostí, dodržanie absolútnej dobrovoľnosti účasti v ekonomickom združení a vzájomná výhodnosť pre všetkých účastníkov). V ekonomickej oblasti tieto princípy vystupujú vo forme viacerých ekonomických požiadaviek, ako ne-

vyhnutnosť zabezpečiť trvalý ekonomický efekt hospodárskej spolupráce; zachovať pre ekonomický rozvoj jednotlivých členských krajín objektívne nevyhnutné proporcie so zreteľom na národné požiadavky a na záujmy celého združenia; pripraviť opatrenia, aby sa zamedzilo prípadnému zvyšovaniu rozdielov medzi krajinami (najmä v prípadoch združení krajín s rozličným stupňom rozvoja). Prírodné zdroje sa musia využívať v národných záujmoch rozvojových krajín s cieľom odstrániť nadvládu zahraničného kapitálu. V závere referátu sa autori zaoberali pomocou a podporou socialistických krajín pri rozvoji činnosti jednotlivých integračných zoskupení.

Záverčným referátom v rámci prvého okruhu problémov bol referát L. Vinogradovej. V úvode svojho referátu sa autorka dotkla všeobecných problémov rozvoja integračných procesov v „tretom svete“. Ďalej svoju pozornosť zamerala na problémy integrácie malých rozvojových krajín, najmä na osobitosti prístupu týchto krajín k integračným procesom. Autorka sa zaoberala dvoma typmi integrácie — integráciou v oblasti trhu a integráciou vo sfére výroby. „Trhová“ integrácia predpokladá vytvoriť jednotný ekonomický priestor, chránený voči vonkajšiemu svetu jednotnou colnou bariérou a inými bariérami, a súčasne odstrániť vnútorné prekážky pre pohyb tovaru, kapitálu, pracovných síl a služieb. Druhý typ integrácie predpokladá spoluprácu vo sfére výroby, vybudovať vzájomne sa dopĺňajúce odvetvia, rozvoj medziodvetvových vzťahov v rámci regiónu a konečným cieľom je vytvoriť jednotný ekonomický organizmus celého regiónu.

V ďalšej časti referátu sa autorka zaoberala výhodami, ktoré vyplývajú z integrácie pre malé rozvojové krajiny. Poznomenala, že spojené zdroje, rozsiahly hospodársky potenciál a koordinovaná exportná politika sú dôležité faktory, ktoré priaznivo pôsobia na postavenie malých rozvojových krajín vo svetovom hospodárstve.

Nasledujúcu časť referátu autorka venovala problémom rozvoja integrácie vo sfére výroby. Zdôraznila zložitost' tohto typu integrácie, ktorá zahŕňa nielen sféru výroby, ale aj oblasť trhu. Integrácia vo sfére výroby umožňuje dosahovať výhody zo špecializácie výroby v regionálnom meradle. Rozvoj výrobnej integrácie je nevyhnutný pre malé rozvojové krajiny, najmä v etape výstavby odvetví ťažkého priemyslu. Okrem tohto výrobná integrácia významne napomáha prestavbu ekonomickej štruktúry rozvojových krajín, zabezpečuje racionálnejšie rozmiestnenie výrobných síl, a tým vytvára podmienky pre rovnomernejší rozvoj. Viaceré výhody z integrácie sa však nerealizujú v dôsledku mnohých ťažkostí v rozvoji integračných procesov. Ďalej autorka rozobrala niektoré problémy rozvoja integrácie malých rozvojových krajín.

V závere svojho referátu L. Vinogradova uviedla, že integrácia má pre malé rozvojové krajiny životne dôležitý význam, preto tieto krajiny budú základnou silou integrácie v „tretom svete“.

V rámci druhého okruhu problémov boli prednesené úvodné slová k referátu A. Eljanova (IMEMO) na tému *Integračné procesy v „tretom svete“ a expanzia zahraničného súkromného kapitálu*, k referátu V. Landu (EÚ ČSAV) na tému *Euroafrika: analýza metód a foriem* a k referátu Z. Dobosiewicza (Poľský ústav medzinárodných vzťahov, Varšava) na tému *Problémy rozdeľovania efektov ekonomickej integrácie rozvojových krajín*.

A. Eljanov vo svojom referáte poukázal najmä na veľmi zložitý a protirečivý vplyv zahraničného kapitálu na rozvoj integrácie rozvojových krajín. Zahraničný kapitál na jednej strane pomáha pri riešení takých závažných problémov, ako napr. nedostatok finančných a materiálnych prostriedkov, skúseností z organizácie, nedostatok kvalifikovaných kádrov, na druhej strane však expanzia medzištátnych organizácií imperialistických krajín a mnohonárodných korporácií často ovplyvňuje

tempá, formy a dokonca i celkové zameranie integračných procesov v „tretom svete“.

V. Landa sa vo svojom referáte zaoberal pridružením ako formou medzinárodnej ekonomickej integrácie, jeho formami, metódami a nástrojmi. Autor sa zameril najmä na pridruženie krajín *Euroafriky* k EHS na úseku pohybu tovarov, pracovných síl a kapitálu. Pridruženie označil za jednu z foriem reprodukcie medzinárodného kapitálu, zmyslom ktorého je zhodnocovanie tohto kapitálu nielen v rámci integrovaných vyspelých kapitalistických krajín, ale aj v pridružených rozvojových krajinách.

J. Dobosiewicz sa vo svojom referáte sústredil na klasifikáciu a možné spôsoby rozdeľovania ziskov a strát vyplývajúcich z integrácie medzi jednotlivé členské krajiny zoskupení. V tejto súvislosti rozviedol význam veľkosti rozsahu výroby a špecializácie na základe delby práce medzi členskými krajinami zoskupenia, ako aj na prekážky rozvoja medzištátnej špecializácie. Autor svoju pozornosť ďalej zameril na príčiny vznikajúcich protirečení, faktory znižujúce ekonomický efekt z integrácie (rôzna úroveň ekonomickeho rozvoja, problém strát v dôsledku tovarovej výmeny s ostatnými rozvojovými krajinami, ťažkosti pri dohodách v súvislosti s rozmiestnením nových veľkých priemyselných podnikov a iné). J. Dobosiewicz v tejto súvislosti poznamenal, že je potrebné vytvoriť mechanizmus vyrovnávania strát a rozvíjať integráciu aj v právnej oblasti. Značnú pozornosť autor venoval aj otázkam vzťahu kapitalistických krajín k rozvoju integračných procesov „tretieho sveta“.

V rámci tretieho okruhu problémov boli prednesené úvodné slová k spoločnému referátu J. Foltýna (EÚ ČSAV) a A. Neustadta (Kabinet medzinárodnej delby práce a socialistickej integrácie pri EÚ ČSAV) na tému *Súčasný problémy a nové podmienky spolupráce krajín RVHP a rozvojových krajín s prihliadnutím na roz-*

vijajúce sa integračné procesy, k referátu A. Holuba (EÚ ČSAV) na tému *Volba metódy integrácie: opatrenia na liberalizáciu a harmonizáciu plánov*, k referátu L. Ťagunenkovovej (Ústav ekonomiky svetovej socialistickej sústavy, Moskva) na tému *Juhoslávia a rozvojové krajiny* a k referátu K. Varencova (IMEMO, Moskva) na tému *Predpoklady a smery hospodárskej spolupráce rozvojových a socialistických krajín v podmienkach plnenia Komplexného programu socialistickej integrácie*.

Autori referátu o súčasných problémoch a nových podmienkach spolupráce krajín RVHP s rozvojovými krajinami upozornili na nevyhnutnosť posilniť väzby medzi integračnými procesmi socialistických a rozvojových krajín z metodického i vecného hľadiska. Pokiaľ ide o oblasť metodických väzieb, referát sa zaoberal vymedzením ich významu, možností a určením niektorých oblastí. V oblasti vecných väzieb sa referát zamerl najmä na prehĺbenie a zefektívnenie existujúcich vzájomných ekonomických vzťahov a delby práce medzi socialistickými a rozvojovými krajinami.

A. Holub vo svojom referáte charakterizoval dve základné metódy realizácie integračných procesov: 1. Prvá metóda, metóda tzv. liberalizácia, je založená na zavádzaní liberalizačných hospodársko-politických opatrení zameraných na zabezpečenie voľného pohybu tovarov, kapitálu a pracovných síl medzi členskými krajinami integračného zoskupenia. Základnou formou tejto metódy je liberalizácia obchodu. 2. Základom druhej metódy je zavádzanie koordinačno-kooperačných opatrení v oblasti investičnej výstavby, výroby (v priemysle aj poľnohospodárstve) a v niektorých odvetviach infraštruktúry. Táto metóda sa nazýva aj „harmonizácia plánov“.

Druhú časť referátu autor venoval rozboru faktorov, podmieňajúcich rozšírenie metódy liberalizácie a obmedzenosti tejto metódy, ako aj rozboru príčin, prečo táto metóda nepriniesla očakávané výsledky

v rozvoji činnosti integračných zoskupení.

V tretej časti referátu sa autor podrobnejšie zaoberal metódou harmonizácie plánov. Uviedol, že táto metóda je adekvátnejšia podmienkam rozvojových krajín, pretože umožňuje rýchlejšie realizovať štrukturálne zmeny, vytvára lepšie možnosti pre spravodlivé rozdeľovanie ziskov a strát z integrácie. Ďalej si všiml najdôležitejšie princípy harmonizácie plánov.

Záverčnú časť referátu autor venoval náčrtu plánu strategických akcií. Zdôraznil neprípustnosť absolútizácie niektorých z uvedených metód a nevyhnutnosť využívať obidve metódy, ktorých vzájomným dopĺňaním možno dosiahnuť optimálnu stratégiu rozvojových krajín. Z metodického hľadiska zvyšovanie úlohy harmonizácie plánov v rozvojových krajinách je prvkom rozvoja vzájomnej spolupráce týchto krajín so socialistickými.

Obsahom referátu L. Ťagunenkovovej bola analýza súčasných foriem, rozsahu a významu hospodárskej a technickej spolupráce Juhoslávie s rozvojovými krajinami; autorka uviedla zahraničný obchod, výstavbu priemyselných podnikov juhoslovanskými organizáciami v rozvojových krajinách a vedeckotechnickú spoluprácu. Podrobnejšie rozobrala aj jednotlivé formy hospodárskej a technickej spolupráce z hľadiska odvetvového a teritoriálneho zamerania.

K. Varencov svoj referát zamerl na predpoklady a zameranie spolupráce socialistických a rozvojových krajín v súvislosti s uskutočňovaním Komplexného programu socialistickej integrácie. Zdôraznil, že súčasný stupeň ekonomickej spolupráce socialistických krajín vyžaduje jej ďalší rozvoj tak do šírky, ako aj do hĺbky. Pre rozšírenie a upevnenie tejto spolupráce sú priaznivé ekonomicke, politické aj historické predpoklady. Hlavné smery ekonomickej spolupráce socialistických krajín s rozvojovými určujú osobitné záujmy, možnosti a potreby jednotlivých krajín. Autor uviedol dva základné smery ekonomickej spolupráce: 1. s krajinami, ktoré nastúpili

na nekapitalistickú cestu vývoja so socialistickou orientáciou; 2. s krajinami, ktoré majú spoločné hranice so štátmi RVHP, alebo sa nachádzajú neďaleko. Z hľadiska odvetvového zamerania spolupráce autor zdôraznil predovšetkým rozvoj moderného priemyslu, čo zodpovedá životným záujmom národov rozvojových krajín.

V diskusii k prvému okruhu problémov vystúpili:

J. Pokorný (VÚZO Praha) k problémom a ťažkostiam jednotlivých integračných zoskupení, ako ALALC, RCD, MAG-REB.

F. Pipek (EÚ ČSAV) k problémom rozdeľovania ekonomických výhod a strát z integrácie, ktoré vyplývajú jednak z nedostatočného stupňa prepracovanosti mechanizmu rozdeľujúceho rovnomerne výhody a straty medzi jednotlivých členov integračného zoskupenia, jednak z nedostatočnej identifikácie ziskov a strát.

R. Avakov (IMEMO Moskva) k otázkam vzťahu vedeckotechnickej revolúcie a integračných procesov. Uvedol, že integrácia ako faktor ekonomického rozvoja je vyvolaná procesom VTR, ktorá súčasne proces integrácie komplikuje. Vo svojom vystúpení sa ďalej zaoberal sociálno-politickým momentom v integračných vzťahoch rozvojových krajín.

V. Eder (SPK Praha) hovoril o prekážkach rozvoja integračného procesu na príklade integračných zoskupení v Afrike.

J. Foltýn vo svojom vystúpení vysvetlil vlastnú koncepciu podmienenosti integračných procesov rozvojových krajín.

J. Mesároš (Úrad Predsedníctva vlády ČSR) sa zameril na otázky hodnotenia príčin ekonomickej integrácie rozvojových krajín.

K druhému okruhu problémov vystúpili:

J. Kuře (VŠE Praha) k všeobecným otázkam a formám ekonomickej integrácie (zo zorného uhla dezintegračných tendencií).

L. Farek (EÚ ČSAV) svoje vystúpenie venoval najmä problémom pôsobenia za-

hraničného kapitálu na integračné procesy, vplyvu sociálno-ekonomických premien na hospodársky pokrok a problémom zaostávania vedy a výskumu v rozvojových krajinách.

O. Vraný (Ústav medzinárodných vzťahov, Praha) vo svojom vystúpení hovoril o taktike a stratégii EHS voči krajinám severnej Afriky a Blízkeho a Stredného východu a o reakcii týchto krajín na politiku EHS. Zmienil sa tiež o probléme petrodolárov.

K tretiemu okruhu problémov vystúpili:

J. Dobosiewicz (Varšava) k niektorým problémom vzťahov socialistických krajín k integračným zoskupeniam „tretieho sveta“.

J. Mesároš svoj diskusný príspevok venoval niektorým problémom spolupráce socialistických krajín s rozvojovými, najmä v oblasti surovín.

I. Dankovičová (EÚ ČSAV) hovorila o niektorých problémoch na svetovom trhu, najmä trhu jednotlivých surovín a potravín.

R. Putnik (EÚ ČSAV) rozoberal niektoré otázky efektívnosti spolupráce socialistických a rozvojových krajín.

J. Beneš (Inštitút zahraničného obchodu, Praha) sa v diskusnom príspevku zameril na niektoré aspekty vplyvu integračnej činnosti na bilaterálne vzťahy ČSSR a rozvojových krajín.

V. Zelencov (Medzinárodný ústav ekonomického výskumu svetovej socialistickej sústavy pri RVHP, Moskva) hovoril o niektorých problémoch spolupráce RVHP a rozvojových krajín.

A. Eljanov svoje vystúpenie zameril na problém vymedzenia obsahu integračného procesu v rozvojových krajinách a probléme optimalizácie národohospodárskych štruktúr.

A. Holub vyzdvihol nový prístup k výskumu industrializácie rozvojových krajín.

M. Kück svoje vystúpenie venoval všeobecným problémom spolupráce rozvojových a socialistických krajín.

Diskusiu uzavrel a zhodnotil A. Holub a R. Avakov.

Medzinárodná konferencia o integračných procesoch v „tretom svete“ a problémoch spolupráce rozvojových krajín so socialistickými splnila svoju úlohu. Poskytla ekonómom zo socialistických krajín možnosť vymeniť si názory a skúsenosti vo výskume uvedených problémov a umož-

nila prehĺbiť medzinárodné kontakty odborníkov. Vo výskume danej problematiky v rámci mnohostrannej spolupráce akadémií vied socialistických krajín konferencia znamenala krok vpred. Ďalšou etapou tejto spolupráce bude konferencia s podobnou problematikou, ktorá sa uskutoční koncom roku 1975 v Moskve.

Irena Tomková

OBSAH 23. ROČNÍKA EKONOMICKÉHO ČASOPISU

STATE	Číslo	Strana
Adamec Štefan, Niektoré metodologické aspekty ekonometrického modelovania — — — — —	7	605
Adamiš Oskar, Niektoré pohľady na sústavu úverovania spoločných investícií prostredníctvom medzinárodnej investičnej banky — —	2	144
Andodi Ladislav, Niekoľko poznámok k členeniu spoločenskej aktivity	3	239
Andrášik Ladislav, Formovanie buržoáznej teórie optimálneho ekonomického rastu (Kritika teoreticko-metodologických koncepcií) — —	9	793
Andrášik Ladislav, O vyrovnaní úrovne ekonomického rozvoja v procese socialistickej integrácie — — — — —	2	116
Blahušiak Juraj, Čulík František, Vplyv socialistickej ekonomickej integrácie na pohyb pracovných síl — — — — —	2	138
Brhlvič Gerhard, Formovanie novej štruktúry a pohyb spoločenskej pracovnej sily — — — — —	2	133
Čulík František, pozri Blahušiak Juraj — — — — —	2	138
Eliáš Juraj, Regulácia dôchodkov hospodárskych organizácií — —	4	291
Garaj Vladislav, Identifikácia ekonometrického modelu — — — — —	8	676
Gergelyi K., pozri Šujan I. — — — — —	6	516
Hoffmann Pavel, Priestorové súvislosti vedeckotechnického rozvoja —	3	203
Hronský Filip, K otázke vymedzenia kategórie životná úroveň — —	9	743
Hronský Filip, Rozvoj životnej úrovne na Slovensku za 30 rokov — —	5	414
Jakúbek Ivan, Teoretické aspekty faktorov rozvoja životnej úrovne —	7	582
Jaura Zdeno, Problémy integrácie výrobného-hospodárskych jednotiek trustového typu — — — — —	8	651
Jirges Miloslav, K zahraničným ekonomickým vzťahom socialistických krajín — — — — —	2	153
Jurčo Bohumil, O problematike cenovej základne na svetovom socialistickom trhu — — — — —	2	150
Kamiač Andrej, Školstvo ako integrálna súčasť národného hospodárstva	7	594
Kodaj Milan, Ekonomický populačný zákon a jeho pôsobenie v súčasnosti	6	479
Kodaj Milan, Ekonomický populačný zákon socializmu — — — — —	7	567
Kolek J., pozri Šujan I. — — — — —	6	516
Kolek J., pozri Šujan I. — — — — —	1	50
Krč Rudolf, Jednotná ekonomika a vnútroštátna integrácia — —	2	130
Laščiak Adam, Problémy ekonomického rastu a stability z hľadiska matematickej teórie optimálnych procesov — — — — —	9	810
Macková Lubica, Úloha odvodu z výrobných fondov v sústave hmotnej zainteresovanosti — — — — —	6	501
Markuš Jozef, Agrokomplex a medzinárodná ekonomická integrácia v potravinovom hospodárstve — — — — —	2	122
Markuš Jozef, pozri Šikula Milan — — — — —	2	99
Martinka Karol, Ekonomicko-sociálny rozvoj Slovenska od oslobodenia našej vlasti slávnou Sovietskou armádou — — — — —	5	387

	Číslo	Strana
Melicher Emil, Zmeny tovarovej štruktúry vo vzájomnom obchode krajín RVHP — — — — — — — — — —	4	312
Mizera Štefan, Súsedka Pavel, Skúsenosti s výpočtom tvorby a použitia národného dôchodku za národné republiky a kraje ČSSR — —	1	13
Mizera Štefan, Vplyv integrácie na rozmiestovanie výroby — —	2	125
Nikl Josef, Smysl českých dějin, protifašistický odboj a třicátá výročí	5	396
Olexa M., pozri Šujan I. — — — — — — — — — —	6	516
Rendoš Ladislav, Účast Vysokej školy ekonomickej v Bratislave pri rozvoji ekonomickej vedy na Slovensku — — — — — — — — — —	5	407
Ružička Anton, Vývoj zahraničného obchodu medzi členskými krajinami RVHP v rokoch 1960—1973 — — — — — — — — — —	9	776
Sarkisianc G. S., Odmeňovanie podľa práce a spoločenské spotrebné fondy — — — — — — — — — —	8	663
Sitárová Zdenka, Východiská nemarxistickej analýzy medzinárodnej ekonomickej integrácie — — — — — — — — — —	2	147
Sládek Viliam, Problematika používania kolektívnej meny v rámci členských štátov RVHP — — — — — — — — — —	2	141
Slezák Ervín, Sysák Mikuláš, Výpočet cenovej hladiny pomocou exaktných metód — — — — — — — — — —	4	326
Smidák Dezider, Infraštruktúra ako ekonomická kategória — —	6	491
Sojka Jozef, Modelovanie intenzívnej obnovy základných fondov —	3	221
Sokira Jozef, O charaktere ekonomického záujmu socialistického podniku — — — — — — — — — —	9	759
Súsedka Pavel, pozri Mizera Štefan — — — — — — — — — —	1	13
Sysák Mikuláš, pozri Slezák Ervín — — — — — — — — — —	4	326
Šarmír Eduard, Nulový či obmedzený rast? — — — — — — — — — —	10	843
Šestáková Monika, Niektoré tendencie v povojnovom vývine finančného kapitálu — — — — — — — — — —	10	854
Ševiakov F. N., Základná metóda rozvoja socialistickej ekonomickej integrácie členských krajín RVHP — — — — — — — — — —	1	3
Šikula Milan, Funkcie ekonomickej integrácie krajín RVHP pri vyrovnávaní rozdielov v úrovni ich ekonomického rozvoja — — — —	2	113
Šikula Milan, Markuš Jozef, Konfrontácia teórie a praxe integračných procesov v súčasnom kapitalizme a socializme — — — —	2	99
Šimkovic Ján, Aplikácia rozdeleného tvaru matice štruktúrneho modelu pri účelovo orientovaných štúdiách — — — — — — — — — —	10	882
Šujan I., Kolek J., Gergelyi K., Tkáč M., Olexa M., Strednodobý ekonometrický model Slovenska — — — — — — — — — —	6	516
Šujan Ivan, Kolek Juraj, Štvrtročný prognostický model československej ekonomiky — — — — — — — — — —	1	50
Švantnerová Jiřina, O vývoji niektorých teoretických názorov na ekonomickú efektívnosť v ZSSR — — — — — — — — — —	5	426
Šíbl Drahoš, Boj robotníckej triedy o charakter imperialistickej integrácie — — — — — — — — — —	10	870
Šíbl Drahoš, O využívaní programovaných metód výučby v politickej ekonómii — — — — — — — — — —	1	32
Tkáč M., pozri Šujan I., — — — — — — — — — —	6	516

DISKUSIA

Balážik Milan, Postavenie a funkcie devízového kurzu v krajinách RVHP — — — — — — — — — —	8	691
Greiner Laurinec, Súčasné problémy informácií o ekonomickej teórii v Československu — — — — — — — — — —	8	709
Kodaj Milan, Niektoré metodologické problémy teoretickej analýzy v ekonomickej vede — — — — — — — — — —	1	65
Sergejev V. P., Medzinárodný socialistický trh ako ekonomická kategória — — — — — — — — — —	5	443
Trávník Igor, Modelové aspekty permanentného plánovania — —	4	339

PREHLADY

Brdek Miroslav, Tendence rozvoje osobní spotřeby v zemích RVHP po roce 1950 — — — — — — — — — —	2	159
Dulovec Štefan, Rozvojové programy v Slovenskej socialistickej republike — — — — — — — — — —	10	895
Švantnerová Jiřina, Ekonomická efektívnosť v hospodárskej politike KSSZ — — — — — — — — — —	3	248

ZO ZAHRANIČNEJ VEDY

Golikov V. A., O protirečeniach medzi záujmami socialistickej spoločnosti a podnikového kolektívu — — — — — — — — — —	4	355
Kelenová Zsuzsa, Modifikácia klasických mechanizmov cyklov v štátnomonopolistickom kapitalizme — — — — — — — — — —	10	908
Meggyesi Tamás, Urbanistika a teória systémov — — — — — — — — — —	3	263
Zacepilin V. G., Aktuálne otázky ekonomického súťaženia dvoch svetových sústav — — — — — — — — — —	7	616

RECENZIE A BIBLIOGRAFIA

Cagová V. F., Ekonomičeskaja teorija antikommunizma v tupike — K. Dušátko — — — — — — — — — —	6	539
Dalin S. A., Poslevojnnyj gosudarstvenno-monopolističeskij kapitalizm — J. Iša, M. Šestáková — — — — — — — — — —	1	85
Ekonomiko-matematičeskije metody i vyčislitel'naja tehnika v upravlenii finansami — E. Dančová — — — — — — — — — —	1	90
Gergelyi K., Kolek J., Šujan I., Komplexné prognózy v socialistickej hospodárstve — V. Garaj — — — — — — — — — —	4	368
Jirges M., Fungovanie socialistického trhu v plánovanej ekonomike — J. Barič — — — — — — — — — —	7	629
Kolek J., pozri Gergelyi K., — — — — — — — — — —	4	368
Kollektiv, Problemy socialističeskaj ekonomičeskaj integracii — V. Nemčeková — — — — — — — — — —	9	822
Kozák J., Seger J., Jednoduché statistické metody v prognostice — V. Garaj — — — — — — — — — —	8	725

	Číslo	Strana
Kroszel Janusz, Infrastructura społeczna w teorii i praktyce gospodarki socjalistycznej — Š. Zajac — — — — —	10	924
Lacko R., Ekonomické problémy životného prostredia — E. Šarmír	8	721
Matematika i kybernetika v ekonomike, Slovar — spravočni — L. Kabát M. Kaliňák — — — — —	9	825
Mehta Balraj, Crisis of India Economy — Š. Steiger — —	2	186
Milejkovskij A. G. a kol., Buržoázne ekonomické teórie a hospodárska politika imperialistických krajín — S. Grohmann — —	3	280
Nikolajev S. A., Mežrajonnyj i vnutrirajonnyj analiz razmeščenija proizvoditeľnych sil — Z. Sláviková — — — — —	5	460
Olsevič Ju. Ju., Effektivnosť ekonomiki v socializme — L. Hermanová — — — — —	4	370
Olsevič Ju. Ju., a kol., Kritika buržoáznych koncepcií ekonomiky socializmu — Š. Samson — — — — —	5	455
Rendoš Ladislav, Osobná spotreba a súčasnosť — J. Iša — —	2	179
Rohlíček R., Financie a efektívnosť — V. Sládek — — —	8	717
Sarkisian G. S., Uroveň, tempy i proporcií rosta realnych dochodov pri socializme — J. Stanko — — — — —	2	182
Seger J., pozri Kozák J. — — — — —	8	725
Šimkovic J., Analýza medziodvetvových vzťahov a štruktúrne modely — E. Dančová — — — — —	6	536
Šíbl D., Integračné procesy v súčasnom kapitalizme — E. Beňová	7	635
Šíbl D., Tendencie k zmedzinárodnieniu hospodárskeho života v súčasnom kapitalizme — H. Masárová — — — — —	3	276
Šujan I., pozri Gergelyi K. — — — — —	4	368
Unčovský L., Modely podnikov — A. Laščiak — — — — —	7	632
Bibliografia — L. Greiner — — — — —	2	188
Bibliografia — L. Greiner — — — — —	3	285
Bibliografia — L. Greiner — — — — —	4	374
Bibliografia — L. Greiner — — — — —	5	464
Bibliografia — L. Greiner — — — — —	6	543
Bibliografia — L. Greiner — — — — —	7	639
Bibliografia — L. Greiner — — — — —	8	729
Bibliografia — L. Greiner — — — — —	9	827
Bibliografia — L. Greiner — — — — —	10	928

SPRÁVY

Celoštátna vedecká demografická konferencia (E. Kozíková) — —	4	380
Desať rokov činnosti Európskeho koordinačného strediska pre výskum a dokumentáciu v oblasti spoločenských vied (J. Stanko) — —	9	837
25. výročie Katedry politickej ekonómie na Vysokej škole ekonomickej v Bratislave (P. Rapoš) — — — — —	7	644
K životnému jubileu prof. Štefana Heretika — — — — —	1	94
Liblické sympóziu „Efektivnosť vedeckotechnického rozvoje a formování vztahu člověk — technika v socialistické společnosti“ (L. Azudová)	9	832
Medzinárodné československo-sovietske sympóziu v Smoleniciach (J. Sokira, F. Krajča) — — — — —	6	552

	Číslo	Strana
Medzinárodná konferencia o ekonomickej efektívnosti v Moskve (J. Švantnerová) — — — — —	6	549
Medzinárodná konferencia o integrácii rozvojových krajín a o problémoch spolupráce socialistických a rozvojových krajín (I. Tomková) —	10	933
Mladí ekonómi k 30. výročiu oslobodenia (L. Hermannová) —	6	557
Problémy ďalšieho zdokonaľovania mechanizmu riadenia procesu socialistickej ekonomickej integrácie (J. Dančo) — — — — —	8	735
Sympózium Prognostické modely 74 (V. Garaj) — — — — —	6	559
Teoretické otázky rozvoja a riadenia hospodárstva (J. Markuš) —	5	469
Za Ernestom Magdolenom — — — — —	6	563
Obsah 23. ročníka Ekonomického časopisu — — — — —	10	940

POKYNY PRE AUTOROV

Rukopisy prijíma redakcia Ekonomického časopisu, ul. Obrancov mieru 2, 884 16 Bratislava. Články majú mať teoretický charakter zodpovedajúci zameraniu časopisu, ich názov má byť stručný a výstižný. Ku každému článku pripraví autor resumé v rozsahu najviac 50 riadkov. Časopis uvádza resumé v ruskom a anglickom jazyku. Príspevky sa predkladajú v 3 exemplároch (1 originál a 2 kópie), napísané podľa platnej ČSN (60 úderov v riadku, maximálne 30 riadkov na jednej strane). Rozsah článkov je najviac 20—25 strojom písaných strán, recenzií (podľa rozsahu knihy) 6—10 strán, správ 4—10 strán. Redakcia neprijíma rukopisy v kópiách bez originálu, ani texty získané rozmnožovacou technikou. Poznámky, ktoré patria pod čiaru, čísloujú sa poradovým číslom v texte a prikladajú sa súhrnne za článok. Takisto sa v texte označujú obrázky, grafy a schémy a zaraďujú sa za článok. Bibliografické citácie musia zodpovedať ČSN 01 0197 — Bibliografické citácie. Odvolania na literatúru sa označujú v texte alebo v poznámkach pod čiarou príslušným poradovým číslom v hranatej zátvorke; zoznam použitej literatúry sa uvádza na konci článku. Matematické vzorce a výrazy majú byť napísané, pokiaľ je to možné, strojom, zreteľne a podľa zaužívaných zvyklostí. Autor má uviesť presnú adresu svojho pracoviska a tituly; dostane príslušné číslo časopisu a niekoľko separátnych výtlačkov svojho príspevku.

Autori článkov: Ing. ŠARMÍR, Eduard, CSc., Ekonomický ústav SAV, Obrancov mieru 2, 884 16 Bratislava — Dr. ŠESTÁKOVÁ, Monika, CSc., Ekonomický ústav SAV, Obrancov mieru 2, 884 16 Bratislava — Doc. Ing. ŠÍBL, Drahoš, CSc., Vysoká škola ekonomická, Odbojárov 10, 886 33 Bratislava — Doc. Ing. ŠIMKOVIC, Ján, CSc., Vysoká škola ekonomická Odbojárov 10, 886 33 Bratislava — Ing. DULOVEC, Štefan, Slovenský štatistický úrad, Miletičova 3, 883 29 Bratislava — KELENOVÁ, Zsuzsa, Budapest

ŠIKULA, Milan: Aktuálne otázky miesta a významu prírodných zdrojov v ekonomickom raste krajín RVHP

ŠVAJDLEROVÁ, Frída: Problémy dynamizácie pri využívaní bilancii medziodvetvových vzťahov

LEŠČIŠIN, Michal: Funkcia vedeckej organizácie v inovačnom procese

VOJTKO, Jozef: Potreby — cena — štruktúra výroby

FIEDLER, GERT — KÖNIG, Rainer: Otázky efektívnosti spoločenskej výroby v podmienkach súčasného ideologického boja

Z OBSAHU časopisu Ekonomického ústavu ČSAV

POLITICKÁ EKONOMIE číslo 1/24/1976

ROUBAL, Květoslav: Adam Smith a vývoj produktívnej práce v procese vedeckotechnickej revolúcie v kapitalizme a socializme

MACH, Miloš: Socialistické výrobné (vlastnícké) vzťahy a plánovitost

SOUKUP, Petr: K novým koncepciám plánovitej tvorby cien

BRÝDLOVÁ, Hana: Hmotná zainteresovanost a organizace výrobní základny

DVOŘÁK, Jiří: Čistá výroba jako ukazatel hospodářských výsledků a hmotná zainteresovanost

BOROVÝ, Rudolf: K stimulaci zvyšování národohospodářské efektívnosti

HERETIK, Štefan: Kritické slovo k soudobým buržoasním ekonomickým teoriím

VEČEŘ, Jan: Postoj českých autorů druhé poloviny 19. století k vulgární politické ekonomii

BAGRINOVSKIJ, K. A.: Soustava modelů optimálního územně výrobního plánování

JAKŠ, Jaroslav: Ekonomika a hospodářská politika NSR v podmínkách zostření všeobecnej krize kapitalizmu

EKONOMICKÝ ČASOPIS

Ekonomického ústavu Slovenskej akadémie vied, ročník 23, 1975, č. 10. — Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. — Hlavný redaktor Andrej Lantay, výkonná redaktorka Zdenka Sláviková, redaktorka Katarína Rybanská, tajomníčka redakcie Naďa Proksová. — Vytlačili: Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Ružomberok. — Výmer SŮTI 2/1. — Rozširuje PNS. — Objednávky vrátane zo zahraničia a predplatné prijíma PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 48/VII, 884 19 Bratislava. — Časopis možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. — Celoročné predplatné Kčs 80.—, jednotlivé čísla Kčs 8.—.

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Leningradská 11, 800 00 Bratislava, Czechoslovakia. Distributed in West Germany and West Berlin, by KUBON und SAGNER, D-8000, München 34, Postfach 68, Bundesrepublik Deutschland. For all other countries, distribution rights are held by JOHN Benjamins, N. V., Periodical Trade, Amsteldijk 44, Amsterdam, Netherlands.